

MARCZIUS TIZENÖTÖDIKE

A magyar szabadság és demokrácia történeti és kulturális folyóirata

Alapítva 2010. október 11-én

2017/11-12 szám

Tartalom

Villám

- [Minden szerelemmé vált](#)

Emlékezet

- [Ballai László: Propagandisták csinálta forradalom](#)
- [A „hivatásos forradalmárok”](#)
- [A bolsevik mozgalom és az I. világháború](#)
- [Ballai László: „Forradalmi” kompromisszum](#)
- [Olajos István: Lenin és a vallás](#)
- [Max Weber: A karizmatikus autoritás létrejötte és átalakulása](#)
- [„Kígyónak lábsó”](#)
- [Lakitelek után 30 évvel](#)
- [Nándi Mihály: Gödöllői idill](#)

Déliab

- [Lev Tolsztoj: Feltámadás](#)
- [Franz Kafka: A harmadik oktávfüzet](#)
- [Deák Mór: Ez a házam](#)
- [Deák Mór: Halottak napja](#)
- [Musil és a forradalom](#)
- [Karinthy Frigyes: Martinovics](#)
- [Karinthy Frigyes: Európai versikék részben japánmódra](#)
- [Karinthy Frigyes: Karácsonyi elégia](#)
- [Ady Endre: Jönnek jobb napok](#)
- [Ady Endre: Így van magyarul](#)
- [Szabó Lőrinc: Ady emléke egy budai kávéházban](#)
- [Krúdy Gyula: Az álomlátók](#)
- [Ballai László: Magyar odüsszeia](#)
- [Le Fondant: Az Isten és a szájjisten](#)

Húrok

- [Nándi Mihály: „Az orosz királynő szeretője”](#)
 - [Ballai László: Kodály-scratching](#)
 - [Nándi Mihály: Tan Dun](#)
-

Villám

Minden szerelemmé vált

Ujvári Ágnes, életem szerelme – aki nagy segítségemre van folyóiratunk szövegeinek gondozásában – azt kérdezte tőlem, hogy az ünnepek közeledtével miért nem írok valami szépet? És nem jutott eszembe szebb annál, mint amit a neki ajánlott regényemben, a *Magyar odüsszeiá*ban már papírra vettem:

„– A héroszi negyvennyolcasok és a szatúroszi hatvanhetesek, azaz a korlátlan, avagy a korlátozott szabadság követelőinek ártatlan vitái helyett most majd a kommunista, internacionalista és a nacionalista, antiszemita diktatúrák hívei között zajlik itt az ádáz harc az eljövendő száz esztendőben.

Henrik arra gondolt, ahhoz hogy ez ne így legyen, ide új hit, új erő, új Magyarország kell, amely azonban soha nem akar megszületni, de nem szólt, csak szorosán a karjaiba zárta az imádott asszonyt. Ilona hallgatta a férje szívdobogását. Édes Henrikem, talán az, ami az elmúlt öt esztendőben történt – a hadak szennyes áradása, a halál aratása, a nők háborúja, az emberek végső elaljasodása, a forradalom és az ínség – csak lázas álmainkban lüktetett, hiszen minden szerelemmé vált.”

Miért ne válhatna egyszer minden szerelemmé, amikor minden szerelemből született, a karácsony is?

A szerkesztő

Emlékezet

Ballai László: Propagandisták csinálta forradalom

Ki ne ismerné azt a számtalan festményt, amelyen a félelmetesen Párizs fölé magasodó erőd ellen lőporfüstben rohamra indul a sans-culotte-ok vezette párizsi tömeg? Vagy azt a fotót, amelyen (ugyancsak lőporfüstben) ékalakban törnek előre a bolsevik gárdisták Petrográdban a Téli Palota ellen. Kinek jutna eszébe megkérdőjelezni azt, hogy 1789. július 14-én a párizsi nép lerombolta a Bastille-t? Vagy azt, hogy Franciaországban valóban forradalom tört ki? Merthogy a Téli Palota ostromáról készült nevezetes fénykép valójában Eizenstein *Október* című 1927-es filmjének egy kockája, amelyet a szovjet propaganda exportált a nagyvilágba, mint az új genezis, a nép akaratából létrejövő legigazságosabb állam születésének pillanatfelvételét.

Voltaképpen nem is az a kérdés, mi történt valójában, mert odáig minden világos, hogy amikor október elején Lenin (akinek a hazaárulás vádjával ellene kiadott elfogatóparancs miatt kellett eliszkolnia, hiszen működését a német kormány pénzelte, és három ízben is megpróbált fegyveres felkelést szítani a legitim kormány ellen) titokban visszatért Petrográdba, Kerenszkij miniszterelnök – Kornyilov tábornok puccskísérlete miatt – már politikailag elszigetelődött, és hitelét veszítette. A hadsereg elégedetlen volt, a szovjetek pedig megosztottak. És itt kezdődik a zavar, nem azzal, hogy lőttek-e egyáltalán az *Auroráról*, és ha igen, éles-, avagy vaktölténnyel?

Hát nem Leninék voltak a „szovjetek”? Hiszen „Iljics” 1917 áprilisában úgy határozta meg a forradalmi irányvonalat: „minden hatalmat a szovjeteknek”. A „forradalomban született” új állam neve is Szovjetunió lett. A történelemhamisítások végtelen sorozata, amelyre a lenini ország ideológiája felépült, voltaképpen a „bolsevik” megnevezéssel kezdődött. A szó többségpártit jelent, holott éppen az a kisebbség vette fel, amely végletes radikalizmusa miatt kiszorult az orosz szociáldemokrata pártból. Mármost a szovjetek – azaz munkástanácsok – mérsékelt szociáldemokratákból és szocialistákból álltak. Lenin és hívei leginkább „hivatásos forradalmároknak” nevezhetők, mert bebizonyították, hogy a „forradalmi hivatás” azaz a hatalom megragadása és megtartása érdekében minden eszközt felhasználnak, függetlenül attól, hogy az esetleg homlokegyenest ellentmond az elveiknek, vagy éppen a korábbi kijelentéseiknek – hiszen minden ellentmondás feloldható és a legsötétebb terror is igazolható azzal, hogy a párt, az állam, a nép stb. érdekében „most erre van szükség.” Hogy mire is van szükség, azt az aktuális helyzetre „rugalmasan” reagáló propagandával lehet igazolni.

A bolsevikok 1917. október elején azzal a kiemelkedő propagandisztikus jelentőségű lépéssel semlegesítették a legfontosabb petrográdi szovjetet, hogy egy párhuzamos „szovjetkongresszust” hívtak össze, amelyre a saját küldöttjeiket csődítették össze. Ezzel egy időben az irányításuk alatt álló Forradalmi Katonai Bizottságnak azt az utasítást adták, hogy olyan célokra toborozzon megfelelő számú katonát, tengerészt és felfegyverzett munkást, amelyeket a petrográdi szovjet maga nem hagyott jóvá. Így lettek a bolsevikok a szovjetek. Világos, nem?

Október 25-én este a bolsevik katonai különítmények az összes kormányépületet körülvárták. Erre semmiféle válaszlépés nem történt. A miniszterek a Téli Palotában gyülekeztek, s a felmentő seregre vártak – hiába. Este kilenc órakor az Auróra cirkáló bolsevik tengerészei vaktölténnyel kilőttek egy sorozatot a Téli Palotára. A Péter-Pál erődből is eldőrdült mintegy harminc lövés, amelyből este 11 óra körül kettő el is találta a palotát. A kormányőrök – valójában kadétkok – legtöbbje elmenekült. Hajnali fél háromkor a miniszterek megadták magukat, Szentpéterváron a bolsevikok kezébe került a hatalom.

26-án reggel tíz órakor Lenin felhívást intézett „Oroszország polgáraihoz”, amelyben bejelentette: „Az Ideiglenes Kormány megbukott. A kormányhatalom a petrográdi szovjet szervei és a Forradalmi Katonai Bizottság kezébe került, amely a petrográdi proletariátus és helyőrség élén áll. Az ügy, amelyért a nép harcolt – a demokratikus béke haladéktalan felajánlása, a földesúri földtulajdon megszüntetése, a munkások uralma a termelés felett és szovjet kormány alakítása – révbe jutott. Sokáig éljen a Munkások, a Katonák és a Parasztok Forradalma!”

Eközben az utcán összeverődött emberek megtudták, hogy az egykori cári palota üres, berontottak oda és törve-zúzva zsákmányolni kezdtek, amit mozdtítani lehetett, azt elrabolták, majd – mintegy a jól végzett munka jutalmaként – bevették magukat az alagsori pincékbe, ahol holtrészegre itták magukat. Lenin és legfőbb stratégája, Trockij számításai bejöttek: a fővárosban senki nem szállt szembe velük. Ekképp az október 26-i nyilatkozat értékelhető a bolsevikok következő felbecsülhetetlen propagandaértékű cselekedeteként – miután annak egyetlen szava sem volt igaz, lévén, hogy a helyi puccsal az orosz állam feletti főhatalom korántsem került a bolsevikok kezébe, a „világméretű szocialista forradalomtól” pedig mind az orosz szocialisták, mind az orosz nép távol maradtak. Így hát a „szovjet” hatalom stabilizálását követően a lenini szavakhoz kellett igazítani a történelmet is. A mítoszt (de nevezhetnénk kánonnak is, hisz Lenin a szocializmust a jövő vallásának nevezte) az 1962-es *Új Magyar Lexikon*ból idézem:

„A szovjetek köztársaságának követelésével a bolsevikok elhatárolták magukat a kispolgári pártok manővereitől, amelyek – miután befolyásuk a szovjetekben rohamosan csökkent – szabotálták a II. szovjetkongresszusnak a bolsevikok által javasolt összehívását, és 1917. szept. 14—27 között összehívták az ún. Demokratikus Tanácskozást, vagy más néven *Előparlamentet*. Céljuk az volt, hogy letérítsék a munkásosztályt a forradalmi útról, és Oroszországot a burzsoá parlamentarizmus útjára vezessék. A bolsevikok bojkottálták az Előparlamentet. Okt. 7-én Lenin illegálisan visszatért a fővárosba. Okt. 10-én a párt Központi Bizottsága határozatot hozott a fegyveres felkelésről. Lenin maga is részt vett az ülésen, és fellépett *Zinovjev* és *Kamenyev* ellen, akik tagadták a szocialista forradalom győzelmének lehetőségét Oroszországban. A fegyveres felkelés politikai irányítására létrehozták a Lenin irányítása alatt működő Politikai Irodát. A Központi Bizottság okt. 16-i ülésén a felkelés vezetésére létrehozták a Forradalmi Katonai Központot (tagjai voltak A. Sz. *Bubnov*, F. E. *Dzerzsinszkij*, J. M. *Szverdlov*, J. V. *Sztálin*, M. Sz. *Urckij*). A felkelés ellenzői, *Zinovjev* és *Kamenyev* a felkelés kérdésében elfoglalt különvéleményüket egy mensevik lapban okt. 18-án nyilvánosságra hozták. Ebből az Ideiglenes Kormány tudomást szerzett a készülő felkelésről. Megélénkült az ellenforradalmi erők tevékenysége; okt. 18-án a kormány a forradalom elnyomása céljából katonai rendszabályokat foganatosított. A kormány intézkedései miatt a korábbra tervezett felkelés időpontját el kellett halasztani. Okt. 23-án éjjel az Ideiglenes Kormány kidolgozta a felkelés elleni harc tervét. *Kerenszkij* parancsot adott a Forradalmi Katonai Bizottság letartóztatására. Elérkezett a döntő összecsapás órája. 1917. okt. 24-én hajnalban egy hadapródosztág betört a párt akkori központi lapjának, a *Rabocsij Putynik* a nyomdájába, lepecsételte és elkobozta a lap már kész példányait. Dél előtt *Kerenszkij* a minisztertanácson bejelentette, hogy kezébe ragadta a kezdeményezést, majd az Előparlamenttől a felkelés leverésére rendkívüli felhatalmazást követelt. A nyomda megtámadásának hírére Szmolnijban tartózkodó Forradalmi Katonai Bizottság ellenakciót szervezett. A nyomda a forradalmi erők oldalára állt. A forradalmi csapatok megszállták a

város felé vezető útvonalakat, hogy megakadályozzák a kormányhű csapatok összevonását. A bolsevikok befolyása alatt álló balti hajóhad parancsot kapott, hogy a Néva vizére hatoljon be. A hadihajókról 5000 matróz szállt partra Petrográdban. A felkelés megindulásáról a párt Központi Bizottsága értesítette Moszkvát, majd még ugyanazon a napon, okt. 24-én az *Auróra* cirkáló rádióállomásán keresztül a Forradalmi Katonai Bizottság összeköttetést teremtett az egész országgal. A Vörös Gárda osztagai okt. 24-én este fokozatosan körülzárták a város központjában fekvő *Téli Paloták*, amelynek őrzésére Kerenszkij kirendelte a hadapród- és tisztiiskolák növendékeit; a fővárosban tartózkodó valamennyi kozákcsapatot a Téli Palota elé vezényelték. V. I. Lenin éjjel illegális lakásáról a *Szmolnijba* ment, és átvette a felkelés közvetlen irányítását. Okt. 24-én éjjel a forradalmi csapatok különítményei elfoglalták a fontosabb pályaudvarokat, a villanytelepeket és a főváros egyéb fontos üzemeit, okt. 25-én hajnalban megszállták az állami bankot, majd a telefonközpontot. A Forradalmi Katonai Bizottság Lenin aláírásával kiáltványt bocsátott ki, amelyben bejelentette az Ideiglenes Kormány megdöntését. Kerenszkij miniszterelnök okt. 25-én délelőtt azzal az ürüggyel, hogy személyesen vezesse a kormányhű csapatok támadását a főváros ellen, elhagyta Petrográdot. A Forradalmi Katonai Bizottság okt. 25-én ultimátumban megadásra szólította fel a Téli Palotába szorult Ideiglenes Kormány tagjait. Az ultimátumot elutasították. Este az *Aurora* cirkáló ágyúlövései a Téli Palota elleni roham kezdetét jelezték. A kormány utolsó fellegvára okt. 26-ára virradó éjjel a felkelők kezébe került; a minisztereket letartóztatták. A fővárosban győzött a felkelés. Okt. 26-án késő este ült össze a II. *szovjetkongresszus*, ahol – az országban lezajlott változásoknak megfelelően a bolsevikok voltak többségben. A kongresszus kiáltványban mondta ki a burzsoá diktatúra megdöntését és a proletárdiktatúra megteremtését. Lenin beszámolója alapján a kongresszus határozatot hozott a békéről, amelyben tárgyalásokat javasolt valamennyi hadviselő félnek az igazságos, demokratikus béke megkötése érdekében; külön határozatban kimondta a földesúri földek megváltás nélküli elkobzását és a parasztnak való átadását. A II. szovjetkongresszus létrehozta Lenin vezetésével a *Népbiztosok Tanácsát*, az első szovjet kormányt.”

A mítográfiai kulcskifejezések természetesen egybecsúsznak a bolsevikok „szocialista forradalmat” teremtő ideológiájával:

– „A szovjetek köztársaságának követelésével a bolsevikok elhatárolták magukat a kispolgári pártok manővereitől” – amint a gyenge héjazatú rákféléknek van szüksége a tengeri csigák erős páncélzatának védelmére, úgy bújtak a leninisták különféle fogalmak burka mögé, amelyeknek azután a legkevésbé sem feleltek meg, mint „bolsevikok” vagy „szovjetek”, hiszen sem a többséget nem képviselték, sem pedig a munkástanácsokkal sem voltak hajlandók együttműködni. Utóbbiakkal olyannyira nem, hogy amikor az október 25-i puccsban részt vett kronstatti matrózok 1918-ban az eredetileg meghirdetett önkormányzatiság követelésével fellázadtak, Lenin kíméletlenül – és természetesen tárgyalás nélkül – agyonlövötte őket. A bolsevik politizálásnak nincsen szüksége semmilyen ellenzékre, hiszen az összes többi párt csupán „kispolgári” gyülekezet lehet, amely aljas „manőverekkel” operál.

– „Céljuk (mármint a „kispolgári” pártoknak) az volt, hogy letérítsék a munkásosztályt a forradalmi útról, és Oroszországot a burzsoá parlamentarizmus útjára vezessék.” A forradalmi út

tehát magasabb kategória a „burzsoá” parlamentarizmusnál, holott az a bolsevik „forradalom” gyakorlatával nem egy párt nevében lép fel, hanem az általános választójogon alapul, amelyben minden egyes polgár választó és egyben választható.

– „A párt Központi Bizottsága határozatot hozott a fegyveres felkelésről.” Tulajdonképpen nem is szükséges megjelölni, milyen (vagy melyik) pártról van szó, mert a „burzsoá parlamentarizmus” béklyóinak lerázásával csak egy párt marad, az sem igazán párt – azaz választott politikai közösség – hanem karizmatikus vezetőjének a végrehajtó szerve, amelybe ő felülről emel be, vagy amelyből felülről hullajt ki bárkit is, vele azonosan egyenlő, tehát ha Lenint említik, esetleg kedélyesen – kellő tisztelettel persze – Iljicsét, akkor voltaképpen a pártot nevezik meg és fordítva.

– „Lenin maga is részt vett az ülésen.” – Hát nem ez volna a természetes, hogy a pártplénum minden tagja részt vesz az ülésen? Na de csak a „burzsoá parlamentarizmus” szintjén. A szocialista forradalom magasságában azonban – amelyben az előző szinten megrekedtek még kételkednek – már minden fórumnak Lenin megjelenése adja a legitimitációt.

– „A hadihajókról 5000 matróz szállt partra Petrográdban. A felkelés megindulásáról a párt Központi Bizottsága értesítette Moszkvát, majd még ugyanazon a napon, okt. 24-én az *Auróra* cirkáló rádióállomásán keresztül a Forradalmi Katonai Bizottság összeköttetést teremtett az egész országgal.” – Igen. Ez az 5000 matróz jól hangzik. Pont ötezer. Az már valóságos hadsereg. Egy ilyen jelentőségteljes esemény kapcsán kevés lenne ennyi: „matrózosztagokat hajóztak ki”. Mint ahogy végül is az 5000 matróz is kevés – az *Auróra* az egész országgal lép kapcsolatba. Az már nem pusztán ötezer ember, hanem 165 millió. És az *Auróra* hajnalt jelent, amelyre feszülten várnak 165 millióan.

– „Este az *Auróra* cirkáló ágyúlövésai a Téli Palota elleni roham kezdetét jelezték.” – Azért a modern politikai gondolkozók – akiket Iljicsék alaposan tanulmányoztak – végső soron mégiscsak a népszuverenitásra vezették vissza az állami főhatalmat. Emiatt szükséges annyira a Téli Palota ostroma, hogy miután az *Auróra* az egész országgal kapcsolatba lépett – és nyilván az egész ország pedig az *Aurórával* –, az orosz nép felhatalmazásával kezdődhessen meg végre a támadás a „kormány utolsó fellegvára” ellen.

– „Okt. 26-án késő este ült össze a II. *szovjetkongresszus*, ahol – az országban lezajlott változásoknak megfelelően a bolsevikok voltak többségben.” – A bolsevikok, mint említettem, olyan módon kerültek többségbe, hogy létrehozták a saját szovjetkongresszusukat, amelyek az égvilágon semmiképp nem kapcsolódtak a népi kezdeményezésre létrejött tanácsokhoz. Ezért itt taktikusan azokra hivatkozva már a jövőbe repítették nyilait, kimondva a „burzsoá diktatúra” megdöntését (amely még meg sem történt) és a „proletárdiktatúra” megteremtését – ahhoz mintegy elkezdve hozzászoktatni a népet.

A valódi október 25-i esemény egy szentpétervári puccs volt, amelyből Lenin propagandistái előállították a szocialista forradalom mítoszát és azt a legmodernebb tömegkommunikációs eszközökkel, plakáttal, filmmel, zenével, majd a rádión keresztül, a legszélesebb néptömegekhez eljuttatták, akiket olyannyira elvarázsooltak az új médiumok – és a bennük megjelenő harsány effektusok, dinamika és lendület – hogy az általuk közvetített tartalom eszükbe sem jutott elgondolkozni. Én még az 1970-es években is találkoztam olyan vitát eldöntő végső érveléssel: „a rádió is azt mondta.”

A „hivatásos forradalmárok”

Az 1917. október 25-i (a pravoszláv naptár eltörlésének később november 7-ére előredatált) petrográdi támadás, amelyet „hivatásos forradalmárok”, azaz a bolsevikok szűk csoportja a katonai puccs módszerével vitt végbe, egy olyan állam központi kormánya ellen irányult, amely már az előrehaladott bomlás állapotába került a cári udvar csődbe vezető politikája, a világháborús válság, a németek bolsevikokat segítő lépései és végül a bolsevikok miatt.

De hát kik is azok a „hivatásos forradalmárok”?

Max Weber szerint a politika története nem más, mint az államoknak az egyre nagyobb racionalitásra és szakképzettebb bürokrácia kiépítésére való törekvése, illetve a társadalom új vízióival fellépő, követőikre nagy vonzerőt gyakorló, új intézményekkel kísérletező, karizmatikus vezetők felbukkanása közötti ingadozások sorozata.

A bolsevik akciót megelőzően Oroszországra már fokozatosan rárogyott a megdermedt középkor. Forrtak, morogtak a megújulást követelő hangok, aktivizálódtak az új erők (figyeljük meg, ugyanez a jelentése a „jeni cseri” azaz a janicsár szónak, amely a világ kerekét korábban visszafordító kegyetlen Oszmán birodalom katona-gyilkosaira vonatkozik), még a cárt is meggyilkolták. A tettesek között volt „Iljics” bátyja, Alexander Uljanov, aki kivégeztek. „Nem ezen az úton kell haladnunk” – reagált fivére sorsára a később Lenin néven elhíresült terrorista. Vagyis a jövőben legkevésbé sem őt és társait kell a likvidálni, hanem az ellenfeleiket. Hogy pedig kik is az ellenfeleik, azt majd ők állapítják meg.

Az orosz birodalom furcsa ország volt. A kolonizáció korszakának torzója. Míg a nagy gyarmattartók új külbirtokaik révén értelemszerűen nemzetgazdaságuk fellendítését célozták, addig Oroszország elsősorban arra használta azokat, hogy oda száműzze feleslegessé vált alattvalóit, akár a teljes lakosság 10 %-át! E célból hatalmas büntetőapparátust hozott létre, amelynek embertelenségéről Lev Tolsztoj így ír a *Feltámadásban*:

„Ha azt a lélektani feladványt kellene megoldani: mit kell tennünk ahhoz, hogy mai emberek, keresztény, humánus, egyszóval jószívű emberek a legszörnyűbb gáztetteket kövessék el anélkül, hogy a legcsekélyebb büntudatot éreznék emiatt, akkor erre csak egyetlenegy megoldást tudnék: pontosan az kell hozzá, ami van, vagyis az kell hozzá, hogy ezekből a jószívű emberekből kormányzókat, felügyelőket, katonatiszteket, rendőröket csináljunk – ez pedig kettőt jelent: Egyrészt, hogy ezek az emberek meg legyenek győződve róla, hogy van egy állami szolgálatnak nevezett rendszer, amelyen belül úgy lehet bánni az emberekkel, mint a tárgyakkal, mindennemű emberi, felebaráti érzés nélkül; másrészt, hogy ez az állami szolgálat úgy fűzze össze őket, hogy az embertársaik ellen elkövetett gáztettekért a felelősség ne terhelje egyiküket se külön-külön.”

Ennek a paradoxonnak a magyarázatát abban adja meg: „Minden azon múlik, hogy az

emberek azt hiszik: van az életben olyan helyzet, amikor szeretet nélkül bánhatunk embertársunkkal; márpedig ilyen helyzet nincsen.”

– De most erre van szükség! – ez a tolsztoji maxima cáfolata a mindenkori „hivatásos forradalmárok” részéről, akiknek a jellemzésétől könnyű eltekinteni, mert egyszerűen nincsen jellemük, mimikrik, akik a „legalitás” vagy „illegálitás” helyzeteihez kaméleonszerűen alkalmazkodnak, de sakálként várják az alkalmat, hogy rávethessék magukat a mások által elejtett prédára. Amikor ez sikerül, a tömegek féken tartására már rendelkezésükre áll a nagy orosz író által jellemzett szoldateszka, amelyet a parancs végrehajtására, nem pedig értelmezésére képeztek ki.

És sokkal érdekesebb a hivatali-katonai bürokrácia mozgósításával és az „ügy” mellé állításával foglalkozni, mint azzal, hogy a „hivatásos forradalmárok” Herzentől és Marxtól milyen elméleteket vettek át – minthogy ennek a rétegnek, hivatalánál fogva, egyszerűen el kellett volna söpörnie a bolsevikokat, és mégsem tette azt. Nem is tehetette, mert az orosz „hivatásos forradalmárok” gyökerei ugyanis nem a könyvtárak haladószellemű auktoraiba kapaszkodtak, hanem még a mongoloktól átörökölt terrorba, hangjuk pedig nem a francia szalonok édeskés csengését, hanem a munkatáborokban felharsanó érdes parancsszavakat adta vissza.

A „hivatásos forradalmárok” megítélése mindenekelőtt szociál- és kriminálpszichológiai kérdés. Hangjuk nem az erkölcsi minőségben vett szeretet – vagy az annak hiányában tapasztalható gyűlölet – megfelelése, hanem a horda uszítása a kívülállóknak tekintettekkel, jelesül az osztályellenséggel szemben. Az osztályellenségek pedig – szerintük – nem olyan emberek, akiket kevésbé, vagy egyáltalán nem szeretünk, hanem azok nem is magunkfajták, nem is mérhetőek hozzánk – nem is emberek.

A bolsevik mozgalom és az I. világháború

Ha 1916-1917 tele nem szokatlan zordsággal zúdult volna Kelet-Európára, egy esetleges német offenzíva alighanem eldönti a háború sorsát. Oroszországban a gazdaság összeomlóban volt, és ezzel az állam fennmaradását veszélyeztette, amelynek fő támaszában, a cár hadseregében is siralmas hangulat uralkodott el. A gazdasági gondokat azonban nem a blokád által előidézett közvetlen hiány és az erőforrások haditermelésbe való átirányítása okozta, mint Németországban vagy a Monarchiában. Éppen ellenkezőleg, a bajok gyökere az ellenőrizetlen fellendülésben rejlett. Oroszország ipari mozgósítását a váltóhitelek felvételének hatalmas növelésével és az aranyalapú, kiegyensúlyozott költségvetési politika feladásával finanszírozták. Az ipari termelés gyors felfutása óriási munkaerő-keresletet teremtett, ezért a korábban behívott szakmunkásokat leszerelték, amely mérhetetlen elégedetlenséget váltott ki a parasztkatonák között, akik nem kerültek be a polgári életbe való visszatérésre jogosultak körébe. A katonai szolgálat alól mentesített többgyermekes parasztnők vidékről a városokba vándorlák, ahol sokkal magasabb

fizetést kaptak készpénzben, mint vidéken (ahol a bér egy részét ráadásul gyakran terményben adták ki). Falujukból elköltöző parasztok vállaltak munkát a bányákban is, ahol 1914 és 1917 között megduplázódott az alkalmazottak létszáma, az állami tulajdonú gyárak több mint háromszorosára növelték munkásaik létszámát. A magasabb bérek és a papírpénzforgalom növekedése gyors inflációt eredményezett a fejletlen állami pénzügyi szervezettel és bankrendszerrel rendelkező országban, amely különösen a mezőgazdasági szektorban gyakorolt erős bomlasztó hatást. A nagybirtokosok földeket vontak ki a művelésből, mert nem tudták megfizetni a háromszorosára növekedett béreket, míg a parasztok, akik nem akarták vagy nem tudták megfizetni az iparcikkek magas árát, gyakorlatilag visszaálltak az önellátásra. Ugyanakkor a vasúti szállítás visszaesett, mert bár az 1914-es 700 000 fővel szemben 1917-ben 1 200 000 embert foglalkoztattak az ágazatban, a képzetlen munkaerő képtelen volt megfelelően karbantartani a műszaki berendezéseket. 1917 elejére, éppen abban az időszakban, amikor a kivételesen alacsony hőmérséklet miatt megugrott a kereslet, majdnem megszűnt a tüzelőanyag- és élelmiszer-szállítás a nagyvárosokba. Márciusban a főváros, Szentpétervár tárolóiban mindössze néhány napra elegendő gabonát őriztek.

Az élelmiszerhiány miatt tört ki a februári forradalom, amelyet sztrájkok sorozata előzött meg. Február 25-én tavasziasra fordult az idő, az emberek tömegestül tódultak az utcára és a kenyérért tüntetők létszáma kétszázezerre duzzadt. Üzleteket vertek szét, és összezsáptak a lényegesen csekélyebb számú, demoralizálódott rendőrökkel. Az éhséglázadás csak azért terebélyesedhetett forradalommá, mert a cári rendszer mindenkori oszlopa, a Preobrazsenszkij gárdaezred megtagadta a részvételt a tüntetők szétverésében, majd megvédte őket a csendőrséggel és a kozákokkal szemben. Munkástanácsok (szovjetek) alakultak, amelyek végrehajtótanácsot (Izpolkomot) hoztak létre, az összes oroszországi párt bevonásával. A szovjetek nem csak a gyárakban és műhelyekben, de a hadseregben is spontán módon megalakultak. Minden oroszok talán leggyengekezőbb cárja az események hatására nem csupán a főváros elleni büntetőakcióról, de a trónjáról is lemondott.

A parlament és az Izpolkom csupán egyetlen kérdésben értett egyet: a háborút folytatni kell. És valóban, a katonák most, hogy egy népi forradalmat védhettek, újra felfedezték magukban azt a lelkesedést a háború iránt, amelyet 1916 telén már teljesen elveszíteni látszottak. Az új helyzet azonban új embereket kívánt. Az először igazságügy-miniszternek kinevezett Kerenszkij májusban átvette a hadügyet, és azonnal tisztogatást indított az általa defetistának tekintett hadvezetőségben. Bruszilovot, a hadsereg legsikeresebb parancsnokát nevezte ki vezérkari főnökké, ám közben saját megbízottait is kiküldte a frontra azzal a feladattal, hogy segítsenek feléleszteni a támadó szellemet az egyszerű katonák körében.

A szentpétervári helyőrség katonái közvetlenül a februári forradalom után hajthatatlanul követelték a háború folytatását. Nyugodtan adhattak be folyamodványokat, és időnként akár tüntethettek is olyan jelszavakkal, mint „Háborút a Szabadságért!”, mert az Izpolkom hírhedt, a kormányzói tisztséget és a rendőrséget megszüntető 1. számú ukázának nyolc pontja közül a hetedik ugyanis kikötötte: „A forradalomban részt vett katonai egységek nem küldhetők ki a frontra.”

A németek ekkor lehetőséget szimatoltak Oroszország továbbra is meglévő, bár ingadozó hadviselési kedvének aláásására oly módon, hogy a békemozgalom vezetőit bejuttatják az ország pártoskodás dúlta fővárosába, tehát a híres „lepecsételt vonaton” átszállították Lenint és kíséretét

Svájcból Svédországba. Stockholmból a társaság Szentpétervárra utazott, ahol nem csak a helyi bolsevikok vezetői fogadták, hanem az Iszpolkom és a fővárosi szovjet képviselői is. Lenin megérkezése után azonnal beszédet tartott egy bolsevik gyűlésen, ahol felvázolta a programját:

- az ideiglenes kormánnyal való együttműködés megtagadása,
- a bankok, a magántulajdon és a termőföld államosítása,
- a hadsereg feloszlata (helyette népi milícia felállítása),
- a háború befejezése és
- minden hatalmat a szovjeteknek (amelyeknek már eltervezte a bolsevik irányítás alá vonását).

Ezekkel az „áprilisi tézisekkel” még bolsevik hívei támogatását sem sikerült elnyernie, ők ugyanis túl korainak találták az elképzeléseket, és amikor Lenin először megpróbálta átültetni őket a gyakorlatba, az eredmény a kételkedőket igazolta.

A frontkatonák, bár szemleútjain a nép bálványaként fogadták Kerenszkijt, a főváros biztonságából tüntető Preobrazsenszkijeknél lényegesen kevésbé lelkesedtek az 1917. júniusára kitűzött hadművelet iránt amely a „Kerenszkij-offenzíva” nevet kapta, és céljául az „idegen militarista hatalom” legyőzését tűzték ki. Az 5. hadsereg parancsnoka, Dragomirov tábornok figyelmeztetett is az intő előjelekre: „Tartalékban az ezredek kinyilvánítják készségüket a harc folytatására a végső győzelemig, de utána megmakacsolják magukat, ha parancsot kapnak a kivonulásra a lövészárkokba.” Mindennek ellenére június 18-án, kétnapos tüzérségi előkészítés után elkezdődött Kerenszkij offenzívája, az arcvonal déli részét tartó osztrák-magyar csapatok ellen. A főcsapást ismét Lemberg, az 1914-1915-ös harcok sarkpontja és Bruszilov előző nyári offenzívájának célpontja felé mérték. A középső és az északi frontszakaszon az oroszok kiegészítő támadásokat indítottak. A támadás két napig jól haladt, és többmérföldnyi teret nyert. Ez után az élen támadó alakulatok úgy érezték, megtették a magukét, és nem voltak hajlandók tovább erőlködni, a mögöttük haladók viszont a felváltásukat tagadták meg. Megindult a dezertálás, sőt súlyosabb gondot okozó jelenségekre is sor került. A frontról ezrével elszökő katonák fosztogattak és erőszakoskodtak a hátszágban. Amikor a németek, akiket jó előre figyelmeztettek a készülő orosz offenzívára, megindították az ellentámadást a nyugatról időben áthozott hadosztályokkal, ők és a Monarchia seregei nem egyszerűen visszafoglalták az elvesztett területet, de újabbakat is megszálltak. Az oroszokat visszaűzték a Zbrucz folyó vonalára, a román határhoz. A románokra, akik megmaradt északi területdarabjukról megpróbálták csatlakozni az oroszok támadásához, szintén újabb vereséget mértek.

Amikor júliusban a szentpétervári helyőrség egyes radikálisabban szakadár szellemű egységei, a bolsevikok csendes támogatásával, az utcákon kezdtek tiltakozni az őket frontra rendelő parancs ellen, amely parancsot azért adtak ki, hogy eltávolítsák őket a fővárosból, Kerenszkijnek sikerült elegendő kormányhű katonaságot találnia lázadásuk leveréséhez. A „júliusi események” komolyan megrémítették Lenint, nem utolsósorban azért, mert egyik utóhatásuként lelepleződött, hogy pénzbeli támogatást kap a német kormánytól. Az idő ennek ellenére neki dolgozott. Nem „a második forradalom elkerülhetetlenségében” mért idő, hanem az az idő, amit a hadra kelt sereg egyre mérsékeltebb fronton maradási kedvében mértek. A Kerenszkij-offenzíva összeomlása még azoknak a katonáknak is kedvét szegte, akik ellenálltak a mind könnyebben kínálkozó dezertálási lehetőségek kísértésének. Harci kedvük fogyatkozása lehetővé tette, hogy a

németek augusztusban sikeres offenzívát indítanak az északi fronton, ami Riga, a balti partvidék legfontosabb kikötővárosának elfoglalásához vezetett.

Ebben a helyzetben Kerenszkij, a kormány egyetlen valóban hatékonyan működő vezetője átvette Lvovtól a miniszterelnöki tisztséget, de a hadügyi és a haditengerészeti tárcát is megtartotta. Leváltotta Bruszilovot és helyére a németellenes háború egyik szókimondó hívét, Lavr Kornyilov tábornokot nevezte ki. Kornyilov a nép fia volt, szibériai kozákok gyermeke. Éppen ezért szentül hitte, hogy még a háborúba belefáradt katonák is követni fogják személyes hadjárataiban először a defetista bolsevikok ellen, majd hazája külső ellenségei ellen is. Kornyilov már Riga eleste előtt reformprogramot terjesztett Kerenszkij elé: a katonatanácsok megszüntetését és az átpolitizált ezredek felosztatását követelte. Katonai szempontból Kornyilov programja tökéletesen ésszerű volt. A háború csakis ezen az alapon volt folytatható, és csakis ezen az alapon volt megmenthető a kormány, amely a defetizmus tengerében a háború folytatásának politikáját igyekezett megvalósítani. Politikai szempontból azonban Kornyilov hatalmának kétségbevonásával szembesítette Kerenszkijt, aki a szovjetekkel, a háborútól irtózó szentpétervári helyőrséggel és a bolsevikokkal kínos egyensúlyt fenntartva manőverezett. Kornyilovnak addig nőtt a népszerűsége a mérsékeltek körében, Kerenszkijnek pedig addig sorvadt a tekintélye, amíg elkerülhetetlenné nem vált a konfliktus. Kerenszkij nem vállalhatott közösséget Kornyilovval, mert – helyesen – kétkedett abban, hogy a tábornok elegendő erővel rendelkezik a szélsőségesek legyőzéséhez. Ugyanígy nem állhatott a szélsőségesek oldalára sem, mert az egyet jelentett volna az ideiglenes kormány alárendelt szerepbe juttatásával, és bizonyos volt, hogy a szélsőséges csoportok legszélsőségesebbike, a bolsevikok egy ilyen fordulat után minden hatalmat magukhoz ragadnak. Kerenszkij csak egyet tehetett: kívárta, mi történik. Ha Kornyilov győz, az ideiglenes kormány fennmarad. Ha elbukik, Kerenszkij folytathatja a politikai küzdelmet Szentpéterváron, remélve, hogy még kijátszhatja egymás ellen a pártoskodó csoportokat.

Augusztus 25-én Kornyilov megbízható csapatokat rendelt Szentpétervár megszállására, azzal a további paranccsal, hogy kergessék szét a szovjeteket, és fegyverezzék le a már a városban állomásozó ezredek, ha a bolsevikok megpróbálják átvenni a hatalmat, amint ennek jelei jól látszottak, és valóban szándékukban is állt. Végül az történt, hogy mások manipulációinak eredményeként Kornyilov belevágott egy államcsínybe, amelyet eredetileg nem tervezett, és amely elbukott, mert katonái nem voltak hajlandók követni, és a tábornokot leváltották parancsnoki beosztásából.

Kornyilov bukása véget vetett az utolsó, azon fikció fenntartásához fűzött reménynek is, hogy Oroszország még mindig aktívan részt vesz a háborúban. Kornyilov leváltásával Kerenszkij is elveszítette azt a támogatást, amelyet a mérsékeltek és a magasabb rangú tisztek körében élvezett, anélkül, hogy a baloldali erők bármennyit is közeledtek volna hozzá. A bolsevikok valójában ekkor már eltökélték, végre fogják hajtani a „második forradalmat”, Lenin pedig, aki addigra teljhatalmat szerzett pártja fölött, csak az ürügyre várt. Azt végül a németek szolgáltatták neki, akik szeptember folyamán a Baltikum északi részén olyan stratégiai pozíció elfoglalásával fejlesztették tovább rigai sikerüket, ahonnan már közvetlenül fenyegethették Szentpétervárt. Az ideiglenes kormány válaszul javasolta a főváros áthelyezését Moszkvába. A bolsevikok, akik ellenforradalmi lépésként tálták a javaslatot, mondván, az Kerenszkij így akarja átjátszani a néphatalom székhelyét a német császárnak, széles körű támogatást kaptak egy Szentpétervár védelmére teljhatalommal felruházott védelmi bizottság szervezéséhez. Mivel ekkor már

rendelkeztek saját fegyelmezett fegyveres erővel, a Vörös Gárdával, és joggal számíthattak arra, hogy céljaik érdekében manipulálni tudják a szentpétervári helyőrség érzelmeit, feladatuk már csak a puccs időpontjának kiválasztása maradt. Kerenszkij, tudván, hogy államcsíny van készülőben, október 24-én bevezetett néhány bátortalan intézkedést a kormányhivatalok védelmére. Parancsai, amelyeket cseppet sem hatékonyan hajtottak végre olyan tisztek, akik többé már nem bíztak benne, döntésre készítették a tétovázó Lenint. Az október 24-éről 25-ére virradó éjszakán vörös gárdistái megszállták Szentpétervár legfontosabb épületeit – a postahivatalokat, a telefonközpontokat, a vasútállomásokat, a hidakat és a bankokat –, így másnap reggelre a bolsevikok uralták a várost. Az ideiglenes kormány lényegében nem fejtett ki ellenállást. Október 26-án Lenin bejelentette az új kormány, a Népbiztosok Tanácsa megalakulását, amely első intézkedései között meghirdette a földbirtokok „társadalmi tulajdonba vételét”, és békét kért. A béke felé vezető út első lépéseként Leninék hónapos fegyverszünetet javasoltak.

A három hónapos fegyverszünet gyakorlatilag véget vetett Oroszország részvételének az I. világháborúban. A hadsereg azonnal kezdett elolvadni, ahogy a katonák elhagyták a frontot, hogy visszatérjenek falujukba, ahol – azt hitték – a földek csak arra várnak, hogy ők birtokba vegyék őket. A németek és az Osztrák-Magyar Monarchia képviselői, akiket eleinte idegesített, hogy olyan forradalmárokkal alkudoznak, akik ugyanakkor a háború általános lezárása érdekében minden ország munkásait az uralkodó osztályok elleni felkelésre bujtogatják, lassan reagáltak Lenin október 26-i békedekrétumára. Amikor a világforradalom – a bolsevikok meglepetésére – mégsem robbant ki, és november 15-én megismételték a békekérést, a németek úgy döntöttek, válaszolnak. December 3-án, maguk mellé sorakoztatva Ausztria-Magyarország, Törökország és Bulgária delegációit, Breszt-Litovszkban találkoztak a szovjetek képviselőivel, a Bug menti lengyelországi erődvárosban, amelyet 1915-ben veszítettek el az oroszok. A tárgyalások, gyakori megszakításokkal, átnyúltak 1918-ra. Gyorsan közeledett a németek által hallgatólagosan elfogadott három hónapos fegyverszünet vége, a bolsevikok azonban, akiknek egyetlen ütőkártya sem volt a kezükben, továbbra is elutasították az ellenség feltételeit, amelyeknek Lengyelország Oroszországról történő leválasztása, valamint attól keletre jókora területek anektálása képezte a gerincét. Lenin húzta-halasztotta a tárgyalásokat, híveit a világforradalom kitörésével hitegetve. A végén a németek türelmüket veszítették, és bejelentették, ha nem fogadják el a feltételeiket, véget vetnek a fegyverszünetnek, és annyit foglalnak el Oroszországból, amennyit ők akarnak. Február 17-én megindították az inváziót. Egy héten belül 254 kilométert haladtak előre, nem ütköztek ellenállásba, és úgy látszott, készek folytatni az előrenyomulást. A pánikba esett szovjet kormány ekkor azzal az utasítással küldött delegációt Breszt-Litovszkba, hogy bármit diktálnak is a németek, írja alá. Az így született szerződésben március 3-án Lenin Németországnál háromszor nagyobb területről, Oroszország lakosságának és ipari erőforrásainak negyedéről, valamint mezőgazdasági művelésre alkalmas földterületének harmadáról mondott le.

1917 novembere és 1918 márciusa között a bolsevikok ugyanakkor nagy belső győzelmet arattak az egykori cári birodalom hetvenöt kormányzóságnak és közigazgatási területének legtöbbszörében. Az úgynevezett „vasúti háborúban” fegyveres forradalmárok válogatott különítményei rajzoltak ki legyezőszerűen Szentpétervárról a birodalom vasútvonal-hálózatán, felvenni a kapcsolatot azzal a kilencszáz helyi szovjettel, amelyek a közigazgatás hivatalos szerveinek helyére kívántak lépni Oroszország nagy- és kisvárosaiban. Az orosz vasutak a bolsevikok e kitűnően megszervezett akciója alatt úgy szolgálták Lenin javát, ahogy azt Moltke tábornagy csak elképzelte 1914-ben. Döntő erőt szállítottak a kulcsfontosságú pontokra a kellő

pillanatban, így sorra arathatták le a sorsdöntő helyi sikereket – pontosabban szólva terrorintézkedéseikkel igába hajthatták – a németek által el nem foglalt – Oroszország teljes lakosságát.

Ballai László: „Forradalmi” kompromisszum

„Ami a történelmi szerepüket illeti, látnunk kell, hogy magának a kurucság tömegeit alkotó rétegnek a megítélése szorosan összefügg a »kuruc kor« egészének, azon belül a Rákóczi-szabadságharc időszakának az értékelésével – vallja Mészáros Kálmán. – A Magyarország Habsburg királyainak vezetésével folytatott, végül sikerrel járó másfél évszázados török elleni küzdelem történelmi jelentősége és az egytől egyig török szövetségben vívott Habsburg-ellenes rendi felkelések hagyományos megítélése között éles ellentét feszül. A török kiűzését követően az ország újjáépítését, a modern államapparátus létrehozását célzó központi intézkedések jelentős része a rendek ellenállásán bukott meg, s ez végső soron a polgári fejlődés kibontakozását tette lehetetlenné. Az uralkodó és környezete persze szintén súlyos hibákat követett el, amikor nem számolt a realitásokkal, a nemesség politikai törekvéseit pedig természetesnek kell tartanunk, ezért úgy vélem, maga a Rákóczi-szabadságharc szükségszerű történelmi epizód volt, melynek lezárásaként a szatmári békével létrejött a rendek és a dinasztia kiegyezése. A kuruc mozgalom célkitűzései közül így megvalósulhatott mindaz, aminek az adott korban realitása volt, s ez a mérsékelt kuruc vezetők és a mértékadó bécsi udvari körök megegyezésre hajló részének pozitív szerepét jelzi. A magyar politikai elit hatalmának megőrzése pedig biztosította Magyarország önállóságát a Habsburg-birodalmon belül, s ez nagyban hozzájárult ahhoz, hogy kevesebb, mint másfél évszázad múltán hazánk az elsők között szerepelhetett az európai népek nemzeti ébredésének korában, s ha megkésve is, de immár a magyar nemesség rakta le a polgári társadalom alapjait. Azt sem szabad azonban elfelednünk, hogy a kompromisszum eredményeként meginduló XVIII. századi fejlődés nem csupán a függetlenség eszméje mellett kitartó Rákóczi és emigráns társai *nélkül*, de a török háború kiújulása után az ő törekvéseikkel *szemben* bontakozhatott ki.”

Gebei Sándor pedig úgy véli, a Rákóczi-szabadságharc konföderációs rendi gyűléseinek határozatai egyenesen érvénytelenek voltak, mert azokat a magyar országgyűlés nem cikkelyezte be, mint például a korábban a Bocskai-féle törvényeket. Bármikor felbukkanhat tehát egy Heribert Illig szintű tudor, aki majd egyenesen Rákóczi Ferenc létezését vagy forradalma megtörténtét vonja kétségbe.

Addig is, amíg a szabadságharc tényét nem cáfolják, induljunk ki annak katonaságából. Mivel a magyar rendiség és a Habsburg-abszolutizmus küzdelme hosszan elhúzódott a XIV–XVII. században, sem az állam, sem a rendek nem bíztak az állandó hadseregben, s mindenekelőtt az anyagi fedezet is hiányzott. Így alakult ki a katonáskodásnak az a módja, hogy jobbágyok, egész

falvak, sőt vidékek férfi népe a különböző úrbéri szolgálatok elengedése és kiváltságok fejében teljesített fegyveres szolgálatot. A szabad földhasználat, a vámmentes kereskedelem, bor-, só-, húsárulási jog s mindenekelőtt a földesúri szolgálatoktól való mentesség rendkívül nagy vonzerőt jelentett a parasztságnak. Mivel pedig a „modern államapparátus létrehozását célzó” Habsburgok sokszor évekig nem fizették ki a magyar katonák zsoldját, a védelemre és a várak őrszemélyzettel való ellátására ez volt az egyetlen mód, ami bizony tovább növelte a magyar viszonyok elmaradottságát. Így a határterületeken és a várak körül a különböző magyar, szerb, vlach, rác határőrök, székelyek, hajdúk, „boerek”, armások csoportjainak, vagyis a szabadság fejében katonai szolgálatot teljesítő rétegeknek széles láncolata alakult ki. Minél nélkülözhetetlenebbé váltak e rétegek a törökök elleni védelemben, annál inkább jelentettek szálkát az udvar és a vármegyék szemében, amelyek egyaránt megkötésüket, erős ellenőrzésüket, sőt leszerelésüket szorgalmazták. Majd a törökök kiűzése után – urak hálája – e vitélő rendet a jobbágyságra való visszavetésre ítélték.

Rákóczi úgy teremtette meg hadseregét, hogy amikor fegyverbe szólította a jobbágyságot, a régi katonakiváltságoknak megfelelő szabadságot ígért a felkelőknek, és a török harcok veteránjainak zászlója alá sereglésére számított, ami meg is történt. Ők alkották a kuruc sereg gerincét, ám számuk korántsem bizonyult elegendőnek, a parasztság soraiból szorultak kiegészítésre. A fejedelem a katonák családjának a szabadságharc első hónapjaitól kezdve valóban teljes szabadságot biztosított mindennemű földesúri szolgáltatás terhe alól. A földesurak azonban, nemesi kiváltságaikra hivatkozva nem mondtak le a jobbágaikról. Az a kuruc talpas, akinek családját – míg ő a hadak útját járta – otthon szolgáltatásokra kényszerítették, joggal követelte, hogy a beígért szabadságot a törvény erejével szavatolják. 1704–1706 között a szabadságharc táborán belül éles társadalmi harc bontakozott ki: a fegyvert fogott jobbágykatonák az ígért beváltását, a szabadság biztosítékát követelték, sőt az ígéretnél is többet; viszont a földesurak semmibe vették a fejedelem rendelkezéseit, és a katonák hozzátartozóit a régi módon terhelték. A belső társadalmi harcból a kortársak csupán annyit érzékeltek, hogy a jobbágykatonák vakmerően követelődnek. Rákóczi viszont felismerte, hogy a régi társadalmi rend keretei között az önálló magyar állam megteremtéséért nem lehet eredményesen harcolni.

„A korabeli magyar történelem – de túlzás nélkül mondhatjuk, a XVII. századi Kelet-Európa – e legsúlyosabb társadalmi kérdésében Rákóczi felismerte a történelmi méretű megoldás útját: a fegyvert fogó jobbágyokat családjaikkal együtt országgyűlési végzésben felszabadította a földesúri szolgálat kötelekeiből, a földesurakat az állam pénztárából vagy a kincstári birtokokból kívánta kárpótolni; az ország kincstárát az általános, a nemesektől is megkövetelt adóból tervezte feltölteni, a nemességet pedig az egész társadalommal együtt úgy vélte alkalmassá tenni az adóviselésre, hogy igyekezett megteremteni a szabad kereskedelmet, az élénk pénzforgalmat – írja R. Várkonyi Ágnes (a Rákóczi szabadságharc korszakának kiemelkedő kutatója, akinek a kabátujjából egyébként a Mészárosok, Gebeik előbújtak.) – Ez az elvileg logikus politikai szisztéma azonban leküzdhetetlen akadályokba ütközött. Belső okára többször utaltunk. A nemesség az ónodi országgyűlés után kezdett tömegesen elpártolni Rákóczitól. Minden bizonnyal a nemesség megadóztatása nagyobb és hatásosabb ellenállásba ütközött, mint ahogyan eddig történettudományunk látta. Maga a terv sok nehézség között, a nemesi adómentességre hivatkozó ellenvéleményekkel kísérve, közel másfél éves előkészítés után került az ónodi országgyűlés elé, ahol csak a rendi ellenzék véres leverése árán, fegyveres erővel sikerült kieroszakolni a nemesség elvi bejegyzését. A gyakorlatban azonban az adott történelmi viszonyok között

keresztülvihetetlen volt.”

Pedig a nemesi adózás nem volt ismeretlen a nyugati országokban, de még a Habsburg örökös tartományokban is bevezették. Intézményét az elmaradott magyar rendek teljesen félreértették, ugyanis forgalmi adóról lévén szó, azzal éppen, hogy nem a jobbágyi állapotba süllyesztették volna le őket, hanem a polgári árutermelésbe – kereskedelembe, ipartelepítésbe – való bekapcsolódásukat serkentették volna (a kamara várható haszna fejében egy-egy terület monopóliumának biztosítása révén).

Rákóczi azon forradalma, amely a magyar társadalom modernizálására irányult a magyar nemesség maradiságán ugyan elbukott, de a Rákóczi-forradalom, amelynek során történelmünkben először választott a köznép államfőt, örökérvényű példaként lobog (nem véletlenül tiltották meg a Habsburgok még a fejedelem nevének pusztá kimondását is).

Rákóczi „epizódja”, ez a „közjáték” nyolc évig tartott. Mit nem adott volna e nyolc esztendőért Petőfi Sándor, a magyar szabadság apostola (aki melleleg szólván ennyi idő alatt alkotta meg páratlan életművét)? E megközelítéssel mit mondhatnánk 1956-ról, amelyet sokan a XX. századi magyar történelem sarkkövének tekintenek, holott csupán 11 napig tartott? Mészáros vagy Gebei történelemkönyvében talán csak lábjegyzetként szerepelne?

A magyar függetlenség majd ötszáz éven át dédelgetett eszméje 1703 és 1711 között a független magyar államiság valóságává vált. És hogy ez az eszme nem holmi fikció maradt, arra az emigrációba vonult Rákóczi és hívei meg nem alkuvása tette rá a pecsétet. Mindennek „epizóddá” minősítése éppen Károlyi Sándor, a „mérsékeltebb kuruc vezető” reálpolitikussá avatásával történik meg. A szélkakas-emberével, a tipikus magyar ügyeskedőével, aki elvtelenül felesküszik bárkire, ha azt diktálja az érdeke, minden rendszerben megtalálja a számítását, és a változásokból „jól jön ki”. (És itt ne csak Balassi Menyhártra gondoljunk, aki tizenegyszer váltott pártot a magyar király és a török szultán között, hanem az 1990-es rendszerváltás nagymoguljaira, akik komoly politikai és gazdasági szerepet játszottak a Kádár-rendszerben is.)

Történelmünk ténszerű feltárása immár elengedhetetlen követelmény, de az ideológiai divatáramlatoknak – jelesül a Rákóczi-szabadságharc esetében a kuruc-labanc pólus valamelyikének – való megfelelés kényszere nélkül. A forradalom a közakarat új formákat teremtő megnyilvánulása – helyébe történelmünkben mindig a kompromisszumok léptek, amelyeket mármár forradalminak, de az azokat megelőző forradalmakat messzemenően felülmúlónak értékelnek politika- és történelemgyártásunk kismesterei. Az 1711-es szatmári békét követően ugyanis a magyar politikai elit hatalmának megőrzése nyilvánvalóan nem Magyarország önállóságát biztosította a Habsburg-birodalmon belül, hanem éppen szuverén államiságának megszüntetését, minek következtében jó kétszáz évvel később hazánk testéből szomszédjaink majd akkora darabokat haraphatnak ki, amekkora csak tetszik nekik.

Olajos István: Lenin és a vallás

A vallás a nép ópiuma – így hangzik Marx Károly közismert tézise, mely valójában ezt a témakört alapul véve a marxista világnézet sarokkövének tekinthető. Bár Lenin, az 1917-es októberi orosz forradalom bolsevik vezéralakja Oroszország számára eredetileg vallásszabadságot tervezett, a hatalom megragadását követően ezt a gondolatot is átvette.

A földi javaktól, tehetségtől, dicsőségtől megszédült ember, aki sárba tiporja mások meggyőződését, érzelmvilágát és megbecsült rendjét, sohasem volt ismeretlen jelenség. Már a görög mitológiában számtalan olyan esettel találkozhatunk, amikor a büszkeség, gőg, elbizakodottság, ógörög szóval a „hübrisz” akár amúgy nemes gondolkodású héroszokon is eluralkodott, és egyben azt is láthatjuk, hogy tetteiket mindig az istenek súlyos megtorlása követte. Ilyen „hübritész” volt Bellerophón, aki Pégazosz hátán megkísérelte az Olümposzt megrohmozni, a szárnyas ló azonban nála bölcsebbnek bizonyulván egyszerűen levetette, a hős pedig az odafent lakók gyűlöletétől kísérve bolyongott haláláig. Odüsszeusz Polüphemosz megvakítását követően hengegett okosságával, kivítván ezzel Poszeidón tengeristen haragját, sokéves hányattatásra ítélve magát. Phaethón irányítani óhajtotta atyja, Hélios napsekerét, ám halandó karjai képtelenek voltak a tüzes lovakat megfékezni, így Zeusz főisten villámával volt kénytelen rendet teremteni. A sort folytathatnánk többek között Héraklész, Prométheusz, Ikarosz, sőt akár Niobé, vagy Arakhné történetével is, bizonyosságul arra, hogy a hübrisz vétkétől bizony a hölgyek sem voltak mentesek.

Bibliai értelmezés szerint a hübrisz maga a bűn. Ezékiel próféta könyvében találhatjuk Tírus királyának szomorú esetét, akinek egyebek mellett ezt mondja az Úr: „Szíved felfuvalkodott... s többé örökké nem leszel” (Ez 28, 12-19). Ugyanez történt Sátánnal is, aki magát Istennél többnek képzelte és emiatt a mennyekből alávetett. Ézsaiás könyve 13. fejezetének 11. versében pedig így szól Isten: „megszüntetem az istentelenek kevélységét, és az erőszakoskodóknak gőgjét megalázom”. Aki elveszíti eszét és ítélőképességét, olyan, mint a disznó orrában az aranykarika – ahogyan a Példabeszédek könyve fogalmaz.

Az az elmélet, melyet Marx nagyrészt illuminátus alapokra fektetve dolgozott ki, nyilvánvalóan nem Isten létezését, hanem a vallást támadta és a végcél sem a világ ateistává tétele, hanem az ördög imádásának általános elterjesztése volt. A Szentírásból tudjuk, hogy követői ezt a végső időkben provizórikusan meg is valósítják, erről szól János Apokalipszisének 13. fejezete, a 3. versben pedig egyértelműen kijelentést nyer: „az egész föld követé a fenevadat”. Engels Frigyes, aki barátja és munkatársa volt, így jellemezte Marxot: „szörnyeteg, akit tízezer ördög szállt meg.” Marx maga sem volt ateista (ezt egy sátánista esetében értelmetlen is lenne feltételezni), hanem istengyűlölő, bosszút akart állni a Teremtőn, holott tisztában volt azzal, hogy Sátánéval azonos sors vár rá. Szerinte a vallás a feudalizmus és a kapitalizmus csökevénye, mely a proletárdiktatúra megvalósulásával szükségszerűen megsemmisül. Ez a gondolkodásmód igyekszik azt a látszatot kelteni, miszerint az Istenhez fordulás egyrészt az eltompult, tudatlan, reménységét elvesztett elme sajátossága lenne. A kizsákmányolt osztály egyetlen lehetősége a jobb életre kizárólag a túlvilágra összpontosul, a hosszú időn keresztül szükségét szenvedőknek mindössze a mennyei jutalom reménye nyújthat vigaszt. Másrészt az idegen munkából élőket a vallás jótékonykodásra tanítja, tevékenységükhöz ezáltal olcsó jogalapot teremtve, jutányos áron kínálva belépőjegyet az Isten országába. Lenin nagyjából ezeket az elveket vette át és vallotta magáénak. A Szentírás tanítása alapján ezzel szemben a keresztény ember minden helyzetben Istenre bízva

életét, az Ő törvényei szerint él, függetlenül attól, hogy az Úr éppen áldja vagy sújtja őt, ahogyan erre szép példát találhatunk Jób könyvében is. Az Isten által megígért örök élet pedig mindennél bőségesebb kárpótlást nyújt a hívőknek, még azoknak is, akiknek földi életében látszólag ugyan akár több évtizednyi szenvedés jutott osztályrészül, az Úr kegyelme azonban mindvégig mellettük lévén és őket erősítvén azt elviselhetővé teszi.

Lenin számára a vallás a világ egyik legmegvetendőbb dolgává vált, mely semmi másra nem érdemes, mint kiirtásra. Korábbi véleményével ellentétben a párt a továbbiakban a vallást nem tekinthette magánügynek, mivel egy ilyen, a munkásosztály felszabadítására alakult, osztályöntudatos és előrehaladott harcosokból álló szövetség köteles fellépni a tudatlanság és az örültség, a vallásos köd ellenében. Ugyanakkor nem volt előtte titok, hogy az általa hirdetett kommunista világrend megvalósíthatatlan, valamint az sem, hogy a vallás megsemmisítésére irányuló erőfeszítései is hiábavalóak.

Nálunk odahaza ezt a témát mindig jelentős ellenszenv övezte. Különösen egyik nagymamám gyűlölt mindent, ami Leninnel és a „szovjetekkel” kapcsolatban állt és ezt az utálatot – kisiskolás lévén – bennem is meglehetősen nagy sikerrel ültette el. Ő mellesleg minden reggel ott volt a templomban, áhítattal hallgatta Isten igéjét, úgy tűnik azonban, hogy Jézus szeretetre vonatkozó szavait sohasem olvasták fel neki. Ennek a következménye lett többek között, hogy noha máskor már egy négyes miatt is kisebb forradalom tört ki (amennyiben történetesen októbert írtunk, akkor októberi forradalom), ha orosz nyelvből hoztam rossz osztályzatot, az senkit sem érdekelt. Nem is tanultam meg oroszul, bár nyolc éven keresztül jártam az órákra, pedig most nagyon szívesen olvasnám például Dosztojevskijt eredetiben, sőt a bolgár tengerparton is jól jött volna a nyelvismeret (igaz ugyan, hogy a kért sörökhöz végül így is hozzájutottam). Ennél azonban sokkal nagyobb baj az, hogy kiderült: sajnos a mi vallásosságunk is törekeny, néha semmivel sem vagyunk különbek, mint azok, akik Istent üldözik.

A történet végkifejletét mindannyian ismerjük, a „Nagy Októberi Szocialista Forradalom” eszméinek túlnyomó része ma már legfeljebb sajnálkozó mosolyt csal az emberek arcára. Ugyanakkor az istentelenség tovább terjed, modern világunkban a sötétség fejedelme még alantasabb módszerekkel kísérletezik. Cassivellaunus esete juthat erről eszünkbe, aki cölöpöket veretett a Temze medrébe, hogy Caesar hajói azokon fennakadjanak. Az emberiség egyre kevésbé szándékozik saját mindentudásának eszméjét feladni, új törvényt ír inkább, semmint Istenét elfogadni hajlandó lenne. Nyilvánvaló azonban, hogy ez sem új jelenség, már a Kivonulás könyvében bőségesen található erre vonatkozóan példát, és ugyanígy megemlíthető itt Krisztus korának farizeusi, vagy a hellenisztikus kor önhittén bölcselkedő gondolkodása is. Pedig Jézus egyértelműen kijelentette: „Az ég és a föld elmúlnak, de az én beszédeim semmiképpen el nem múlnak” (Lk 21,33). Az akadályok ellenére Caesar is átjutott a folyón.

Halálát követően Lenin először a pokolban a kis ördögökből úttörőcsapatot alakított, majd egyéves mennybéli tartózkodását követően Isten már az első pártgyűlésre készült. Mindezzel azonban természetesen csak egy viccben találkozhatunk. Az orosz nép a maga módján mindvégig vallásos maradt, halálos ágyán, mielőtt átadta magát a történelemnek, állítólag Lenin is megtért, Krisztus nevét szólítván. Az Úr Igéje pedig tovább él, ahogyan Ő maga üzente meg azt a próféta szavával ekképpen: „Mert mint leszáll az eső és a hó az égből, és... megöntözi a földet, és termővé, gyümölcsözővé teszi azt... így lesz az én beszédem... nem tér hozzám üresen, hanem megcselekszi, a mit akarok” (Ézs 55, 10-11). Mindazonáltal, amint ezt Isten is megtette, sem

elvéve, sem ráerőszakolva bármiféle véleményt, mindenki számára biztosítani kell a döntés szabadságát.

Max Weber: A karizmatikus autoritás létrejötte és átalakulása

– részletek –

A „tisztá” értelemben vett karizmatikus uralom megteremtése mindig valamilyen szokatlan külső – kivált politikai vagy gazdasági –, vagy pedig valamilyen belső lelki, főképpen vallási helyzetnek, esetleg mind a kettőnek a származéka, és abból a közös felindultságból születik, amelyet a rendkívüli vált ki az emberek egy csoportjából, illetve abból az odaadásból ered, amelyet az emberek egy csoportja a hősiesség iránt érez, függetlenül attól, hogy mi a tartalma a hősiességnek. Már pusztán ebből következik, hogy a karizmába vetett hit – legyen szó mármost profetikus vagy bármilyen másfajta karizmáról –, mégpedig a karizma birtokosának és követőinek hite éppúgy, mint azoknak a hite és odaadása a karizma birtokosa és küldetése iránt, akiket ő küldetése címzettjeinek tart, rendszerint csak *in statu nascendi* [a születés állapotában – a szerk.] fejt ki töretlen hatalmat, működik töretlen egységben, és hat töretlen erővel. Ha az a mozgalom, amely egy karizmatikus vezetés alatt álló csoportot kiemelt a mindennapok körforgásából, újra a mindennapok vágányára csúszik, akkor a karizma – legalábbis a „tisztá” karizma – uralma rendszerint megtörik, „intézményesül”, s ekkor vagy egyenest mechanikussá válik, vagy észrevétlenül visszaszorul, és átadja a helyét egészen más strukturális elveknek, vagy pedig a legkülönbözőbb formákban összeolvad és összekeveredik velük, úgyhogy végül gyakorlatilag olyan – más elvekkel elválaszthatatlanul összefonódott, gyakran a felismerhetetlenségig eltorzult – összetevőjét jelenti az empirikus történeti alakulatnak, amelyet csak az elméleti vizsgálat tud tisztán elkülöníteni.

A „tisztá” karizmatikus uralom tehát egészen sajátos értelemben ingatag, és végső soron minden változatának egy és ugyanaz a forrása. Rendszerint az úr maga is azt kívánja – a tanítványoknak pedig mindig az a vágyuk, és legtöbbször a karizmatikus uralomnak alávetett híveknek is –, hogy a karizmát és az alávetettek karizmatikus boldogítását a rendkívüli alkalmak és különleges személyek egyszeri, kívülről jövő, múlandó, tetszés szerint osztogatott kegyelmi ajándékából tartós mindennapi birtokká változtassák. Ezzel azonban visszafordíthatatlanul megváltozik a struktúra belső jellege. Mindegy, hogy egy háborús hős karizmatikus kíséretéből lesz-e állam, egy próféta, művész, filozófus, etikai vagy tudományos újító köré szerveződött karizmatikus gyülekezetből lesz-e egyház, szekta, akadémia vagy iskola, avagy egy kultúreszmét

követő, karizmatikus vezetés alatt álló kíséretből lesz-e párt, illetve esetleg csak újságokat és folyóiratokat kézben tartó apparátus – a karizma ekkor már olyan formában létezik, amely mindig ki van szolgáltatva a mindennapi feltételeknek és a mindennapok fölött uralkodó hatalmaknak, mindenekelőtt a gazdasági érdekeknek. Mindig ez az a fordulópont, ahol a kíséret tagjaiból és a tanítványokból először az úr különleges jogokkal felruházott asztaltársai lesznek – mint a „trustis” [a Meroving testőrség tagja – a szerk.] a frank király esetében –, azután pedig hűbérese, papok, állami hivatalnokok, párthivatalnokok, katonatisztek, titkárok, szerkesztők és kiadók, akik a karizmatikus mozgalomból meg akarnak élni, esetleg alkalmazottak, tanítók vagy más – hivatásuknál fogva – érintettek, javadalmak, patrimoniális hivatalok, vagy más hasonló dolgok birtokosai lesznek belőlük. A karizmatikus uralomnak alávetettek viszont szabályos adófizető „alattvalókká” – egy egyház, szekta, párt vagy egyesület adózó tagjaivá –, szabályszerűen és a rendnek megfelelően szolgálatra kötelezett, kiképzett és fegyelmezett katonákká vagy törvénytisztelő „állampolgárokká” válnak. A karizmatikus üzenet – noha az apostol óva int attól, hogy „a szellem eltompuljon” – elkerülhetetlenül dogmává, tanná, elméletté, rendeletté, tételesen lefektetett joggá vagy megkövült tradíció tartalmává válik. Ilyenkor rendszeresen előfordul, hogy kivált a két, egymástól gyökeresen idegen és egymással ellentétes hatalom – a karizma és a tradíció – összemosódik. Ez érthető: e két hatalom nem tervszerűen és célszerűen létrehozott szabályokon és azok ismeretén alapul, hanem meghatározott személyek autoritásának jellegzetesen feltétlen, vagy viszonylagos, de az alávetettek – gyermek, kliens, tanítvány, a kíséret tagja vagy a hűbéres – szemében feltétlen érvényű szentségébe vetett hiten, valamint az irántuk érzett odaadó tiszteleten és kötelességeken. Ebben a két esetben mindig valamiféle vallásos áhítat veszi körül a személyek közti kapcsolatokat. Sokszor e két uralmi struktúra külső formái is megtévesztően hasonlítanak egymásra. Ha egy harcos fejedelem és a kísérete közös asztalnál étkezik, kívülről nem lehet megállapítani, hogy az asztalközösség „patrimoniális” vagy „karizmatikus” jellegű-e – ez attól függ, hogy milyen „szellem” hatja át a közösséget, azaz: a tradíció által megszentelt autorításra vagy a személyes hősiességébe vetett hitre támaszkodik-e az úr pozíciója? És a kettő között éppenséggel elmosódó az átmenet. Amint a karizmatikus uralom elveszíti a heves érzelmekkel kísért hit jellegét – amely a mindennapi tradicionális kötöttségtől megkülönbözteti – és a tisztán személyes alátámasztást, többnyire elkerülhetetlenné válik a tradícióval való szövetség: noha nem ez az egyetlen lehetőség, de – kivált olyan időszakokban, amikor fejletlen az élet technikai racionalizálódása – mindenképpen ez a legkézenfekvőbb. Úgy fest, hogy ekkor végleg áldozatul esik és veszendőbe megy a karizma lényege, és amennyiben kiemelkedően forradalmi jellegét vesszük szemügyre, valóban ez történik. Ekkor már ugyanis – és ez az alapvető vonása ennek a tipikusan ismétlődő fejlődésnek – mindig felülkerekedik a gazdasági vagy társadalmi szempontból hatalmi helyzetben lévőknek az az érdeke, hogy birtokukat valamilyen karizmatikus, tehát szent autoritásból és forrásból vezessék le, és ezáltal legitimálják. A karizma tehát ekkor - ahelyett, hogy in statu nascendi hatna, és forradalmi hatást fejtene ki mindennel szemben, ami tradicionális vagy „legitim” jog szerzésén alapul – valódi értelmével éppen ellentétesen úgy működik, mint ami jogi alapot ad a „szerzett jogoknak”. És pontosan ebben a tőle – belső lényegét tekintve – idegen funkcióban válik mármint a mindennapok részévé. A szükséglet ugyanis, amelynek ezzel elébe megy, teljesen egyetemes. Mindenekelőtt egy általános ok miatt.

A bürokratikus, patriarchális és feudális uralom mindennapi hatalmainak korábbi elemzése csak arra tért ki, hogy ezek a hatalmak hogyan működnek. Ezzel azonban még nem feleltünk arra

a kérdésre, hogy milyen jegyek alapján választják ki magát azt a személyt, aki a hierarchiában a legmagasabban áll, és a bürokratikus vagy patriarchális hatalmat birtokolja. Elképzelhető lenne az is, hogy a bürokratikus gépezet feje maga is hivatalnok – az állásába valamiféle normák szerint, előmenetellel eljutó legfőbb hivatalnok – legyen. De nem véletlen, hogy ez többnyire nincs így, legalábbis ő nem ugyanazokat a normákat követve jut hivatalba, mint a hierarchiában neki alárendelt hivatalnokok. Éppen a bürokrácia tiszta típusa, az alkalmazott hivatalnokok hierarchiája követel valamiféle fórumot, amely az ő állását nem ugyanabban az értelemben vett „alkalmazásra” alapozza, mint a többiekét. A házon belül szülőkből és gyermekekből álló kiscsalád esetében magától adódik a hatalom birtokosának személye, nagycsalád esetében pedig rendszerint egyértelmű tradicionális szabályok rögzítik. A patrimoniális államban vagy a hűbéri hierarchiában azonban már nem minden további nélkül egyértelmű a főnök személye.

Másfelől pedig nyilvánvaló, hogy az első alapvető probléma, amellyel a karizmatikus uralomnak szembe kell néznie, ha tartós intézménnyé akar átalakulni, ugyancsak az a kérdés, hogy ki lesz a próféta, a hős, a tanító vagy a pártvezér utódja. Éppen ennél a kérdésnél kezdenek az utak először egybefutni, és itt tér rá a karizmatikus uralom elkerülhetetlenül a tételes előírás és a tradíció vágányára. [...]

A karizma eldologiasodása volt az az eszköz, amelynek segítségével a hierokratikus gépezet meg lehetett honosítani egy olyan világban, amely lépten-nyomon mindenben mágikus képességeket vélt felfedezni. Az egyház bürokratizálódása csak akkor válik lehetővé, és csak akkor lehet elérni, hogy az intézmény jellegű egyház karizmatikus értéke ne legyen kitéve a személyes esetlegességeknek, ha a pap személyétől teljesen el lehet tekinteni, mert karizmatikus képessége akkor sem válik kérdésessé, ha a személy mégoly megvetendő. Ameddig ugyanis arról az emberről van szó, aki még nem világiasodott el, aki egyelőre a földi vagy a földöntúli világot távolról sem moralizálva szemléli, aki az isteneket sem jóknak, hanem csak erőseknek képzei, ugyanakkor viszont minden lehetséges állati, emberi vagy emberfeletti lénynek mágikus képességeket tulajdonít, addig a személynek a dologtól való elválasztása teljes egészében közkeletű elképzelésekhez kapcsolódik. Újat ez csak annyiban hozott, amennyiben ezeket az elképzeléseket jól átgondolt módon egy nagy strukturális eszme, nevezetesen a bürokratizálás szolgálatába állította.

Az intézmények karizmatikus legitimálásának történetileg különösen fontos esete mármost a politikai karizma legitimálása, azaz a királyság kialakulása.

A király először mindenütt hadifejedelem, és karizmatikus hősből válik királlyá. A kultúrnépek történetéből ismert alakulatokban fejlődéstörténetileg nem a királyság a legrégebbi formája a „politikai” uralomnak, vagyis a házon belüli hatalom körén túlra kiterjedő hatalomnak, amely elvileg elkülönül a házon belüli hatalomtól, mivel nem elsősorban az embernek a természettel vívott békés harcát, hanem az egyik emberi közösségnek a másikkal vívott erőszakos harcát van hivatva irányítani. Elődjé minden olyan karizma birtokosa, amely rendkívüli helyzetben – külső vagy belső okok miatt előálló szükséghelyzetben – a segítséget, rendkívüli vállalkozások esetén a sikert szavatolja. A korai idők főnöke – aki a király előfutára – még felemás figura: egyfelől patriarchális család- vagy nemzetségszű, másfelől karizmatikus vezér vadászat és háború idején, valamint varázsló, esőcsináló, kuruzsló, tehát pap és orvos, végül pedig döntőbíró. Ezek a karizmatikus funkciók, ha nem is mindig, de nagyon gyakran külön karizmákká válnak szét, melyeknek egy-egy külön személy a birtokosa. Meglehetősen gyakran előfordul, hogy a házon

belüli hatalomból született és lényegében gazdasági funkciókat ellátó békebeli főnök (nemzetségfő) mellett külön főnöke van a vadászatnak és a háborúnak, s azután az utóbbi – szemben az előbbivel – úgy igazolja be hősiességét, hogy önkéntes kísérőivel sikeres hadjáratokra vállalkozik, amelyekben győzelemre és zsákmányra tesz szert (felsorolásuk még az asszír királyi feliratokban is szerepel, mégpedig vegyesen egymás mellett az, hogy hány ellenséget öltek meg, a meghódított helyeken a városfal mekkora részét borították be az ellenség lenyúzott bőrével, mi volt a vadászzsákmány, és mennyi libanoni cédrust hoztak haza építkezés céljára). Ekkor bárki karizmatikus pozíciót szerezhet, tekintet nélkül arra, hogy mi a rangja a nemzetségben és a házközösségben: a karizmatikus pozíció megszerzése egyáltalán nem függ semmiféle szabálytól. A karizmának és a mindennapoknak ezt a kettősségét mind az indiánoknál – például az irokézek szövetségében –, mind Afrikában megtalálhatjuk, és másutt is gyakran előfordul. Ahol nem folyik háború, és nem vadásznak nagy állatokra, ott nincs karizmatikus főnök, azaz nincs „fejedelem” – így fogjuk nevezni, nehogy a szokásos hibába essünk, és összetévezzük a békeidőkbeli főnökkel. Előfordulhat továbbá, különösen gyakori természeti csapások – példának okáért aszály vagy betegségek – esetén, hogy egy varázsló kaparint meg lényegében hasonló jellegű hatalmat: ekkor papi fejedelemről beszélünk. A hadifejedelem karizmája ingatag – függ attól, hogy sikerül-e beigazolnia, és függ attól is, hogy van-e rá igény –, ezért a hadifejedelemség akkor válik állandó jelenséggé, ha tartós hadiállapot van. Önmagában véve merőben terminológiai kérdés mármost, hogy csak akkortól kezdve beszélünk-e királyságról és vele együtt az államról, amikor idegenek, alávetettek kapcsolódnak és tagolódnak be a saját közösségbe: az „állam” kifejezést a továbbiakban – célszerűen megféleltetve a saját igényeinknek – lényegesen szűkebb területre kell korlátoznunk. Az biztos, hogy a hadifejedelemség jelenségének rendszeres előfordulása nem függ attól, hogy egy törzs uralkodik-e más törzsek alávetett tagjai fölött, és attól sem, hogy vannak-e rabszolgasorban élő egyének, hanem csakis attól függ, hogy tartós hadiállapot van-e, és van-e ezzel számoló átfogó szervezet. Másfelől az is kétségtelenül igaz, hogy a királyságból – legalábbis fölöttébb gyakran – csak akkor bontakozik ki szabályos királyi igazgatás, ha megjelenik a király hivatásos harcosaiból álló kíséret, és uralma alá hajtja a dolgozó és adózó tömegeket. Ennek a fejlődési foknak az eléréséhez azonban nem feltétlenül szükséges köztes lépcsőfok az idegen törzsek erőszakos leigázása: pontosan ugyanilyen társadalmi differenciálódást hozhat magával az is, ha a karizmatikus hadvezér kíséretének uralkodó kaszttá alakulása következtében belső osztályrétegződés megy végbe. Ám mihelyt az uralom megszilárdul, a fejedelmi hatalom és a fejedelem kíséretének tagjai, akik a hatalomban érdekeltek, minden esetben „legitimitásra”, azaz az uralkodó karizmatikus elhivatottságát alátámasztó ismertetőjegyek felmutatására törekednek.

Ha egyszer a karizmatikus képesség dologi tulajdonsággá válik, amely valamilyen módon – eleinte tisztán mágikus eszközökkel – átruházható, akkor ezzel már rá is léptek arra az útra, amelyen ez a képesség átalakul, s kipróbálható és beigazolható módon birtokolt, de nem átadható és nem elsajátítható kegyelmi ajándékból olyasmivé válik, ami elvben megszerzhető. Ekkor a karizmatikus képesség nevelés tárgya lehet. Persze – legalábbis eredetileg – nem racionális vagy empirikus nevelés formájában. A hősiességet és a mágikus képességeket eleinte nem tartják taníthatónak. Csak arról lehet szó, hogy ezeket – ha valahol látens formában megvannak – életre keltsék, miközben az egész személyiség újjászületik. A karizmatikus nevelésnek ennél fogva az újjászületés, s ezáltal a karizmatikus képességek kibontakozása, kipróbálása és beigazolása, valamint az alkalmasnak bizonyult személyek kiválasztása az eredendő értelme. A jelöltek, akiket elszigetelnek megszokott környezetüktől és a természetes családi kötelékek befolyásától (a

primitív népeknél egyenest kiköltöznek az erdőbe), mindig belépnek valamilyen különleges, nevelési célú közösségbe, s ezzel egész életvitelük átalakul. A legkülönfélébb formákban – aszkézissal, testi és lelki gyakorlatokkal – igyekeznek életre kelteni magukban azt a képességet, hogy ekstázisba essenek és újjászülessenek, szüntelenül próbára teszik magukat, azon mérik le, hogy az adott időpontban a karizmatikus tökéletesedés mely fokára jutottak, hogy hogyan állják ki a lelki megrázkódtatásokat, fizikai kínzásokat és testük megcsonkítását (eredetileg talán a körülmetélés is elsősorban az ilyen aszketikus eszközök részeként alakult ki), végül pedig ünnepélyesen befogadják a karizma már beigazolódott birtokosainak körébe azokat, akik kiállták a különböző fokú próbákat. A nevelés e formája és a szakképzés között bizonyos határok között elmosódó az ellentét. A karizmatikus nevelés mindig magában foglal olyan elemeket, amelyek valamilyen szakképzésre emlékeztetnek – hogy melyek ezek, az attól függ, hogy a novíciusból háborús hőst, kuruzslót, esőcsinálót, boszorkányűzőt, papot vagy jogtudort akarnak-e faragni –, és a nevelésnek ez az empirikus, szakjellegű része, az a tanítás, amelyet a presztízs és a kizárólagosság érdekében nagyon gyakran titkos tanként kezelnek, mind mennyisége, mind racionális jellege tekintetében állandóan gyarapodik, azzal párhuzamosan, ahogy egyre inkább differenciálódnak a foglalkozások, és bővül a szaktudás. Végül a karizmatikus képességek életre keltésére és kipróbálására szolgáló régi aszketikus eszközökből már csupán a kaszárnnyák életéből és a középiskolás diákéletből jól ismert jelenségek maradnak fenn a lényegében szakszerű kiképzésen belül. A valódi karizmatikus nevelés viszont gyökeresen szemben áll a bürokrácia által megkövetelt, szakmailag specializált tanítással. A karizmatikus újjászületésre irányuló nevelés és a bürokratikus szaktudás megszerzésére irányuló racionális oktatás között középen helyezkednek el mindazok a képzési formák, amelyek a szó korábban megadott értelmében vett „művelődésre” – a külső vagy belső életvitel átalakítására – irányulnak. Ezek a képzési formák – amelyek közül mindig is a harcosok, illetve a papok kiképzése volt a legfontosabb – már csak maradványaikban őrzik a karizmatikus nevelés eredeti irracionális eszközeit. Eredetileg a harcosok, illetve a papok nevelése is mindenekelőtt a karizmatikus képességekkel rendelkezők kiválasztását jelentette. Aki a harcosok nevelése során a hősiesség próbáját nem állja ki, az ugyanúgy „asszony” marad, ahogy az a személy „laikus” marad, akiben nem lehet életre kelteni a mágikus képességeket. A kíséret érdekei kezdeskednek azért, hogy az alkalmasság megítélésénél ne engedjenek a követelményekből, sőt egyre magasabb követelményeket szabjanak: a kíséret tagjai az ismert séma szerint kényszerítik az urat, hogy csak azokat engedje részesedni az uralom presztízsében és anyagi előnyeiben, akik átestek ugyanazokon a próbákon, amelyeken ők.

Az ilyen fejlődés során az eredetileg karizmatikus nevelés átalakulhat, és formáját tekintve állami vagy egyházi intézménnyé válhat, de az is elfordulhat, hogy a nevelést átengedik a céhbe tömörült érdekeltek szabad kezdeményezésének. A legkülönfélébb körülményektől – és főképpen az egymással versengő karizmatikus hatalmak közti erőviszonyoktól – függ, hogy a fejlődés melyik úton halad. Így például az is különösen sokféle körülménytől függ, hogy egy közösségen belül milyen mértékben tesz szert a katonai-lovagi vagy a papi nevelés egyetemes jelentőségre. A szellemi nevelés – szemben a lovagi neveléssel – éppen a spiritualizmusa folytán válik könnyen racionálissá. Nagyon sokféle formában nevelnek papot, esőcsinálót, kuruzslót, sámánt, dervist, szerzetest, szent énekest és táncost, írnokot és jogtudort, valamint lovagot és harcost, de az ilyen nevelésnek végső soron mégis hasonló a lényege. Különbség csak abban van, hogy az ilyen nevelésre szakosodott képzési közösségeknek egymáshoz képest mekkora a hatóereje. Ez pedig nemcsak a hatalom és a szentség továbbiakban tárgyalandó kölcsönös erőviszonyaitól függ,

hanem mindenekelőtt attól, hogy mennyiben fakad a katonai szolgálatból – mint egy arra sajátosan kijelölt réteg kötelezettségéből – társadalmi becsület. Csak ott alakul ki külön katonai szellemű nevelés – ott azonban mindig –, ahol a katonai szolgálat társadalmi becsületet kölcsönöz, a klerikális nevelés esetében viszont ez fordítva van: a sajátosan klerikális nevelés kialakítása az uralom – mindenekelőtt a szakrális uralom – feladata szokott lenni.

A hellén ephébia [a 18. évüket betöltött fiatal emberek állami képzése – a szerk.], amely része a személyiség kialakítása szempontjából a hellén kultúrában alapvető testgyakorlásnak és zenei képzésnek, csupán különös esete egy olyan jelenségnek – a katonai nevelésnek –, amely az egész világon elterjedt. Ide sorolhatók mindenekelőtt az ifjak felavatására, azaz hősként való újjászületésére tett előkészületek, valamint a felvétel a férfiak szövetségébe és a katonák közös elszállásolása (valamiféle kezdetleges kaszárnyába, végtére is a férfiház, amelyre Schurtz mindenütt lelkesen rábukkant, eredetileg valami ilyesmi volt). Ezekben a keretekben világi nevelés folyik, amelyet a harcos nemzetségek tartanak kézben. Ha a politikai közösséghez tartozók már nem elsősorban harcosok, és a szomszédos politikai alakulatok között nincs krónikus hadiállapot, az intézményes nevelés mindig szétesik. A jellegzetesen bürokratikus egyiptomi állam viszont arra nyújt példát, hogy a nevelés messzemenően klerikálissá válik, legalábbis a hivatalnok- és írnokeképzés a papság kezébe kerül. A többi keleti nép esetében is jelentős részben a papok kezében volt, és ott is maradt a hivatalnokok nevelése – vagyis egyáltalában a nevelés –, mivel egyedül a papság alakított ki racionális nevelési rendszert, és csak ő látta el az államot írástudókkal és racionális gondolkodásban jártas irodai hivatalnokokkal. A középkorban Nyugaton is nagyon nagy jelentősége volt az egyházi és kolostori nevelésnek, mivel csak ezeken a helyeken folyt bárminemű racionális nevelés. Ám a tisztán bürokratikus egyiptomi államban semmi nem ellensúlyozta a nevelés klerikalizálódását, és a Kelet többi patrimonialis [uralkodói földbirtokon alapuló – a szerk.] államalakulatában sem alakult ki ellensúlyként jellegzetes lovagi nevelés, mivel nem voltak meg hozzá a rendi alapok. Amit pedig a teljesen depolitizált, a zsinagógára és a rabbikra hagyatkozó, és csak általuk összetartott izraeliták alakítottak ki, az végképp a szigorúan klerikális nevelés egyik fő típusát jelentette. A nyugati középkorban viszont az úri réteg feudális és rendi jellege következtében egymás mellett, egymással szemben és együtt létezett a klérus által nyújtott racionális nevelés és a lovagi nevelés, ami a középkori nyugati embernek és a nyugati egyetemeknek is sajátos arculatot kölcsönzött.

A hellén polisban és Rómában nemcsak az államnak, hanem a papságnak sem volt olyan bürokratikus apparátusa, amely klerikális nevelést rendszert tudott volna kialakítani. Az, hogy az istennel fölöttébb tiszteletlenül bánó, világias beállítottságú nemesi társadalom irodalmi alkotása, a homéroszi mű, az irodalmi nevelésben szilárdan megmaradt csúcsteljesítménynek – ezzel magyarázható az a mély gyűlölet, amellyel egy olyan ember, mint Platón, szembefordult vele –, csak részben tekinthető olyan sorsszerű véletlennek, amely a vallási hatalmak teológiai racionalizálásának mindig útjában állt. Továbbra is az volt a döntő, hogy egyáltalán nem létezett sajátosan papi nevelési rendszer. Végül pedig Kínában a patrimonialis világi hivatalnoki kar bürokratikus racionalizálódása és a feudális hatalmak hiánya teszi sajátossá a konfucianus racionalizmust, innen ered konvencionális, és ez magyarázza, hogy elfogadják a nevelés alapjainak.

Mindenféle nevelés – akár mágikus karizma, akár hősiesség felkeltése a célja – a céhbeliék szűk körének ügyévé válhat, azután pedig egyfelől titkos papi társaságokká, másfelől előkelő nemesi klubokká alakulhat. Ezen belül a rendezett uralomtól a titkos társaságként megszervezett

politikai vagy mágikus céh által végrehajtott alkalmi fosztogatásig – ez főképpen Nyugat-Afrikában gyakori – minden elképzelhető fokozat megtalálható. És valamennyi ilyen klubba és céhhé alakult közösségnek az a közös jellemzője – mindegy, hogy eredetileg mármint a kíséretet alkotó harcosokból vagy abból a szervezetből fejlődött-e ki, amelynek minden fegyverforgató férfi tagja, aki kiállta a próbát –, hogy a karizmatikus képességek háttérbe szorulnak, és egyre nagyobb szerepet kapnak a tisztán gazdasági képességek. Annak, hogy a fiatal férfi alávetesse magát a jócskán időigényes és gazdaságilag közvetlenül nem hasznosítható karizmatikus nevelésnek, az volt a feltétele, hogy munkaerejét a házon belüli gazdaság nélkülözni tudja, ez a feltétel azonban a gazdaságban folyó munka intenzitásának növekedésével egyre kevésbé teljesült. A karizmatikus nevelés egyre inkább a tehetősek monopóliuma lett, amit még mesterségesen is fokoztak. Az eredeti mágikus vagy katonai funkciók hanyatlásával mindinkább előtérbe került a dolog tisztán gazdasági oldala. Indonéziában a fejlődés végső stádiumában egyszerűen megvásárolja az ember a különböző szintű politikai „klubokba” való bekerülést, mégpedig primitív viszonyok között azzal, hogy kiadós lakomát rendez. Éppen az egyéb tekintetben primitív népeknél tipikus, hogy ha a katonai vagy mágikus karizma jelentősége visszaszorul, a karizmatikus úri réteg átalakul tisztán plutokratikus úri réteggé. Ekkor ugyan nem feltétlenül a birtok mint olyan nemesít, de az életvitel igen, és az úri életvitelt csak a birtok teszi lehetővé. A lovagi élet a középkorban mindenekelőtt azt is jelenti, hogy a ház nyitva áll a vendégek előtt. Számos nép úgy tartja, hogy egyszerűen az jogosít fel valakit arra, hogy főnöknek nevezze magát, ha lakomákat rendez. Ez egyfajta „noblesse oblige” [a nemesség kötelez – a szerk.], amely mindenkor könnyen vezet arra, hogy ezek az önmagukat megadóztató notabilitások elszegényednek.

Igaz ugyan, hogy a karizma mint teremtő erő visszaszorul, ha az uralom megmerevedik, és tartós alakulattá válik, s ekkor már csak választásokon és hasonló alkalmakkor vált ki rövid életű, kiszámíthatatlan hatású tömegemóciókat, mégis fölöttébb fontos eleme marad a társadalmi struktúrának, csak persze erősen megváltozott értelemben. Most kell visszatérnünk azokra a már korábban is említett gazdasági indítékokra, amelyek a karizma mindennapivá válását döntően meghatározzák: a fennálló politikai, társadalmi és gazdasági rend kiváltságos rétegeinek arra az igényére, hogy saját társadalmi és gazdasági helyzetüket „legitimálják”, azaz pusztán ténylegesen fennálló hatalmi viszonyokból szerzett jogok rendezett kozmoszává alakítsák, és szentesítsék. Az ehhez fűződő érdekek jelentik messze a legerősebb motívumot arra, hogy az uralmi struktúrán belül – eldologiasodott formában – megőrződjenek a karizmatikus elemek. A valódi karizma, amely nem tételesen lefektetett vagy tradicionális rendre és nem is szerzett jogokra hivatkozik, hanem amelyet személyes hősiesség vagy személyre szóló kinyilatkoztatás legitimál, teljes egészében ellenségesen áll szemben ezzel az eldologiasodott változattal. Ám éppen az a vonása, hogy nem mindennapi, természetfeletti, isteni hatalom; nagyon alkalmassá teszi a karizmát arra, hogy mindennapivá válása után a karizmatikus hős utódja számára az uralkodói hatalom legitim megszerzésének forrásává váljék, a továbbiakban pedig ugyanígy előnyt húzhatnak belőle mindazok, akiknek hatalmát és birtokát ez az uralkodói hatalom szavatolja, vagyis akik tőle függenek. Az uralkodó karizmatikus legitimitása különböző formákban nyilvánulhat meg, mégpedig attól függően, hogy milyen jellegű kapcsolat fűzi az uralkodót azokhoz a természetfeletti hatalmakhoz, amelyek legitimitását megalapozzák.

Ha magának az uralkodónak a legitimitása nem állapítható meg egyértelműen örökölt karizma alapján, akkor másfajta karizmatikus legitimitációra van szüksége, és ez rendszerint csak

hierokratikus lehet. Ez arra az uralkodóra is vonatkozik – sőt éppen rá vonatkozik a leginkább aki egy isten inkarnációja – tehát birtokában van a legmagasabb rendű „saját karizmának”. Éppen ő az, aki okvetlenül rászorul az isteni ügyek hivatásos szakértőinek az elismerésére, ha a saját tetteivel nem sikerül a karizmára támasztott igényét beigazolnia. Ennélfogva éppen az isteneket megtestesítő uralkodók vannak kitéve annak, hogy az udvari hivatalnokok és a papok – akik anyagilag és eszmeileg a legközvetlenebbül érdekeltek a legitimitásukban – jellegzetes módon elbánnak velük: elzárják őket a külvilágtól, ami akár hosszan tartó palotafogságot is jelenthet, sőt a nagykorúság elérésekor akár meg is ölhetik őket, nehogy istenné válva alkalmuk legyen kompromittálni az istenséget, vagy kiszabadulni a gyámkodásuk alól. Eredendően úgy képzelték, hogy a karizmatikus uralkodónak súlyos felelősséget kell viselnie az alávetettekkel szemben, és ezért a gyakorlatban általában nagyon is szükségét érezték annak, hogy gyámság alá helyezték.

Az ilyen uralkodónak, éppen azért, mert karizmáját nagyra értékelik, okvetlenül szüksége van – a keleti kalifának, szultánnak és sahnak még ma is szüksége van – olyan személyre, aki leveszi a válláról a kormány cselekedeteiért, kivált a kudarcot valló vagy a kedvezőtlenül fogadott intézkedésekért viselt felelősséget: a keleti birodalmakban mindig ez az alapja annak a tradicionális és különleges állásnak, amelyet a „nagyvezír” tölt be. Perzsiában még az előző nemzedék idején is megghiúsult az a kísérlet, hogy megszüntessék a nagyvezírség intézményét, és a sah személyes elnöklete alatt álló bürokratikus szakminisztériumokat hozzanak létre helyette. A kísérlet azon bukott meg, hogy így a sahot mint a közigazgatás vezetőjét teljesen személyes felelősség terhelné a nép minden bajáért és az igazgatás minden visszásságáért, és ez nemcsak őt veszélyeztetné súlyosan, hanem állandó veszélybe sodorná magát a „karizmatikus” legitimitásba vetett hitet is: vissza kellett állítani a nagyvezírség intézményét, hogy a nagyvezírt terhelje a felelősség, és ezzel mentesítse a sahot, megkímélje karizmáját.

Ez a keleti megfelelője annak az állásnak, amelyet Nyugaton – főképpen a parlamentáris államban – a kabinet vezetője, a felelős kormányfő tölt be. Az a formula, hogy „le roi règne, mais il ne gouverne pas” [a király uralkodik, de nem kormányoz – a szerk.], valamint az az elmélet, mely szerint a királynak méltósága megőrzése érdekében nem szabad „miniszteriális öltözék és jelvények nélkül megjelennie”, illetve – ami még ennél is tovább megy –, hogy pozíciója méltóságának megóvása érdekében mindenkor tartózkodnia kell attól, hogy személyesen beavatkozzék a szakértő bürokraták vezette közigazgatás szokványos ügyeibe, és ezeket át kell engednie a politikai pártok miniszteri posztokat betöltő vezetőinek, mind teljesen megfelel annak, ahogy a papok, az udvari hivatalnokok és a főméltóságok – akik szakértői a tradícióknak és a szertartásoknak – elzárják a nyilvánosságtól az istenített patrimoniális uralkodót. Ezekben az esetekben természetesen mindig ugyanúgy szerepet játszik a karizma szociológiai természete, mint ahogy az udvari hivatalnokoknak vagy a pártvezéreknek, illetve a kíséretüknek az érdeke. A parlamentáris királyt – noha nincs hatalma – mindenekelőtt azért tartják meg, mert karizmája folytán már a pusztán létezése és az, hogy „az ő nevében” gyakorolják a hatalmat, szavatolja a fennálló társadalmi és birtoklási rend legitimitását, és mindazok, akiknek érdeke fűződik a legitimitáshoz, joggal félnek tőle, hogy a király eltávolítása következtében megrendülhet a rend „jogszerű” voltába vetett hit. A parlamentáris uralkodónak azonban nemcsak az a feladata, hogy „legitimálja” – „jogszerű” aktusokká tegye – a mindenkori győztes párt alkotta kormányzat tetteit. Ezt – tisztán formális szempontból nézve – egy rögzített normák szerint megválasztott elnök is megtehetné. Van azonban e mellett egy másik funkciója is, amelynek a megválasztott elnök nem tudna eleget tenni: az, hogy van parlamentáris uralkodó, formálisan korlátozza a politikusok

hatalmi törekvéseit, hiszen a legmagasabb állami állás egyszer s mindenkorra be van töltve. Politikai szempontból talán ennek az utóbbi, lényegében negatív funkciónak – amely a rögzített szabályok szerint beiktatott király puszta létezéséből fakad – van a legnagyobb gyakorlati jelentősége. Pozitív oldalról – a politikai uralkodó fogalmának archetípusa felől – nézve ez a funkció azt jelenti, hogy a király nem jogszabály folytán (kingdom of prerogative), hanem csupán kiváló személyes adottságánál vagy társadalmi befolyásánál fogva válhat valóban aktív részesévé a politikai hatalomnak (kingdom of influence), ám ha aktív szerepet kap, akkor azt csakugyan képes – mindenféle „parlamentari uralom” dacára is – érvényre juttatni, mint ahogy azt bizonyos események és személyek esetében még a legutóbbi időkben is láthatjuk. Angliában a „parlamentáris” királyság olyan kiválasztást jelent, amelynek eredményeképpen az az uralkodó jut valódi hatalomhoz, aki államférfiúi képességekkel rendelkezik. A királynak ugyanis a trónjába kerülhet, ha kül- vagy belpolitikai hibát követ el, vagy ha olyan igényeket támaszt, amelyek nincsenek összhangban személyes tehetségével és tekintélyével. Ennyiben ez még mindig sokkal valódibb „karizmatikus” alakulat, mint a kontinensre jellemző hivatalos királyság, amelyben pusztán az öröklési jog folytán a fajankó és a politikai géniusz egyformán igényt formálhat az uralkodásra.

„Kígyónak lábsó”

– *Elhunyt Nepp József* –

„Kígyónak lábsó” – szabad-e így kezdeni egy nekrológot? Azt hiszem az, akiét igen, örökké halhatatlan marad. Mi reprezentálná jobban a művészt, mint műve? Amellyel nem egyszerűen definiálja, hanem belevési az örökkévalóság meteorjába a kort, amelyben élni kényszerítette a sors.

Merthogy amikor Nepp Józsefnek, a magyar animáció nagymesterének halálhírét vettem, nem kezdtem keresgélni lázasan a lexikonokban vagy a tudakozókban, hanem egyszerűen megszólalt a fejemben a következő dalocska:

„Kígyónak lábsó, madaraknak fogsor,
diktál a beteg, írja a doktor.”

Hát nem tökéletes metaforája ez a Kádár-kornak? Amelyben, midőn 1983-ban bementem a Margit-körúti trafikba és Gitane cigarettát kerestem, sajnálattal közölték, hogy nincsen, de próbáljam meg szemben a hentesnél...

Nepp József felejthetetlen rajzfilmalakjainak sora Gusztávval kezdődik, aki az örök vesztes – abban az epizódban, amelyben társat keres, mindenféle közvetítőirodák viszontagságai után egy számítógép tudatja vele, hogy ő csakis önmagával társulhat. A másik toposznak, Mézga Géának kisemberi élete talán be is teljesezhetne a mamuszban való tévénezéssel, ha nem volna házsártos felesége, így megpróbáltatásai elől feltaláló Aladár fia segítségével egyenesen a világűrbeli kiruccanásokban talál felüdülést. Végül dr. Bubó, a bölcs bagoly, a konszolidáció tipikus figurája, senki sem tudja róla, honnan jött és hol végezte az egyetemet, de praxist – azaz hivatalt – kaphatott, amelyben kialakíthatta a kapcsolatrendszerét az állatok országában és tökéletes kontárrá válhatott. Tökéletes kontárrá? Igen, olyan tekintéllyé, akihez mindenki bizalommal fordul, és akit a legnagyobb felháborodással védenek meg attól, aki kimerészezi jelenteni róla, hogy végső soron semmit nem tud.

Hányan lehettek így abban a korban, akik vidáman eladminisztrálták magukat, ahelyett, hogy értékes munkát végeztek volna, és dr. Bubó történeteiben könnyfakasztó kacagások közepette ismerték fel a szomszédot, a kollégájukat, a főnöküket, vagy egy másik országot, az (aiszóposzi vagy La Fontaine-i áthallás nélküli) állatország vezetőjét?

Ezek a karakterek, kontárország selejtgyártói pedig itt maradtak nekünk a rendszerváltás után is. Nélkülük a 2010-ben hatalomra jutott, botcsinálta vezetőség aligha fordíthatta volna vissza hazánkat a demokratizálódás útjáról egy pszeudo Kádár-rendszer irányába, ahol csak a kígyónak lábsót árulók boldogulhatnak, a tisztességes ember pedig éhen hal, hacsak ki nem vándorol nyugatra (mert e nómenklatúra-rendszerben hivatalt vállalni manapság a legkevésbé sem tisztességes dolog).

Éppen ezért megdöbbenően aktuális Nepp József életművének üzenete: ne mást nevéssünk és gúnyoljunk ki mindennek előtt, hanem saját magunkat. Ha Gusztávok vagyunk, azt kell vállalni, ha pedig dr. Bubók, akkor azt. De ha világmegváltó tehetségünkben bízva fel akarunk szárnyalni a világ fejlett országainak társaságába, akkor ne madaraknak való fogsort kezdjünk el árusítani.

BL

Lakitelek után 30 évvel

1987 őszén Bíró Zoltán, Csengey Dénes, Csoóri Sándor, Csurka István, Joó Rudolf, Fekete Gyula, Für Lajos, Kiss Gy. Csaba és Lezsák Sándor aláírásával Lakitelken az alábbi, tragikus hangvételű nyilatkozat született:

„A magyarság történelmének egyik súlyos válságába sodródott. Népmozgalmi erejében

megroppant, önhitében és tartásában megrendült, kohéziójának kapcsai tragikusan meglazultak, önismerete megdöbbentően hiányos. Összeomlással fenyegető gazdasági válságnak néz elébe. A magyar etnikumot példátlan széttagoltság sújtja. Nemzetünknek nincs közösen vállalható jövőképe.

Az országot megrázó társadalmi-gazdasági válság, a demokrácia, a politikai intézményrendszer elégtelensége, a közerkölcs súlyosbodó gondjai, a kulturális élet, a közoktatás aggasztó tünetei, megmaradásunk gondjai kaptak hangot az eszmecsere során. A magyarság esélyeit kutató jelenlevők és felszólalók a józanság és megfontoltság jegyében igyekeztek mérlegelni a kilábalás és a kikerülhetetlen megújulás, az igazán hatékony reformok módozatait.

Az ország és a magyarság sorsáért érzett felelősségtől áthatva az egybegyűltek szükségesnek és időszerűnek érzik olyan keretek létrehozását, amelyek arra szolgálnak, hogy a társadalom tagjai valódi partnerként vehessenek részt a közmegegyezés kialakításában. Viták után a résztvevők egyetértettek abban, hogy egy ilyen közmegegyezés csak valamennyi progresszív társadalmi erő összefogásával teremthető meg. Az a véleményük, hogy csak a társadalom részvételével lehet megoldani a válságot, mégpedig mind a társadalom, mind az ország politikai vezetőinek részvételével. A politikai és társadalmi szervezetek jelenlegi rendszerében nincs biztosítva az önálló és független nézetek kifejtése.

Ezért javasolják a Magyar Demokrata Fórum létrehozását, amely a folyamatos és nyilvános párbeszéd színtere lehetne. Ez a fórum alkalmas lenne súlyos gondjaink megvitatására, egy-egy témakör elemzésére, alternatív megoldási javaslatok elkészítésére. A fórumot a résztvevők nyitottnak képzelik, egyszerre demokratikus és nemzeti szelleműnek. Munkájában különböző világnézetű és pártállású emberek együttműködésére számítanak. Fontosnak tartanak, hogy ezeknek az eszmecseréknek és elemzéseknek az anyagát megismerhesse az ország közvéleménye. Ezért szükségesnek érzik alkotmányos keretek között működő, független sajtóorgánumok létrehozását.

Hisszük, hogy a megújulás erőinek széleskörű összefogásával kijuthatunk a válságból.”

30 év múltán, szigorúan ragaszkodva a nyilatkozat szelleméhez, érdemes áttekinteni, hogyan is állnak Magyarországon a dolgok:

A magyarság történelmének egyik legsúlyosabb válságába sodródott. Népmozgalmi erejét posztkommunista diktatúrával roppantották meg, önhitét és tartását a hazug propaganda szemétdombjára dobták, kohéziójának kapcsait tragikusan meglazították, megdöbbentően hiányos önismeretét teljesen lerombolták. A magyar etnikum széttagoltsága fokozódott, jövőképe a Kádár-rendszer siralmas paródiája.

Az országra tudatosan zúdított társadalmi-gazdasági válság, a demokrácia, az alkotmány és a politikai intézményrendszer szétverése, a közerkölcs lezüllesztése, valamint a kulturális élet és a közoktatás silány pártcélok szolgálatába állítása megmaradásunk gondjait tovább növelték. Az ország lakossága – a lélektanilag is kritikus – 10 millió fő alá csökkent, noha a környező országokból mintegy félmillióan települtek be (felgyorsítva ezzel a külhoni magyarság demográfiai tragédiájának beteljesedését). A kilátástalan helyzetben 300 ezren külföldre vándoroltak, ők az értelmiség és a fiatalság soraiból pótolhatatlanul hiányoznak, pontosan ennyien hagyták el 1956

után is az országot – egy olyan kis nemzetre nézve, mint a miénk, végzetes, ha fél évszázadonkét ekkora népesség (és értelmiség) csökkenést szenved el.

Az országot vezető politikusok felrúgták a rendszerváltó erők megállapodását, amelyet magukra nézve is kötelezőnek fogadtak el, miszerint a közmegegyezés csak valamennyi progresszív társadalmi erő összefogásával teremthető meg. Az ország és a magyarság sorsáért érzett felelősséget kigúnyolva a közmegegyezés látszatát elegendőnek tartják olyan hazug, gyűlöletkeltő kampányokkal fenntartani, mint aminőt egykor Rákosiék Tito jugoszláv elnök ellen folytattak, akit „az imperializmus láncos kutyájá”-nak kiáltottak ki. Ismét elérték, hogy a politikai és társadalmi szervezetek rendszerében ne legyen biztosítva az önálló és független nézetek kifejtése.

Hogy gátlátalan hatalmi terveiket véghezvihessék, szétzüllesztették a Magyar Demokrata Fórumot, tagságának maradványát korrumpálták, beolvasztották az állampártba, és a diktatúrákra jellemző hatalmi erővel meggátolják egy olyan fórum létrehozását, amely a folyamatos és nyilvános párbeszéd színtere lehetne, amely egyszerre demokratikus és nemzeti szellemű, munkájában pedig különböző világnézetű és pártállású emberek működnek együtt. A nyilvánosság társadalmi követelményeit súlyosan megsértve folyamatosan manipulálják az ország közvéleményét, mindent elkövetve annak érdekében, hogy alkotmányos keretek között működő, független sajtóorgánumok létezhesenek.

A jelenleg Magyarországon működő pártállami rendszer a legkevésbé sem a társadalmi-gazdasági válságból való kilábalást, hanem annak állandósítását célozza a megújulás erőinek – megint csak a Rákosi-korból ismert – „szalámi-taktikával” történő szétforgácsolásával és összefogásuk meggátolásával.

Nándi Mihály: Gödöllői idill

Idillinek tűnő hely, egy kellemes kertvendéglő az október közepi késő nyárban. Beszélgetni kezdünk, amíg a konyhából orrunkba gördülő, egyre gazdagabb illatok a tányérunkban gőzölgő ételkölteményekké nem állnak össze. Lehet-e szebb téma a pirosan mosolygó napsütésnél és a mélykék ég alatt moccanó enyhe fuvallatoknál, amelyek vidám madarakat röptetnek a szárnyukon? Ám a helyiségben a szomszéd asztalfőről adják meg a hangot. A hetven körüli, tisztaságú vélhető, ősz hajú férfi szavai beharsognak a legtávolabbi sarkokba és legelrejtettebb zugokba, hogy csak úgy remeg tőlük hálójában a pók és poharában a víz. Ő az a fajta, aki tudja, hogy vannak a dolgok, és nem rejt véka alá a véleményét:

– Végre olyan miniszterelnökünk van, aki szereti a focit.

– A magyar sport jobban teljesít, mint valaha. A londoni olimpián csak úgy taroltak a mieink. Annak a b. Gyurcsánynak a sportminisztersége idején ez nem így volt. Az arabok és a zsidók

kezébe került az összes sportegyesület.

– A libsik csak játszották az agyukat, különben mind pufajkások, meg 3/3-ok voltak. A Viktor az igazi rendszerváltó. Ő aztán megmondta a hegynek, hogy menjen haza, és a hegy hazament.

– Bizony úgy van az, most nincs tovaris de van Tavares.

– Ma már minden európai ország védi a határait. Én a FIDESZ-re fogok szavazni. Az én rokonaimat ne erőszakolják meg az arabok. Ez egy agresszív társaság, nem lehet velük tárgyalni.

– Itt van ez a Soros is. Én aztán tudom, ki ez, nekem ne magyarázzák. Halálra kereste magát azzal, hogy a forint ellen spekulált. Egymillió embert akar idetelepíteni. Brüsszel is a zsebében van.

– Most, hogy kisöpörtük a multikat, lecsökkentettük a rezsit, újraiparosítottuk az országot, és tényleg annyira dübörög a gazdaság, hogy már nyugdíjprémiumot is kapunk, milyen jövedelműre szól bele bárki is a dolgainkba, mi a fenét tervez nekünk, egyáltalán mit akar?

– Magyarország erős, szuverén ország, eleget hallgattunk, eleget sündörögtünk a szőnyeg alatt. Én már vissza is küldtem a kérdőívet a Soros-tervről.

Vagyis asztalszomszédunk, mint magánvéleményét, szépen felsorolta mindazt, amiről Orbán Viktor dezinformálta a magyar közvéleményt az elmúlt tizenegy esztendőben. (Az időpont nem tévedés 2006-tól kezdve működik teljes erővel az orbáni agymosó gépezet – az általa diktatúrának bélyegzett liberális koalíció idején ugyanis ellenzékéből szabadon elmondhatta a véleményét és létrehozhatta propagandabirodalmát.) Mégis sajnáltam, hogy az öreg oly elhamarkodottan visszaküldte a – különben nem is létező – Soros-tervvel kapcsolatos kérdőívet. Igazán felajánlhatta volna Orbán használatára a „szőnyeg alatt sündörögni” kifejezést. Ez ugyanis sem Tusványoson, sem a budai Várban, sem a Parlamentben nem hangzott még el.

Délibáb

Lev Tolsztoj: Feltámadás

– *részletek* –

Nyehljudovot csak hajnal felé nyomta el az álom, emiatt másnap későn ébredt.

Délben az intéző felszólítására hét kiválasztott paraszt érkezett Nyehljudovhoz. Bementek az

almáskertbe, ahol az egyik fa alatt földbe vert cölöpökre asztalt, padokat csináltatott magának az intéző. A parasztokat jó ideig kellett bízgatni, hogy tegyék csak fel a sapkájukat s üljenek le. A legmakacsabbul a katonaviselt muzsik tartotta maga elé rongyos sapkáját, szabályzat szerint ahogyan „temetésen” kell. Ezúttal nem volt mezítláb, tiszta kapcát, háncsbocskort húzott. Amikor azután egyikük, egy tiszteletet parancsoló, széles vállú aggastyán, akinek őszbe csavarodó szakálla olyan szabályos gyűrűkbe tekeredett, mint Michelangelo Mózeséé, és a kortól jócskán megmagasodott, napégette, sötétbarna homloka körül sűrű, csigás haj göndörödött föltette nagy sapkáját, s háziszóttas kaftánját összefogva leült a lócára, a többiek sem kérték magukat tovább, hanem követték példáját.

Amikor valamennyien elhelyezkedtek, Nyehljudov leült velük szemben, az asztalra könyökölt, s egy papírlapról, melyre felírta magának tervezetét, magyarázni kezdte elgondolásait.

Azért-e, mert kevesebben voltak, vagy azért, mert nem foglalkozott önmagával, hanem csak az üggyel, elég az hozzá, hogy Nyehljudov ezúttal cseppet sem volt zavarban. Akaratlanul is elsősorban a csigaszakállú, tekintélyes aggastyánhoz intézte szavát, tőle várt helyeslést vagy ellenvetést. De Nyehljudov elképzelése az öregről tévesnek bizonyuk. A méltóságos külsejű öreg olykor helyeslőn bólogatott ugyan patriarkális fejével, vagy pedig elkomorulva megcsóválta, amikor a többiek ellenvetést tettek, de azért látszott rajta, hogy nemigen érti, amit Nyehljudov magyaráz, s amit ért belőle, azt is csak akkor, amikor a parasztok a maguk nyelvén elmondják neki. Nála sokkal jobban felfogta Nyehljudov szavait a patriarkális aggastyán mellett ülő félszemű, majdnem csupasz arcú kis öreg, akinek ruházata foltozott nankingujjasból, ócska, félretaposott csizmából állott – ő volt a kemenceraakó mester, amint Nyehljudov később megtudta. Sűrűn mozgatta szemöldökét, látszott rajta, hogy erőlködve figyel, s nyomban elismételte a maga szavaival, amit Nyehljudov mondott. Éppoly gyorsan felfogta Nyehljudov elgondolásait egy harmadik, zömök kis öregember, fehér szakállú, okosan csillogó szemű, aki minden alkalmat megragadott, hogy tréfás, csípős megjegyzésekkel fűszerezze Nyehljudov magyarázatát, s szemlátomást büszkélkedett ezzel a tehetségével. A katonaviselt emberen is látszott, hogy jól megértené, miről van szó, ha nem butította volna el a szolgálat és az értelmetlen katonai nyelv. Mind közül a legkomolyabban hallgatta Nyehljudovot egy dörmögő hangú, hosszú orrú, rövid szakállú, nyurga ember, aki tiszta háziszóttas ruhát, új háncsbocskort viselt. Mindent megértett, s csak akkor szólalt meg, amikor kellett. Ezeken kívül még két öregember jött el: egyikük az a fogatlan aggastyán volt, aki előző este a gyűlésen gorombán és határozottan visszautasította Nyehljudov javaslatát, másikuk pedig egy magas, sánta (?), fehér hajú, jó arcú öregember, aki vékony lábára szoroson tekert tiszta fehér kapcát s arra parasztcizmát húzott. Ezek ketten nemigen szóltak, de figyelmesen hallgatták Nyehljudovot.

Nyehljudov mindenekelőtt kifejtette nézetét a földtulajdonról.

– Véleményem szerint – mondotta – a földet nem szabad sem eladni, sem megvásárolni, mert ha el lehet adni, akkor az, akinek pénze van, felvásárolja, és azoktól, akiknek nincsen, a föld használatáért azt követelheti, amit akar. A végén már azért is fizettet magának, hogy szabad legyen a földön állni – tette hozzá Spencer érvelését felhasználva.

– Ezen lehet segíteni: kössünk szárnyat, s repüljünk – jegyezte meg a fehér szakállú, huncut szemű öreg.

– Ammár igaz – mondta a hosszú orrú dörmögő basszusa.

- Úgy van, kérem alássan – ütött rá az obsitos katona.
- Az asszony egy kis füvet szedett a tehénkének: rajtacsípték, hűvösre tették – szólt a sánta, jó arcú paraszt.
- A földünk ötversztányira van, cselédet meg ugyan ki fogadhatna, úgy felhajtották a bérletet, hogy a magunkfajta nem is álmodhat róla – tette hozzá a fogatlan, mérges öregember.
- Szíjat hasítanak a hátunkból, rosszabb ez még a robotnál is – vélekedett egy másik.
- Én is éppen úgy gondolkodom erről, mint ti – mondta Nyehljudov. – Bűnnek tartom a földtulajdont. És azért oda akarom adni.
- Az bizony jó lenne – mondta rá a Mózes-szakállú öreg, nyilván abban a hitben, hogy Nyehljudov bérbe akarja adni birtokát.
- Azért jöttem most ide, mert nem akarom tovább birtokolni a földet: csak hát alaposan meg kell fontolni, hogy miképpen szabaduljak tőle.
- Ki kell osztani a parasztoknak, s azzal el van intézve – tanácsolta a fogatlan, mérges öreg.
- Nyehljudov meghökkent, mert e szavakból gyanakvást érzett ki: mintha az öreg kételkednék szándéka őszinteségében. De nyomban feltalálta magát, és ezt a megjegyzést kiindulópontnak használta fel ahhoz, amit meg akart értetni a parasztokkal.
- Szívesen kiosztanám – felelte –, de kinek és hogyan? Melyik község parasztjainak? Miért osszam ki, teszem azt, a ti közösségeteknek s nem a gyeminszkojeinak? (Gyeminszkoje szomszéd falu volt, ahol a reform nyomorúságosán kevés földet juttatott a parasztoknak.)
- Mind elhallgattak erre. Csak az obsitos katona mondta rá: „Igenis.”
- Nyehljudov folytatta:
- No, most azt mondjátok meg nekem: ha ki kellene osztani a földet a parasztok közt, hogyan fognátok hozzá?
- Hogyan? Hát elosztanánk lélekszám szerint, kinek-kinek egyenlően – felelte a kemencerakó mester, s szemöldöke villámgyorsan járt fel-alá.
- Hát persze, másképp hogy is lehetne? Lélekszám szerint egyformán – hagyta helyben a fehér kapcsás, sánta, jó arcú öreg.
- Valamennyien helyeseltek, ezt az elgondolást tökéletesen kielégítőnek találták.
- Lélekszám szerint? – ismételte Nyehljudov. – És hogy gondoljátok, a cselédeknek is osztanátok?
- Nem, kérem – vágta rá az obsitos katona, s látszott rajta az erőlködés, hogy minél hetykébbnek, vidámabbnak mutakozzék. De a magas termetű, hosszú orrú, értelmes paraszt nem értett vele egyet.
- Ha már osztunk, akkor mindenkinek egyformán kell juttatni – mondta dörmögő hangján, némi töprengés után.
- Nyehljudov már jó előre felkészült erre a javaslatra, s átgondolta ellenérveit.
- Azt nem lehet. Ha mindenkinek egyenlően osztunk, akkor azok, akik maguk nem

dolgoznak, nem szántanak, átveszik a részüket, és eladják a gazdagoknak. És megint a gazdagok kezén fog felhalmozódni a föld. Aki meg a maguk részén dolgoznak, idővel elszaporodnak, s a föld már mind széjjel van osztva. És megint a gazdagok lesznek az urak az ínségesek fölött.

– Így van, kérem alássan – sietett megerősíteni az obsitos.

A kemencerakó mester haragosan félbeszakította:

– Nem szabadna eladni a földet, csak olyannak, aki maga műveli – javasolta.

Nyehljudov erre meg azt felelte, lehetetlenség előre látni, ki fog önmagának szántani, ki meg másnak.

Akkor a tagbaszakadt, értelmes muzsik azt javasolta, rendezzék el úgy, hogy mind közösen szántsák fel az egész földet.

– És aki szánt, az kapjon juttatást. Aki meg nem dolgozik, annak nem jut semmi – jelentette ki határozottan.

Erre a kommunista javaslatra is megvoltak Nyehljudovnak az ellenérvei: – Ehhez az kellene, hogy mindenkinek legyen ekéje, a ló is mind egyforma legyen, s egyik se maradjon el a másiktól, vagy pedig, hogy minden – ló, eke, csép, az egész gazdasági felszerelés –, mind közös legyen; de hogy ezt bevezessék, ahhoz mindnyájuk egyetértése, közös akarata kell.

– A mi embereinket erre soha ebben az életben nem fogod rávenni – mondta a mérges öreg.

– Csak verekedés lenne belőle – vélekedett a huncut szemű fehérszakállas. – A fehérnép egymás szemét körmölné ki.

– Azután meg: hogyan osszuk el a földet minőség szerint – folytatta Nyehljudov. – Az egyiknek tiszta feketeföld jut, a másiknak még homok és agyag.

– Hát parcellázni kell, hogy mindenkinek egyformán jusson – ajánlotta a kemencerakó mester.

Erre is készen volt Nyehljudov válasza: nemcsak arról van szó, hogy egy parasztközösségen belül osszuk ki a földet, hanem általában, a különféle kormányzóságokban. Ha pedig ingyen kiosztjuk a földet a parasztok között, miért jusson az egyiknek jó föld, s másiknak silány? Mindegyik a jóból akar majd.

– Úgy bizony, kérem alássan! – vágta rá az obsitos.

A többi hat hallgatott.

– Mondom, nem olyan egyszerű ez a kérdés, mint amilyennek látszik – folytatta Nyehljudov. – Nemcsak mi törjük rajta a fejünket, hanem világszerte még nagyon sokan. Most elmondom, mit talált ki egy amerikai, George nevezetű. Jómagam is egyetértek vele.

– Te vagy az úr, te osztod a földet, mit törődöl vele. Csináld úgy, ahogy tetszik – morogta a mérges öreg.

Nyehljudovot ez a közbeszólás némileg kihozta sodrából, de amikor körülnézett, örömeére észrevette, hogy nemcsak ő elégedetlen a közbeszólóval.

– Ne zavard, Szemjon bácsi, hagyd, hogy elmondja – szólt rá az öregre a dörmögő hangú, értelmes muzsik.

Ez felbátorította Nyehljudovot, s elkezdte nekik fejtegetni Henry George elméletét a single taxról, az egyetlen adóról.

– A föld senkié, a föld Istené – kezdte.

– Úgy van, úgy van, igaz – hallatszott többfelől is.

– Minden föld közös. Mindenkinek egyenlő joga van hozzá. De van jobb és rosszabb minőségű föld. És mindenki a jobbat akarja. Mit csináljunk, hogy ez kiegyenlítődjék? Úgy kell elrendezni, hogy az, akié a föld, fizesse meg azoknak, akiknek nincsen, amennyit a földje ér – adta meg mindjárt a feleletet maga Nyehljudov. – Minthogy azonban nehéz megállapítani, hogy ki kinek fizessen, s minthogy a közösség szükségleteire amúgy is pénzre van szükség, tehát úgy kell elrendezni, hogy az, akinek földje van, fizesse meg a közösségnek, a közösség szükségleteire azt, amennyit a földje ér. Így mindenkinek egyforma sora lesz. Ha földet akarsz birtokolni, fizess meg érte: a jó földért többet, a hitványért kevesebbet. Ha pedig nem akarsz földet birtokolni, nem fizetsz semmit: hanem az adót a közösség szükségleteire megfizetik helyetted is azok, akiké a föld.

– Ez már beszéd – bólogatott a kemencerakó mester, s szemöldöke ugrált. – Akinek jobb a földje, fizessen többet.

– Nagy ész lehetett az a Zsorzsza – jegyezte meg a csigás fürtű patriarkális aggastyán.

– Csak a fizetség legyen olyan, hogy megbírjuk – aggodalmaskodott a tagbaszakadt, okos muzsik; már pedzeni vélte, mi végre megy a dolog.

– A fizetségnek olyannak kell lennie, hogy se sok, se kevés... Ha igen sok, akkor nem fizetik meg, és a közösségnek vesztesége lesz, ha meg igen olcsó a föld, akkor egyik a másiktól megvásárolja, mindjárt kereskedés indul meg a földdel. Hát éppen így akartam én is berendezni itt nálatok.

– Jól van ez így, okos dolog. Miért ne? – mondták a muzsikok.

Most már pontosan megértették, miről van szó, és helyeselték Nyehljudov elgondolását.

– Nagy ész volt – ismételte a széles vállú, csigás szakállú öreg. – A Zsorzsza! Hogy kifundálta!

– És mi lenne, ha én is akarnék abból a földből? – kérdezte mosolyogva az intéző.

– Ha marad fenn szabad rész, vegye igénybe, s művelje meg – felelte Nyehljudov.

– Minek az neked? Te úgyis megtalálod a számításodat – mondta a huncut szemű öreg paraszt.

A megbeszélés ezzel befejeződött.

Nyehljudov még egyszer összefoglalta ajánlatát, de nem kérte nyomban a választ; azt tanácsolta, beszéljék meg az egész közösséggel, s azután jöjjenek el hozzá, és mondják meg neki.

A parasztok megígérték, hogy megtárgyalják a közösséggel, és eljönnek a válasszal. Elköszöntek, és lelkesen, izgatottan megindultak hazafelé. Még sokáig hallatszott az útról egyre távolodó hangos beszédük, s a faluból késő estig szállt a zúgás, hangok morajlása – vitte a folyó.

Másnap a falu nem dolgozott, hanem az úr javaslatát vitatta meg. A közösség két pártra oszlott: az egyik előnyösnek és veszélytelennek tartotta az úr ajánlatát, a másik alattomos fortélyt

gyanított benne, amelynek lényegébe nem látnak bele, s amely éppen ezért annál veszélyesebb lehet. Harmadnapra azonban megállapodtak, hogy elfogadják az úr ajánlotta feltételeket; felmentek Nyehljudovhoz, és közölték vele a faluközösség határozatát. E határozat létrejöttéhez nagyban hozzájárult az egyik falubeli öregasszony okoskodása, amelyet a vének mind elfogadtak, s amely eloszlatta az aggodalmaskodók gyanakvását Nyehljudov eljárásával szemben. Ez az öregasszony úgy vélekedett, hogy az úrnak nyilván eszébe jutott a lelke, most annak az Örök üdvösségéről kíván gondoskodni, s azért cselekszik így. Ezt a véleményt megerősítették azok a nagy pénzszegek is, amelyeket Nyehljudov alamizsnaként kiosztott panovói tartózkodása alatt.

*

A harmadik osztályú vasúti kocsiban, amely tele volt néppel, s reggel óta a perzselő napfényben hevült, olyan tikkasztó volt a hőség, hogy Nyehljudov be sem ment, hanem állva maradt a peronon. De ott sem igen volt levegő, csak akkor lélegzett fel, amikor a vonat kiért a házak közül, és átjárta a léghuzat. „Igen, meggyilkolták őket” – ismételte gondolatban a nénjének mondott szavakat. És képzeletében a napszámos benyomása közül különös élenkséggel támadt fel a második halott fegyenc szép arca, mosolygó ajka, szigorú homloka, formás kis füle kopaszra borotvált, kékes színbe játszó koponyája alatt, „És a legszörnyűbb az, hogy meggyilkolták, és senki sem tudja, tulajdonképpen ki a gyilkosa. Pedig meggyilkolták. Őt is, csakúgy, mint a többi rabot, Maszlennyikov utasítására vitték. Maszlennyikov valószínűleg a szokott módon kiadta rendelkezését, alákarantotta hóbortos aláírását a címkés papirosra, és nyilván a legkevésbé sem érzi magát bűnösnek. Még kevésbé érzi magát bűnösnek a fogházorvos, aki megvizsgálta a rabokat, ő pontosan teljesítette kötelességét, különválasztotta a gyengéket, és semmiképp sem láthatta előre sem a szörnyű hőséget, sem pedig azt, hogy a csapatot olyan későn indítják, és úgy összezsúfolják az embereket. A fogház felügyelője? De hiszen a felügyelő csupán a rendelkezést hajtotta végre, azt a rendelkezést, hogy ezen meg ezen a napon ennyi meg ennyi foglyot indítson útnak, fegyencet; és száműzöttet, férfit és nőt. Nem tekinthető bűnösnek az őrparancsnok sem; az ő kötelessége csak az volt, hogy névjegyzék szerint átvegyen ennyi meg ennyi foglyot, s leszállítson ugyanannyit. Úgy vezette a csapatot, ahogyan ez általában szokás, és semmiképp sem láthatta előre, hogy olyan erős férfi, mint az a kettő, akit Nyehljudov látott, nem bírják ki az utat, és holtan rognak össze. Nem, senki nem bűnös, pedig ezeket az embereket mégis meggyilkolták; és éppen azok gyilkolták meg, akik ártatlanoknak tekintik magukat meggyilkolásukban.”

„Mindez onnan ered – gondolkodott tovább Nyehljudov hogy ezek a kormányzók, felügyelők, rendőrkapitányok, rendőrbiztosok s más efféle hivatalos egyének azt hiszik, vannak a világon olyan helyzetek, amikor nem kötelező az emberséges bánásmód embertársainkkal. Mindezek; Maszlennyikov, a fel-ügyelő, az őrparancsnok és társaik – mindezek, ha nem kormányzók, felügyelők, katonatisztek volnának, százszor is meggondolnák, lehet-e embereket ilyen rekkenő hőségben, ekkora tömegben útnak indítani; százszor is megállítanák őket útközben, és ha azt látnák, hogy valamelyik gyengül, fulladozik, kivezetnék a tömegből, árnyékba ültetnék, vizet adnának neki, engednék pihenni, és ha mégis baj történnék, részvétet tanúsítanának. Hogy mindezt nem tették, sőt még másokat is megakadályoztak benne, hogy tegyék, ennek csupán az az oka, hogy nem embereket láttak maguk előtt, és embertársaik iránti kötelességet, hanem a szolgálatot és a szolgálat követelményeit; és ezeket a követelményeket előbbre helyezték, mint az

emberi kapcsolatokból eredő követelményeket. Ez az oka mindennek – állapította meg Nyehljudov. – Abban a pillanatban, amikor ki lehet jelenteni, hogy a világon bármi előbbre való az emberiség érzésénél, akárcsak egy órára, akárcsak egyetlen, kivételes esetben, akkor már nincs az a bűn, amelyet ne követhetnénk el embertársaink ellen úgy, hogy még csak bűnösnek sem érezzük magunkat.”

Gondolataiba elmerülve észre sem vette, hogy az idő megváltozott, a nap alacsonyan szálló, cafatos felhő mögé rejtőzött, s nyugat felől a láthatárt világosszürke, sűrű felleg vonta be. Valahol messze, a földekre, erdőkre már szapora eső permetezett ferde cseppekben. A felleg felől nedves, esőszagú levegő áramlott. A fellegbe néha-néha villámok hasítottak, és a vonat dübörgésébe egyre gyakrabban vegyült az égzengés robaja. A felleg egyre közeledett, a szél kergette ferde esőcseppek már a vasúti kocsi nyitott peronját és Nyehljudov felöltőjét pettyezték. Átment a másik oldalra, mélyen beszívta a régóta esőre áhítozó föld nedves frissességét, gabonaillatát, elnézte a mellette elsuhanó gyümölcsösöket, erdőket, sárguló rozsföldeket, a még zöldellő zabvetést és a sötétzöld, virágzó burgonyaföldek fekete barázdáit. Minden kifényesedett, mintha belakkozták volna: a zöld zöldebb lett, a sárga sárgább, a fekete feketébb.

– Még, még! – fohászzkodott Nyehljudov; együtt örült az áldott eső alatt megéledő földekkel, gyümölcsös- meg veteményeskertekkel.

Nem sokáig tartott a zápor. A felleg részben kiontotta tartalmát, részben elvonult, a nedves földre már az utolsó sűrű, apró, merőleges cseppek hullottak. A nap megint kibújt, minden felragyogott, és keleten nem magas, de élénk színű – különösen ibolyaszínében világító – szivárvány ívelt a látóhatár fölé, csupán egyik végén szakadt meg kissé.

„Mire is gondoltam én? – tűnődött Nyehljudov, amikor mindezek a természeti színjátékok befejeződtek, és a vonat lejtős falú, mély vágatban folytatta útját. – Igen, arra gondoltam, hogy mindezek az emberek, a felügyelő, a kísérő katonák meg a többi hivatalos közeg, mindezek legnagyobbrészt szelíd, jószívű emberek, és csak a szolgálat rontja meg őket.”

Visszaemlékezett Maszlennyikov közönyére, amikor Nyehljudov a fogházbeli bánásmódról beszélt neki, a felügyelő szigorúságára, az őrparancsnok kegyetlenségére, amikor nem engedte fel a szekerekre az oda kérezkedőket, és ügyet sem vetett rá, hogy a vonaton egy szülő nő vajúdik. Ezek az emberek, úgy látszik, sebezhetetlenek voltak, az emberi együttérzés szikrája sem hatolt be lelkükbe – és csak a szolgálat tette őket ilyenné. Hivatalos minőségükben úgy nem járta át őket az irgalom és az emberszeretet érzése, „mint ezt a kövezett földet az eső” – gondolta Nyehljudov, miközben a vágat különböző színű kövekkel kirakott oldalát nézte, amelyen nem szivárgott be az esővíz, hanem apró csermelyekben szaladt végig rajta. „Megl lehet, hogy a vágat falát ki kell kövezni, de azért szomorú látvány ez a termékenységétől megfosztott föld, amelyen gabona, fű, fa, bokor nőhetne, éppen úgy, mint ahogyan a bevágás tetején látszik. Ugyanígy van az emberekkel is – gondolta Nyehljudov. – Megl lehet, hogy szükség van mindezekre a kormányzókra, felügyelőkre, rendőrökre, de szörnyű érzés látni ezeket az embereket, akikből kihalt a legfőbb emberi sajátosság, a szeretet és a szánakozás embertársaik iránt.”

„A hiba ott van – elmélkedett tovább Nyehljudov –, hogy ezek az emberek törvénynek ismerik el azt, ami nem törvény; és nem ismerik el törvénynek azt, ami örök, változatlan és megszeghetetlen törvény, amit maga az Isten írt az emberek szívébe. Ezért érzem magam olyan rosszul közöttük – gondolta. – Félek tőlük. És az ilyen ember csakugyan félelmetes, félelmetesebb

a rablógyilkosnál is. A rablógyilkos néha mégiscsak megszánja áldozatát, de az ilyen ember nem ismeri a szánalmat; éppen úgy biztosítva van a szánalom ellen, mint ezek a kövek itt a növényzet ellen. És ezért félelmetesek. Azt mondják, hogy a Pugacsovok, a Razinok félelmetesek? De az ilyen emberek százszorta félelmetesebbek!” Majd így folytatta elmélgését: „Ha azt a lélektani feladványt kellene megoldani: mit kell tennünk ahhoz, hogy mai emberek, keresztény, humánus, egyszóval jószívű emberek a legszörnyűbb gaztetteket kövessék el anélkül, hogy a legcsekélyebb büntudatot érezzék emiatt, akkor erre csak egyetlen megoldást tudnék: pontosan az kell hozzá, ami van, vagyis az kell hozzá, hogy ezekből a jószívű emberekből kormányzókat, felügyelőket, katonatiszteket, rendőröket csináljunk – ez pedig kettőt jelent: egyrészt, hogy ezek az emberek meg legyenek győződve róla, hogy van egy állami szolgálatnak nevezett rendszer, amelyen belül úgy lehet bánni az emberekkel, mint a tárgyakkal, mindennemű emberi, felebaráti érzés nélkül; másrészt, hogy ez az állami szolgálat úgy fűzze össze őket, hogy az embertársaik ellen elkövetett gaztettekért a felelősség ne terhelje egyiküket se külön-külön. Másképp, mint e feltételek között nincs rá mód, hogy a mi korunkban olyan borzalmak történhessenek, mint amilyeneknek ma is tanúja voltam. Minden azon múlik, hogy az emberek azt hiszik: van az életben olyan helyzet, amikor szeretet nélkül bánhatunk embertársunkkal; márpedig ilyen helyzet nincsen. Tárgyakkal bánhatunk szeretetlenül: vágthatunk fát, vethetünk téglát, kovácsolhatunk vasat szeretet nélkül, de emberrel éppen úgy nem bánhatunk szeretet nélkül, mint ahogyan méhekkal nem bánhatunk óvatlanul. Ez már a méhek sajátsága. Ha óvatlanul bánunk velük, magunk is kárt szenvedünk. Ugyanígy van az emberekkel. Nem is lehet másképp, mert a felebaráti szeretet az emberi élet alaptörvénye. Igaz, az ember nem kényszerítheti magát a szeretetre, úgy, mint ahogyan a munkára kényszerítheti magát, de ebből még nem következik, hogy szeretetlenül bánhatunk embertársainkkal – különösen, ha valamit követelünk tőlük. Ha nem érzel magadban szeretetet embertársaid iránt – fordult Nyehljudov gondolatban önmagához –, akkor ülj csendesen, foglalkozzál a magad dolgával, amivel akarsz, csak az emberekkel ne. Mint ahogyan az evés is csak akkor jár haszonnal, s akkor nem árt, amikor gyomrod kívánja az ételt, éppen úgy az emberekkel való bánás is csak akkor jár haszonnal s nem kárral, ha szereted őket. Ha egyszer is megengeded magadnak, hogy szeretetlenül bánj embertársaddal, mint ahogyan tegnap sógoroddal viselkedtél, akkor már nincs határa a kegyetlenségnek és a vadállatiságnak az emberek között, amint ezt ma is tapasztaltam: és nincs határa az egyéni szenvedésnek, amint ezt egész életemben tapasztaltam. Igen, igen, ez így van – gondolta Nyehljudov. – Jaj de jó” – hajtogatta magában; és öröme kettős volt; egyrészt a tikkasztó hőség után beállott lehülésnek szólt, másrészt pedig annak a tudatnak, hogy a megismerés magasabb fokára jutott el egy kérdésben, amely már régóta foglalkoztatta.

*

A forradalmárok roppantul tisztelték Novodvorovot, rendkívül okosnak és képzettnek tartották, s ez igaz is volt, Nyehljudov mégis azokhoz a forradalmárokhoz számította őt, akik erkölcsileg alacsonyabb színvonalon állnak az átlagnál. Szellemi képessége – a számlálója – igen nagy volt, de önmagáról alkotott véleménye – a nevezője – határtalanul nagy volt, s régóta túlnőtt már szellemi képességein.

Ami lelki alkatát illeti, Szimonszonnak szöges ellentéte volt. Szimonszon a kifejezetten férfias

lelki alkatú emberek közé tartozott, akiknek cselekedeteit gondolati tevékenységük irányítja és határozza meg. Novodvorov pedig a nőies lelki alkatú emberek közül való volt, akiknek gondolati tevékenysége részben az érzelmeik szabta célok elérésére irányul, részben pedig ugyancsak érzelem diktálta cselekedeteik igazolására.

Noha Novodvorov ékesszóló és meggyőző érvekkel tudta alátámasztani forradalmi tevékenységét, Nyehljudovnak mégis úgy tetszett, hogy egész tevékenységének alapja a hiúság, a törekvés, hogy embertársai fölé emelkedjék. Megvolt benne az a képesség, hogy elsajátítson és pontosan adjon vissza idegen gondolatokat, s ezért a tanulás korszakában, tanárok és tanítványok között, ahol ezt a képességet igen sokra értékelik (gimnáziumban, egyetemen és a magiszteri vizsgára készültében), csakugyan sikerült is mindenki fölé emelkednie, és hiúsága kielégült. Amikor azonban megkapta oklevelét, abbamaradt a tanulás, és ez az elsőbbsége megszűnt, hirtelen megváltoztatta politikai nézeteit, és (ezt Krilcov mesélte, aki nem szerette Novodvorovot) – hogy új környezetében is megtarthassa az első helyet – mérsékelt liberálisból szélsőséges „vörös” narodovoleccé lett. Mivel jelleméből hiányoztak azok az erkölcsi és esztétikai vonások, amelyek ingadozást és kételyt támasztanak a lélekben, igen gyorsan a hiúságát kielégítő pártvezetői pozícióra emelkedett a forradalmi mozgalomban. Miután egyszer irányt választott, soha többé nem ingadozott és nem kételkedett, s ezért meg volt győződve róla, hogy nem is tévedett. Mindent rendkívül világosnak, egyszerűnek, kétségtelennek látott. S egyoldalú nézetei, szűk látóköre mellett csakugyan minden nagyon egyszerű és világos volt, csak az kellett hozzá, hogy – amint mondta – logikusak legyünk. Önérzete olyan nagy volt, hogy az embereket vagy eltaszította, vagy leigázta. S mivel tevékenysége nagyon fiatal emberek körében folyt le, s ezek a fiatalok határtalan önbizalmát bölcsességnek és mély értelemnek vették, a legtöbben közülük feltétlen hívévé szegődtek, és Novodvorov óriási sikereket aratott a forradalmárokban. Tevékenysége abban állt, hogy felkelést készített elő, amelyben ő ragadja majd kezébe a hatalmat, és összehívja a „szobor”-t, a rendi országgyűlést. Az országgyűlés megvitatja az általa előkészített programot; és Novodvorov szentül hitte, hogy ez a program kimeríti valamennyi kérdést, és lehetetlenség el nem fogadni.

Társai tisztelték bátorságáért, határozottságáért, de nem szerették, ő pedig senkit sem szeretett, minden átlagon felüli embert vetélytársának érzett, és – ha tehetne volna – legszívesebben úgy bánt volna el velük, mint az öreg majomhím a fiatalokkal. Szeretett volna mindenki mást megfosztani eszétől, értelmi képességeitől, csak azért, hogy ne homályosítsák el az ő képességeinek kibontakozását. Csak azokat az embereket tűrte meg, akik meghajoltak előtte. Így volt most az úton Kondratyevvel, akit egészen megszédített előadásaival, azután Vera Jefremovnával meg a csinos kis Grabeccel, akik mindketten szerelmesek voltak bele. Novodvorov elvileg természetesen a nők jogai mellett foglalt állást, lelke mélyén azonban minden nőt butának és jelentéktelennek tartott, kivéve azt, akibe éppen szentimentálisán szerelmes volt – ami elég gyakran megesett vele –, mint most Grabecbe; szerelme mindenkori tárgyát rendkívüli lénynek tartotta, akinek kiválóságait csak ő tudja értékelni.

A nemek kapcsolatának kérdését – csakúgy, mint minden más problémát – roppantul egyszerűnek, világosnak látta, s azt tartotta, hogy a szabad szerelem bevezetésével ez tökéletesen meg van oldva.

Volt egy névleges felesége meg egy valóságos, akitől különvált, mert meggyőződött róla, hogy nincsen közöttük igazi szerelem, most pedig újabb szabad házasságra készült lépni Grabeccel.

Nyehljudovot megvetette, mert amint kifejezte magát, „szenveleg” Maszlovával, de még inkább azért, mert a fennálló társadalmi rend és kormányzati eszközök hibáiról egészen másképpen merészel vélekedni, mint ő, Novodvorov, sőt nemcsak másképp, hanem valahogyan a maga módján, hercegi módon, azaz hülyén.

Nyehljudov tudta, hogyan vélekedik róla Novodvorov, és nagy bánatára be kellett vallania önmagának, hogy állandó emelkedett és derűs lelkiállapota ellenére is ugyanazzal a pénzzel fizet Novodvorovnak, nem képes leküzdeni magában ellenszenvét.

Franz Kafka: A harmadik oktávfüzet

– részlet –

1917. október 19. A szétválasztás értelmetlensége (túl erős szó): hogy a szellemi harcban mi a miénk és mi a másé. [...]

A lélektan türelmetlenség.

Minden emberi hiba türelmetlenség, a módszeresség idő előtti megszakítása, a látszatomolog látszat-kicövekelése.

Don Quijote balsorsa nem a képzelete, hanem Sancho Panza.

Október 20. Ágyban.

Két emberi főbűn van, melyből az összes többi levezethető: a türelmetlenség és a henyeség. Türelmetlenségük okán űzték ki őket a Paradicsomból, henyeségük okán nem térnek vissza. De talán csak egyetlen főbűn van: a türelmetlenség. Türelmetlenségük miatt űzték ki őket, a türelmetlenség miatt nem térnek vissza.

Földimód foltos szemmel nézve olyanok vagyunk, mint egy vonat utasai, akik valami hosszú alagútban szenvedtek balesetet, s ott rekedtek, ahonnét a kezdet fénye már nem látszik, a vége meg csak oly parányit, hogy a pillantásnak örökké fürkésznie kell, így is folyton elveszíti, meg aztán a kezdet és a vég egyáltalán nem is bizonyos. Köröttünk azonban, az érzékek zűrzavarában

vagy az érzékek túlzott érzékenysége folytán megannyi szörny leselkedik, és zajlik, kinek-kinek hangulatszeszélye vagy sebesülése szerint, egy elbűvölő vagy kimerítő kaleidoszkópszerű játék.

Mit tegyek? vagy: Miért tegyem? – nem e vidékek kérdései.

A megboldogultak közül sok Árnny csakis azzal foglalkozik, hogy a Holtak Folyójának habjait nyaldossa, mivel e víz tőlünk folyik, így még a mi tengereink sós ízét sodorja. Undorában a folyó megfordult, árad vissza eredete felé, és a halottakat visszazúditja az életbe. Ők pedig boldogok, hálaéneket zengedeznek, simogatják a felháborodottat.

Egy adott ponttól nincs többé visszatérés. Ez a pont elérhető.

Az emberi alakulás döntő pillanata örök érvényű. Ezért igazak a szellem forradalmi mozgalmi, melyek mindent, ami annak előtte volt, semmisnek nyilvánítanak – mert még valóban nem történt semmi.

Az emberiség története: egy másodperc egy vándor két lépte közt.

Este séta Oberkleebe.

Kívülről mindig sikerrel tölthető be elméletekkel a világ, zuhanunk magunk is nyomban a verembe, de csak azért, hogy belülről parancsoljunk csendet és igazat magunknak és a világnak.

A Gonosz egyik leghatásosabb csábesszköze a harcba hívás. Ugyanolyasmi ez, mint a harc a nőekkel, mely az ágyban ér véget.

A férj valódi félrelépései, ha helyesen értelmezzük őket, sosem vidámak.

Október 21. Napsütésben.

A világ hangjainak csöndesülése és megfogyatkozása.

Köznapi kavarodás

Köznapi esemény: és köznapi kavarodást eredményez. A.-nak a H.-beli B.-vel fontos üzletet kell megkötnie. Előzetes megbeszélésre H.-ba megy, az oda- és a visszautat egyképp tíz-tíz perc alatt teszi meg, és odahaza elbűszkélkedik e különleges fürgeséggel. Másnap ismét H.-ba megy át, most

már végérvényesen megkötik majd az üzletet. Mivel ez azért várhatóan több órát vesz igénybe, A. igen korán reggel elmegy hazulról. Bár a körülmények, legalább A. vélekedése szerint, egytől egyig pontosan ugyanazok, neki ezúttal tíz órájába telik H.-ba az út. Hogy este kimerülten odaérkezik, mondják neki, B., már bosszúsán A. elmaradása miatt, fél órája átment A. falujába, és hogy útközben tulajdonképp találkozniok kellett volna. A.-nak azt tanácsolják, várjon, A. azonban, aggódva az üzletért, nyomban visszafordul, siet haza. Ezúttal, bár mit sem ügyel rá, egyetlen pillanat alatt megteszi útját. Otthon hallja erre, hogy B. mindjárt korán reggel ott volt – alig valamivel A. távozása után; sőt hogy a kapuban még találkoztak is, B. emlékeztette A.-t az üzletre, A. azonban azt mondta, most nem ér rá, rohannia kell. A.-nak ezen érthetetlen magatartása ellenére B. ott maradt, várta vissza A.-t. Gyakran kérdezte is, visszaérkezett-e A., mindegy, ott lesz fönn A. szobájában. A. boldog, hogy végre beszélhet B.-vel, elmagyarázhatja neki az egészet, így fut fel a lépcsőn. Már csaknem fenn van, mikor megbotlik, ínrandulást szenved, a fájdalomtól félájultan zuhan el, még ordítani is képtelen, nyüszít csak a sötétben – így hallja, hogy B., ha nagy messziségben, ha közvetlen mellette, ez se világos, dühösen letrappol a lépcsőn és végérvényesen eltűnik.

Az, ami ördögi, olykor annak külszínét ölti, ami a Jó volna, sőt néha teljességgel belé is költözik. Ha erről aztán mit sem tudok, rosszul járok én magam, hiszen ez a bizonyos Jó csábítóbb az igazinál. Mi van azonban, ha tudok róla? Ha ördögök hajtóvadászatán a Jóba űzetem? Ha az undor tárgyaként az engem körbetapogató tűhegyek által belehengergetődöm, beledöfölköttem, beleszorulok a Jóba? Ha a Jó látható karmai kapkodnak utánam? Teszek egy lépést hátra, majd puhán és szomorúan behátrálok a Gonosz Rosszba, mely mögöttem egész idő alatt döntésemre várt.

[Egy élet.] Egy bűdös szuka, kölykök szapora ellője, itt-ott már rothadozó test, ám egykor, gyerekként mindent jelentett nekem, hűségesen követ mindenhová, megütni nincs szívem, csak hátrálok előle lépésre lépés, de ha másképp nem döntök, szorít, beszorít majd a máris látható falszögletbe, hogy ott rajtam és velem végképp dögge enyészzen, gennyes-férges nyelve húsa – tisztelet okán? – végig, végig a kezemen.

Vannak meglepetései a Gonosznak. Hirtelen megfordul, azt mondja: – Te engem félreértettél – és ez talán így igaz. A Gonosz átalakul ajkaiddá, fogaiddal harapdálhatod, aztán emez új ajakkal – egyetlen korábbid sem simult ily alkalmasan a harapásodhoz – saját magad legnagyobb csodálkozására kimondod a jó szót.

Hogy s mint volt Sancho Panzával

Sancho Panzának, aki ezzel egyébként sosem dicsekedett, sikerült az évek során egy csomó lovag és rablóregény segítségével az est és az éj óráin ördögét, akinek később a Don Quijote nevet adta, úgy eltántoritania magától, hogy a szegény ördög akkor aztán a legörültebb dolgokat követte el, melyek azonban, mivel tárgyuk nem volt – épp Sancho Panza lett volna az! –, senkinek sem ártottak. Sancho Panza, maga így szabad ember, közönyösen, talán némi felelősségérzettel is

követte nekilódulásai során Don Quijotét, és ez mindvégig nagy és hasznos multságára szolgált.

Október 22. Hajnali öt.

A legfontosabb Don Quijote-i tettek egyike, tolvább még a szélmalomharcnál is: az öngyilkosság. A halott Don Quijote meg akarja ölni a halott Don Quijotét; hanem hogy megölje, fogást kell rajta találnia, hát ezt keresi kardjával ugyanoly szüntelenül, mint hiábavalóan. E foglalatosság jegyében bucskázik a két halott, mint egyetlen feloldhatatlan és forma szerint kicsattanóan eleven bukfenc az időkön át.

Délelőtt ágyban.

A. igencsak felfuvalkodott, úgy véli a Jónak dolgában ő jócskán előrehaladt immár, lévén hogy – nyilván mint nagyon csábító tárgy – egyre több kísértést érez a Jóból, eladdig ismeretlen irányokból ráadásul. A helyes magyarázat azonban ez: nagy ördög vert benne tanyát, így jön aztán az apróbb ördögök hada, hogy a nagyot szolgálja.

Este ki az erdőbe, telő hold; mögöttem kusza nap. (Max lapja.) Gyomorpanaszok.

Szemléleti különbségek, ahogy egy almát nézünk például: a kisfiúé, akinek a nyakát kell nyújtogatnia, hogy egyáltalán lássa az almát az asztal lapján, és a ház uráé, aki fogja, és szabad mozdulattal asztaltársának nyújtja az almát.

Október 23. Korán ágyban.

A szirének hallgatása

Bizonyosága annak, hogy elégtelen, sőt gyermekes eszközök is menekvésünket szolgálhatják:

Hogy a szirénektől védje magát, Odüsszeusz viaszt tömött a fülébe, magát az árbochoz vasaltatta. Hasonlóképp járhattak volna el persze kezdetektől fogva mind az utazók, kivéve, akik már messziről áldozatul estek a csábításnak; csak hát világszerte köztudott volt, hogy az ilyesmi úgysem segíthet. A szirének dala áthatolt mindenben, és az elcsábulók szenvedélye vasveretnél – árboconál erősebbeket is szétroppantott volna. Ilyesmire azonban nem gondolt Odüsszeusz, bár hát talán hallotta már, hogy így van. Maradéktalanul bízott a maroknyi viaszban és a vasraverésben, kicsiny eszközei feletti ártatlan örömeiben hajózott a szirének felé.

Mármost van azonban a sziréneknek egy éneküknél is borzalmasabb fegyvere, nevezetesen a hallgatásuk. Sosem történt meg, igaz, de talán elképzelhető, hogy daluktól megmenekült valaki, hallgatásuktól azonban egészen biztosan nem. Amaz érzésnek, hogy önerejéből legyőzte őket, az

erre következő, mindent elsöprő gőg erejének senki földi lény nem bírhat ellenállni.

És való igaz, mikor Odüsszeusz közeledett, a mindenható énekesnők nem daloltak, akár azért, mert úgy gondolták, ezzel az ellenféllel szemben csak hallgatásuk hozhat eredményt, akár mert Odüsszeusz arcának üdvözült kifejezését megpillantva – hogy láthatóan egyébre se gondol, csak a viaszra és a vasra –, elfelejtettek énekelni.

Odüsszeusz azonban, hogy így mondjuk, nem hallotta a hallgatásukat, azt hitte, énekelnek, és csak ő a védett, ő nem hallja. Futólag látta ugyan nyakuk tekergését, sóhajos zihálásuk, szemükben a könnyet, félig nyitott szájuk, ám azt hitte, mindez a körötte zengő, számára mégsem hallható áriák velejárója. Hamarosan azonban már ennyi sem létezett messziségekbe szegeződő tekintetének, a szirének szó szerint belevesztek eltökéltségébe, és épp amikor a legközelebb járt hozzájuk, nem tudott róluk többé.

Ők pedig – szépségesebben, mint bármikor – csak vonaglottak és tekeregtek, borzongató hajukat a szélbe vetették, körmeiket a sziklaköveken szabadosan köszörülték. Nem csábítani akartak már, Odüsszeusz hatalmas szempárjának visszfényét áhították volna csak látni, látni minél tovább.

Ha a szirének tudatos lények, ott helyben belepusztultak volna ebbe így. De hát csak éltek szépen tovább, mindössze Odüsszeusz menekült meg tőlük.

Van itt egyébként függeléke is a hagyománynak. Odüsszeusz, mondják, olyannyira cseles volt, akkora róka, hogy bensője mélyére még a sors istennője sem hatolhatott. Talán, bár ez emberértelemmel felfoghatatlan, valóban rájött, hogy a szirének némák, aztán így nekik és az isteneknek bizonyos értelemben csak pajzsul tartotta oda a fenti látszat-eseményt ekképp.

Délután: egy kútba fulladt epilepsziás temetése előtt

Ismerd meg önmagad, nem azt jelenti ez: figyeld magadat. Figyeld magad – ez a kígyó szava. Azt jelenti viszont: tedd önmagad tetteid urává. De hát az vagy már, tetteid ura vagy. A szó tehát azt jelenti: ismerd félre magad! rombold magadat! tehát valami gonoszat jelent – és csak ha nagyon mélyig a közelébe hajolunk, halljuk ki belőle a jót is; és ez: „Hogy azzá tedd magad, aki vagy”.

Október 25. Szomorú, ideges, testileg gyötrelmesen vagyok, Prágától félve, ágyban.

Volt egyszer egy társaság, gazembereké, vagy nem is voltak ezek gazemberek, közönséges emberek voltak. Mindig összetartottak. Ha például valamelyikük úgy bárkit, idegent, körükön kívül állót, ilyen-olyan gazemberesen tönkretett – jó, megint mondom, nem is gazemberesen, csak mindközönséges emberesen, ahogy szokás –, s aztán meggyóna az ügyet a társaságnak, ők megvizsgálták, mi is történt, megítélték, vezeklést róttak ki, megbocsátották és így tovább. Nem volt ebben rossz szándék, az egyének és a közösség érdekét is szigorúan védték. A gyónó megkapta a gyógyírt, melynek alapszínét maga mutatta meg: – Mit? Hogy ezen emészted magad? Hiszen azt tetted, ami természetes, úgy cselekedtél, ahogy cselekedned kellett. Bármi más érthetetlen lett volna. Túl érzékeny vagy. Térj újra észhez. – Így volt ez, hogy mindig összetartottak, haláluk után sem adták fel a társaságot, egy-körben szálltak a mennyekbe.

Egészében a legtisztább gyermeki ártatlanság képét nyújtotta röptük. Mivel azonban az égnek színe előtt mindenek elemeikre hullanak szét, lebuktak ők is, nyers kőtömbökként.

A kezdődő tudás első jele, hogy meg szeretnél halni. Ez az élet elviselhetetlennek tűnik fel, bármi más élet elérhetetlennek. Nem szégyelled már, hogy meghalnál; kéred, a régi cellából, melyet már gyűlölsz, vinnének át egy újba, melynek gyűlöletét csak ezután tanulhatod meg. Belejátszik e dologba a hit maradéka is: hátha szállítás közben arra téved a folyosón az Úr, látja a rabot, azt mondja: – Ezt ne zárjátok be többé. Hozzám jön.

November 3. Át Oberkleebe. Este a szobában Othla és T. ír.

Ha síkon mennél, benned a legjobb akarat, hogy előrejuss, mégis egyre visszaesnél, az kétségbeejtő lenne; mivel azonban meredek úton kapaszkodsz fölfelé, oly meredeken nagyjából, ahogy letről te magad látszol, a visszaeséseket csak a talaj állaga okozhatja, kétségbeesned nem kell.

November 6. Mint egy út ősszel: alighogy tisztára takarítják, betakarja magát máris száraz levelekkel.

Egy kalitka madarat keresni ment.

November 7. (Korán ágyban, egy „szétlocsogott este” után.)

Ez lenne az, mikor kard vágódik a lelkedbe; nyugodtan nézni, vért nem veszteni, a kard hidegét a kő hidegével fogadni. A szúrás közben, a szúrás után sebesületlennek maradni.

Itt, ezen a helyen nem voltam még soha: másképp jár a lélegzet – a Nap mellett, vakítóbban nála, ragyog egy csillag.

Fordította: Tandori Dezső

Ez a szöveg a Magyar Elektronikus Könyvtárból származik

Deák Mór: Ez a házam

ez a házam
és bár nem roskatag
megroskasztják a becsmérő szavak
lassan mindegy
ki szabja meg a sorsom
ez a házam
ha meggyullad eloltom

ez a házam
vevők is jártak már itt
ócsárolták
bár én nem hívtam senkit
fölléptettek
bohóc voltam porondon
de ez a házam
ha kigyullad eloltom

ez a házam
vannak sokkal szebb házak
de azt fogadtam meg
fiamnak és apámnak
hogy úrrá leszek
örömmön és gondon
ez a házam
ha fölgyullad eloltom

ez a házam
örököltém és büszke
vagyok magamra
és az őseimre
tettem hozzá
ítélni nem a dolgom
de ez a házam
ha meggyullad eloltom

ez a házam
s ha mégis összedőlne
az eget szakasztom
darabokban a földre
az én átkom lesz a villám
keresztül a mennybolton
de addig ez a házam
s ha fölgyújtom eloltom

Deák Mór: Halottak napja

nem tudom
hova vezet az út
s mikor lesz vége
– eljött a halottak napja
a halottak éve
a magyar himnuszt hallom
mintha felvonuláson
egy kicsit izzadok
a síromat ásom

rögök és koponyák
csontok és keresztek
– még sohasem győztem
és már mindig vesztek
visszaásom magam
a fekete földbe
pillanatom sem volt
s eltűnök örökre

Musil és a forradalom

Ha azt mondjuk, Robert Musil műve, *A tulajdonságok nélküli ember* a fasiszta karakterről szól – amit pedig sokan állítanak –, akkor nem mondunk igazat, de kijelenthetjük azt is, hogy az író azt a társadalmat mutatja be, amely felnevelheti ezt a típust, mert hiszen felnevelte:

„Gyűlölet torlódott össze itt, s öltött testet ellene; és míg a csavargók ocsmányul szidalmazták, örömmel töltötte el az a gondolat, hogy hátha nem is csavargók ezek, hanem rendes polgárok, mint ő, csak egy kicsit kapatosak s ezért gátlástalanabbak, s az ő váratlan

megjelenésén fennakadván, rá zúdították mindazt a gyűlöletet, amely vele és bármely idegennel szemben mindig kitörni kész, akár a légkör viharai – olvassuk Musilnál. – Mert érzett ám valami hasonlót ő is olykor. Rengetegen érzik manapság, sajnós, hogy ellentétek feszülnek köztük s rengeteg más ember között. A kultúra alapvető sajátsága, hogy messzemenően bizalmatlanná tesz a köreinken kívüliek iránt, vagyis nemcsak a germán tartja alacsonyabb rendű lénynek a zsidót, hanem a futballista is a zongoristát. Hiszen végül is minden a határai által létezik, így a környezete ellen irányuló, némiképp ellenséges aktus révén; ha nincs pápa, nincsenek lutheránusok, és pogányok nélkül pápa sincs, vitathatatlan tehát, hogy az emberek egymásrautaltsága épp egymás eltaszításában nyilvánul meg a legékebben.”

A mű ekképp a forradalomról is szól, legalábbis annak bolsevik változatáról, amely egy töről fakad a fasiszta mozgalmakkal, s e tő maga az I. világháború, amelyben az európai polgárság módszeresen elpusztította saját rendjét, kultúráját és a jövőjét, temetőbe küldve az ifjú generáció színe-javát, megnyomorítva az életben maradókat, sorsukat a mindannyiunkban ott bujkáló – de a társadalmi tapasztalat által normális körülmények között lefojtásra kerülő – ösztönöket gátlástalanul kiélni igyekvő szélsőséges elemek kezébe adva. Ez persze a kezdetek kezdetén, vagyis a végzet kezdetén – a béke feletti általános ujjongásban nem is látszott, az öröm talán el is hitette az emberekkel, hogy most megint nem kell semmi mást tenni, csak élni: „Lehetséges, hogy a legtöbb ember számára kellemes érzést, támaszt jelent, ha a világot – néhány személyes apróság kivételével – készen találja, és semmiképp sem kételkedhetünk abban, hogy a makacs megmaradásra törekvő Egész nem csupán konzervatív massa, de minden haladás és forradalom alapja is, bár nem tagadható: mélységesen nyomasztó érzések árnyát veti mindazokra, akik a maguk útját járnak.”

De hát nem a magunk útját járjuk? Nem az egzisztenciák páratlan kibontakozási lehetőségével köszöntött az emberségre a XX. század, amelyben nem csupán mérhetetlen, fejlett műszaki eszközöket és berendezéseket eredményező tudás halmozódott fel, de sokszorosára bővült – a babonások és mágia világából végképp kiemelkedett – emberek önmagukról való ismerete is?

„Életük derekán alapjában véve nagyon kevesen tudják már, hogyan is jutottak el önmagukhoz, élvezeteikhez, világnézetükhöz, hogyan jutottak feleségükhöz, jellemükhöz, hivatásukhoz és sikereikhez; azt azonban érzik, hogy most már nem sok minden változhat – írja Musil. – Megállapíthatnánk továbbá, hogy csalódás áldozatai mindannyian, hiszen sehol sem lelhetjük elegendő okát annak, hogy minden épp úgy történt, ahogy történt; történhetett volna másképp is; mert az eseményeket ők maguk befolyásolhatták a legkevésbé, többnyire mindenféle körülménytől függték ezek, más, egészen más emberek hangulatától, életétől, halálától, és adott pillanatban legfeljebb csak feléjük sodródtak. Az ifjúkor ezért még úgy rejtette előlük az életet, mint kimeríthetetlen reggelt, mely minden irányban tele lehetőségekkel és tele semmivel; és délben egyszerre ott van valami, amire igényt tarthatunk, mint az életünkre, és az egész mégis olyan meglepő, mintha egy szép napon betoppanna hozzánk egy ember, akivel húsz éven át leveleztünk anélkül, hogy személyesen ismernénk egymást, és egészen másképp képzeltük el. Még sokkal furcsább azonban, hogy az emberek nagy többségének fel sem tűnik a dolog; adoptálják a jövevényt, akinek az élete beleépült az ő

életükbe, élményei mintha az ő tulajdonságaik kifejezései lennének, sorsa az ő érdemük vagy tragédiájuk. Valami jött, és *csinált* velük ezt meg azt, akár a légyapír a léggel, elkapta őket itt egy kis szőrszáluknál, amott egy mozdulatuknál fogva, és fokozatosan begöngyölte mindnyájukat szőröstől-bőröstől, míg végül ott nem hevernek vastag bevonatban, mely eredeti formájuknak csak durva vonalakban a mása. És már csak homályosan dereng fel bennük az ifjúság, amikor valamiféle ellenerő élt még valamennyiükben. Ez a másik erő nyughatatlanul tépáz mindent, nyüzsögtet, nem bír megmaradni sehol, és céltalan menekülési kísérletek viharát szabadítja el: az ifjúság gúnyos magatartása, lázadása a fennálló rend ellen, készsége mindenfajta heroizmusra, önfeláldozásra és bűnre, tüzes komolysága és állhatatlansága – mindez nem jelent egyebet, mint menekülési kísérletet. Ezek pedig lényegében azt fejezik ki, hogy az ifjú emberek tettei bensőleg nem szükségszerűek és egyértelműek, hiába látszik halaszthatatlannak és szükségszerűnek a mindenkori, megrohamozandó cél. [...] Képzelnék csak el: ha odakint a szájra, a kézre, a szemre nehezedik a súlyos világ, a föld házakból, szokásokból, képekből és könyvekből összeálló holdkráter-kihaltság – odabent pedig egyéb sincs, mint tartás nélküli ködgomolyok: micsoda boldogságot jelent akkor, ha valaki rálel egy kifejezésre, amiben magunkat felismerni véljük. Van-e természetesebb, mint hogy a szenvedélyes emberek megelőzik az átlaglelkeket az új forma birtokbavételében?! A lét, a belvilág és a külvilág, a szétfeszítettés meg a széthullás közötti feszültségkiegyenlítő pillanatával ajándékoz meg minket az ilyen forma. Nem egyébre épül – gondolta Ulrich, és természetesen személyében érintette mindez; zsebre vágta a kezét, és olyan csendes, alvó-boldog volt az arca, mintha szelíd fagyhalált készülne halni a körébe kavargó napsugarakban –, semmi egyébre nem épül, gondolta, az a mindenkori jelenség, amelyet új nemzedéknek, apák és fiúknak, szellemi átalakulásnak, stílusváltásnak, fejlődésnek, divatnak és megújulásnak nevezünk. Ami pedig a létezésnek ezt a megújulhatnékját perpetuum mobilévé teszi, nem egyéb, mint az a kellemetlen körülmény, hogy a saját ködös énünk és az elődök már idegen burokká merevedett énje közé megint csak látszatén ékelődik, afféle körülbelül odaillő csoportlélek. És ha csak egy kicsit odafigyelünk, az éppen betoppanó legújabb jövőben mindig az eljövendő hajdankort láthatjuk. Akkor az új eszmék csak harmincévesek még, de már megbékéltek, megszédtek egy kis zsírral vagy éppenséggel túléltek magukat, amiképpen egy leányzó sugárzó arcvonásai mellett ott láthatjuk az anya kihunyt arcát; vagy esetleg nem lett sikerük, elhasználódtak a küzdelem során, és afféle reformjavaslattá zsugorodtak, amelynek élharcosa egy vén bolond, kit ötven csodálja a nagy Ezmegaznak titulál.”

Karinthy Frigyes: Martinovics

Először Sigrayt vezették közülük el:
Szolárscsik felbukott a lépcsőhöz közel.

Szentmarjai vadul ellökte a papot –
Hajnóczy sírva ment, Őz Pál viaskodott.

Martinovics – így szólnak a régi krónikák –
Ájult volt, amikor a padra hurcolták.
Nyitott, tajtékos ajkán sápadt mosoly, fakó –
Két hóna alá nyúlva cipelte a bakó.

Kuszált, vizes haja, sovány gyermekfeje
Ráhajlott csendesen a hóhér keblire.
S melyet nyirkos pirossal az olvadt vér elöntött:
Két karja átölelte szeliden a fatönköt.

Karinthy Frigyes: Európai versikék részben japánmódra

Kosztolányi Dezsőnek

Mirákulum

Még eszelős tekintetem s a nyelvem még sután dadog
Halljátok embertársaim és lássátok a látnokot
Tíz perce sincs annak, amit feledni száz év is kevés
Hogy megnyilatkozott nekem a Látomás és Jelenés
A parton álltam én hajnal volt és a horizont
Eltűnt előlem mint az éj amit nem látok már viszont
Az égre egy tüzes korong bukott fel óriás golyó
Alája nagy vörös hidat dobott magából a folyó
És lőn Világosság minőt nem ismer csak az Ébredés
S minden hitem megsáppadott és megszűnt minden kétkedés

Katicabogár

Feketepettyes piros viganóba peckesen és kackiás-kereken
Sétált fel Katica a fűszál tetejébe ott ringatta derekát
Szőrös hernyó kúszott utánna alulról sunyin felpislogatott

Már csaknem elérte mikor Kati megemelte a kemény rokolyát
Selyemalsója egy percre kacéran kivillogott uccu a kék levegőbe röppent Katica

Más állatok

A szúnyog két tenyerére felkönyökölve
Dugja orrmányát a vérlevesbe semmi modora
A ló lógatja fejét a standon néha tűnődve
Ujjhegyre görbíti csülkét dobbantva megint leteszi
Aztán sokáig tűnődik ez milyen gyenge mulatság
A jegesmedve előrejön kétszer meghajtja magát
Hátrálva visszamegy ezt ismétli százszor is újra
Ünnepelt szerző folyton hívják a rivalda elé
A kanári jobbra fülel aztán balra aztán csipog egyet
Átugrik a másik rudacskára rögtön visszaperdül
Jobbra fülel balra fülel, de nem figyel affektálás az egész
A teknősbéka ha hátára fordítod nyakát visszaszegi
És egy szabályos Nelson-nal erőteljesen talpradobja magát

Nábob

Hangulatok embere annak ad csak kit kedvel, ki neki tetszik
De neki nem tetszik az olyan, akinek semmije sincs

Autó

A vaksötétben
Külön gurultak le a töltés meredélyén
A gróf előrebukfencezett
S ájultan nyúlt el a harmatos pázsiton
A kocsi lassabban zuhant egyszer kerekére is állt
Csaknem rászaladt gazdájára de visszatorpant
Figyelt pillanatig s megnyugodva hogy nem látja emberi szem
Elfordította kormányát és kikerülte
Aztán oldalára fordulva szépen lefeküdt az oldala mellé
Zihált néhányat és elájult maga is

Rádió

Az üres lakásban lezárt zsaluk közt a tikkadt nyári melegben
Naftalinszagban miközben a család nyaral távol nyugaton

Megszólal a nyitvahagyott rádió és zeng mint a harsonaszó
A halott Caruso ünnepli Celesta Aidát

A szél újságot olvas

Az újságot a tornácpadra dobta
A rikkancs, aki mindennap behozza
Ott feküdt ferdén s várta életuntan
Gazdáját, hogy elsőnek átlapozza
Ekkor egy láthatatlan ujj
Rándított rajta, csaknem leesett
Aztán visszatolta egy keveset
Körülnézett, nem látja senki, hogy potyára
Ám a melegben szundikált a ház
Felbátorodva szétnyitotta
A belső oldalt gyorsan átfutotta
Egyet lapoz, megáll megint
A tárcába éppen belétekint
Fordít tovább pár sort elolvas itt-amott
Nobel-díjat kapott Lamotte
Aztán egy kollega futball-tudósítását
(Hallani lehetett kényelmes ásitását)
Most egyszerre két lap következett
A választáson Rassay vezet
Egy hirbe kukkant
De most valami érdekesre bukkant
Az újság perceken át meg se billen
Tán elmélázott egy szép vers-idillen?
Nem, ily lélegzetfojtva az lapit
Ki önmagáról olvas valamit
Az ám, bizony!
Ó mily iszony!
Ahogy a pamlagról odalesek
Azon az oldalon, mily példátlan eset!
A szél elvitte egy fürdőző hölgy ruháját
Pucéran ott didergett órákig, mig kiváltják
S ki nem derül
Hogy Szél kartárs ellátta emberül
A holmit a folyónak „dugta át” aki „falazta”
Azt a!
Szabályos tolvaj és orgazda!
Egy ártatlan suhancot emián
Két napig tartottak az őrszobán
Így áll az újság oldalán

De most

A láthatatlan olvasó ránt egyet és a papirost

Letépi szél tibe

S rohan vele –

Azt elhiszem, mit szól a nagy család

Előkelő atyafiság

Forgószél ezredes s a nagy Tábornok Orkán

Ki fákat tör ki és hajók merülnek el a torkán

S a vad Novemberi Szél

„A szél a szél

Ki oly vad

Letépte az égről a holdat”

Míg ő, a család züllött szégyene

Fene egye

Porban hentergett és sárban heveredett

S most ilyen piszkos kis ügybe keveredett!

Ifjúság öregség

Légy óvatos, a mámor elragad

Vad vágy, vigyázz, ne áruld el magad!

Álszent mosoly, figyelve hallgass

Most kint a bárány, bent a farkas

A vágy kiszáradt, öltni nincs okod

Ráncolhatod mogorván homlokod

Szükség? Erény? Egy élet árán!

Most kint a bárány, bent a farkas

A vágy kiszáradt, öltni nincs okod,

Ráncolhatod mogorván homlokod

Szükség? Erény? Egyélet árán!

Már kint a farkas, bent a bárány

Cigaretta vég

Vizet cseppentettem a cigarettára

S miközben kialudt

Ugyanúgy sziszegett és pörgött kínjában

Mint a dongó, mikor izzó cigarettavégre esik

Karinthy Frigyes: Karácsonyi elégia

Mit tettél ártatlan szívemmel, gyalázatos kor, felelj meg
 Karácsony van, de nekem nem kellenek olcsó fenyőgallyaid
 Hazug viaszkönnyet ne sírjon a karácsonyi gyertya
 Meg nem vesztegetsz cifra csecsebecséddel
 Rántsátok le az asztal vacsorázó fehér terítőjét
 Fekete posztó van alatta, két gyertya ide és feszület
 Krisztus törvényszéke elé rángatlak, hívlak tetemére
 Ennek a gúzsbakötött és megtört valaha isteni szívnek
 Milyen boldog voltam én ennek a századnak elején
 Nem magam miatt szegény voltam és magamra hagyott
 De volt valami példátlan izgalom és remény a levegőben
 Készültünk valamire és vártunk valami Meglepetést
 Aminőt soha még hinni se mert a világ
 Egy nemzedék se, mióta Cromagnon s a neanderi völgy
 Ködös reggeleit elhagyta ez a földre lepottyant
 Valami idegen bolygóról idekerült különös féreg, az ember
 Hasonló s mégis egészen más mint az ittlakó többi barom
 Remegett minden ebben az ünnepi várakozásban
 Mint a gyerekek, mielőtt megszólal odabent a csengő
 Én magam sejteni véltem azt is, mi lesz az ajándék
 Homályos célzással régen ígérte már sok kusza jel
 Idelent a Földön és fönt a csillagos Égen
 Ezt a csákót és kardot, ezt az isteni kinevezést
 Hogy mostohatestvéreink fák és krokodilok
 Közt a legifjabb s nem is a legjobb és legügyesebb
 Az a fajta, amelyhez tartozom véletlenül én is
 Hogy éppen ez kapja kezébe amire mindnek foga vásik
 Kényre-kedvre örökbe a Nagy Mennyei kirakatnak
 Legszebb játékát, ezt a nagy Lapdát, aminek Föld a neve
 S amivel játszani már nem akar többé aki csinálta
 Gyönyörű lapda, éppen nekünk való embergyerekeknek
 Nem olyan nagy mint a Nap például, de nem is oly forró
 Ujjunk meg nem égeti s tele van gyönyörű rajzzal
 Erdők és tengerek és hegláncok csupa színes ábra
 Hókrisztály és vízirózsa és északi fény gyönyörű
 S miénk lesz az egész, tehetünk vele ami tetszik
 Belebujhatunk vagy kihajíthatjuk nagy ívben a térbe

El is ronthatjuk, megnézhetjük a szerkezetét
 Mindenki lázasan készült ennek a századnak elején
 Erre az ünnepi napra, mikor az ember lesz úr a világon
 Kezdtük szemügyre venni alaposan ami majd miénk lesz
 Hogy tudjunk bánni vele, ne legyen fennakadás
 Élvezni, élni, csinálni minden pazar örömét
 Egyikünk a hal siklását figyelte a vízben
 S eltanulta, hogyan szed ki a vízből levegőt
 Másik a madarat röptiben nézte ravaszdin
 S másnap maga is harsogva felröppent mint a madár
 Harmadik tettenérte a Láthatatlan Sugarat
 S déli időben fényes nappal megjelent a kísértet
 Félelmes csontváz eleven testünk lágy kérge alatt
 A negyedik és ötödik közellé tette a távot
 Megfogta az időt, eleven lett mozgó vásznon a mult
 Aladin csodalámpája hangot varázsolt a füledbe
 S tudtad Szaharában *most* sírni a sárga sakált
 Tündérmese csizma hétmérföldes hipp-hopp ahol akarok
 Így kavargott négy évszak négy díszlete közt a Darab
 Mennyei Színjáték és csupa emberi drága szerep
 Énnekem is volt szerepem húsz évesen ilyen fiatalon
 Készültem rá még mielőtt látni tanult a szemem
 Hogy a *prológust* majd én mondom el, ha kezdődik a játék
 Egy reggel, jól emlékszem, a Halley üstökös éppen
 Fönt libegett halványan hajnali égi mezőn
 Jöttem a réteken át gyalogost Rákos felől fútt a szél
 S komponáltam az Ódát nyurga nagyszájú kamasz
 Mint akinek nincs, nem is lehet más dolga csak ez
 Ódát harsogni, ódát a Századhoz, mámoros ditirambust
 „Én múzsák ifjú papja” vagy Rotterdamus Erasmus
 Ennél is szebbet, ujjongóbbat és szabadabbat
 Eldicsekedni fennszóval, hogy necsak az élők
 Hallják, hallják a holtak is régi temetői rögökben
Da Vinci Lionardó és *Daedalus* és Shakespeare és Verulami Bacon
 Pár semmi évezred iskolatársa és tanulója
 Hogy szárnyas szavaik zúgó szárnyakká átalakultak
 S nem kép és hasonlat immár a büszke beszéd: repülés!
 Mert félórával előbb láttam két földi szememmel
 Dagadni és dudorodni a földet s horpadni a mennybolt
 Kupoláját ferdén libegve s futni alattam a felhőt
 S nem rímek és szavak és muzsika részegített meg
 Nem szédített látni káprázatot olcsó borával a Szépség
 Ez a Valóság volt, ez a vásznonból tákolt monoplán
 Minden szépnél szebb, minden *Igéznetnél* igazibb *Igéznet*
 Hogy győzni fogunk diadal diadal diadal minékünk

S ha a mennyeknek országa nem száll le a földre
Majd érte megyünk mimagunk s „lészen éj és nap
Hat nap és hat éjjel s a hetediken megpihenünk”
Így volt ez s még aznap délután szép kedvesemmel
Ültünk a budai cukrászda hűvös terrasán
S álmodtunk kisdedet aki majd megéri ezt a napot
Gyalázatos század, mit tettél mire a kisded megszületett
December közepe tájt karácsony előtt tizenhetedikén
Százezer ember hörgött Mazurnál a jeges pocsolyában
S kedvesemet elvitte mint meg vagyon írva
„Gyűlölet és téboly mocskos magzatja a dögvész”
Országok tépték s marcangolták egymás húsát mint az ebek
Aztán csönd lett, a megtépett föld sebeit nyalogatta
Sok-sok év múlva tértem magamhoz egy árokban valahol
Ahová dobott a földrengés s elindultam keresni helyem
Kábultan még rogyanó térddel és betörött fejjel
Keresni a kedvem és hitem és hetyke bizalmam
Hová tettétek mi ez miféle világ lett
Hol a kerek asztal aminek gazdáját dícsérni akartam
Köszönteni dallal miféle arcok ezek a régi helyén
Ostoba gúnnyal hallgatnak ha szólok nem értik a nyelvet
Köszönök és nem is felelnek torkomon akad a szó
Ég felé nyujtom tenyerem hogy eszükbejussak
Összenéznek s alamizsnát tesznek belé azt hiszik koldulni jöttem
Mennék már innen repülnék fönt berreg valami
Aranyat csempész a gépen a bankár át a határon
Vagy valami bombát a háborúra spekuláló iparos
Messze suhan már nem érem utól összeesem az ucca kövén
S már nem tudom eldadogni vádoló végrendeletem

Ady Endre: Jönnek jobb napok

Jönnek majd jobb napok is
S egyszer
(Be jó lesz, ki megéri)
Torkig a förtelemmel
S emlékezve

Megállítjuk
A gonosz szédítőket,
A tegnapi időket.

És csöndesen megkérdjük:
Milyen halált akartok,
Buta és elnyűtt
Régi, ostoba kardok?
Egyszer,
Tele emlékezettel
Még kérdezni is merünk:
Jönnek még jobb napok is.

Ady Endre: Így van magyarul

Nem adta nekünk az Isten,
Hogy ki szeret, az segítsen,
Sohasem.

Magunk is ritkán szerettük,
Kikért szálltunk hősen, együtt,
Valaha.

Valahogyan bajok voltak,
Lelkünknek, e toldott foltnak
Bajai.

Egyformán raktuk a szépet
Barátnak és ellenségnek,
Mert muszáj.

Egyformán s mindig csalódtunk,
De hát ez már a mi dolgunk
S jól van ez.

S szebb dolog így meg nem halni
S kínoztatván is akarni:

Magyarul.

Szabó Lőrinc: Ady emléke egy budai kávéházban

Ady Endre nevezetes bohémtanyái közt ritkán emlegetik a Délivasút kávéházat. Pedig itt, az Alkotás utca elején, ebben a békés budai kávéházban, amelynek tőszomszédságából indulnak a gyorsvonatok a tenger és az „Azúr-ország” felé, egyre növekvő szeretettel és büszkeséggel őrzik a háború előtti évek Ady Endréjének emlékét.

Tóni, teljes becsületos nevén: Konecsny Antal, a főúr, látva, hogy a ceruzával, papírral szórakozó törzsvendégek közé tartozom, már régebben eldicsekedett, hogy ismerte Adyt. Az asztalát is mutatta: ott van, az utolsó páholyban, az oldalfronton.

Ma aztán kivallattam, mondja el, mit tud Adyról.

– Sokszor járt nálunk – mesélte Tóni két fizetés között, boldogan, mert a nagy bohém emléke a saját fiatalágát is felidézte, amikor még kiszolgáló pincér volt. – Itt kezelték valahol a szomszédban, a szanatóriumban. Este szokott jönni, vagy még többször késő éjjel. Olyankor már nem volt zene, de a cigányok itt rostokoltak, várták, jön-e vendég a szeparéba. Hát jött Ady. Egyenesen a főnökhöz ment: „Csak egy szál cigányt, nagyságos asszony, csak egy szál cigányt!” Akkoriban Dani Gyuri muzsikált nálunk, Ady nagyon szerette, leültetett magához bennünket is, és azt mondta, hogyha velünk van, úgy érzi magát, mintha hercegek közt ülne. Nekem meg dalolnom kellett. Mikor azt énekeltem, hogy: „Szeretném én akkor azt az urat látni, aki velem versenyt tudna furulyázni!”... hát az szörnyen tetszett neki.

A főúr megismétli, hogy szörnyen tetszett, majd hozzát teszi: annyira tetszett neki, hogy netovább! meg hogy: pfű! és legyint hozzá, így fűszerezve előadását, tótos beszédét. Mert Tóni a Felvidékről származott Budapestre, nem tökéletes a magyarsága, s ezért aztán nem nagy csoda, hogy versét bizony egyet sem tudja Adynak, még sorokat sem tudna idézni. A főpincér szemével és szívével néz és vágyik vissza a múltba.

– Néha elszundított. Hagytuk aludni. Reggel négy óra felé aztán odaült ahhoz az asztalhoz – és Tómi a hátsó sarok felé mutat –, és írni kezdett. Akárhányszor pénz nélkül jött be mulatni, de azért nem maradt adós. Telefonáltatott a messzendezser boyért, az jött, kapott egy cédulát, egy óra múlva pedig hozta valahonnan a pénzt, húsz vagy harminc koronát. Mi csak néztük...!

Az interjút sűrűn meg-megszakítják a vendégek, akik ide is hívják, oda is küldik Tómit, de azért csak haladunk. Megtudom, hogy Ady még titkárának is meg akarta tenni az énekes pincért. Pedig volt neki másik, igazi titkára. Meg hogy valami lány is volt a dologban. A lányról Tóni édeskeveset tud. De mikor azt kérdeztem, hogy milyen külseje volt Adynak, felkapja az öklét, úgy mutatja:

– Ekkora szeme volt, ni! Mindig elegánsan járt, kellemes megjelenése volt, nagy kalapot hordott, néha egész óriás kalapban jött... Egyszer meg – folytatja – autón érkezett a barátaival. Akkor még más volt az autó, nagy ritkaság volt, micsoda feltűnést keltett, kérem alássan, micsoda feltűnést! Azt hittük, valami börziánerek jönnek, aztán láttuk, hogy az Ady, és mindjárt tudtuk, hogy lesz pia!

A lányról, aki benne volt a dologban, többet tud a tulajdonosnő, özv. Donnerreich Hermanné. Az ősz hajú, halk beszédű, fekete ruhás hölgy akkoriban egymaga vezette a kávéházat. Most két veje segíti. Nagyon jól emlékszik Adyra.

– Igen, igen – mondja –, volt itt egy lány. Lujzának hívták, ha jól emlékszem. Nagyon szép, kreol arcú, fekete hajú, kék szemű, érdekes, filigrán teremtés volt. Ez a lány az oka, hogy Ady járnai kezdett hozzánk. Úgy ismerkedtünk meg, hogy 1912 vagy 1913 nyarán, éjjel két- három óra tájban bejött két úr. A fiatalabbik hamarosan odajött hozzám a kasszába, és azt mondta, hogyha tudnám, kicsoda az a másik úr, biztosan rögtön elengedném vele a kisasszonyt, a Lujzát. És mondta, hogy az az úr Ady Endre. Én azt feleltem: – „Nézze, ma Ferenc József az első az országban, de ha az jönne, akkor se engedném, mert rendnek kell lenni. Különben elmenne a kávéfőző is, és mindenki, és én itt maradnék egyedül.” – Hát az urak megnehezteltek, és elmentek, hogy soha többet ide be nem teszik a lábukat. Két óra múlva visszajöttek, és elkezdtek pálinkázni. Megvárták, míg hat óra lett, akkor a kisasszonyt leváltották, ők meg elkísérték. Így ismerkedtünk meg mi Ady Endrével.

– Mi lett a Lujzából?

– Eltartott vagy másfél évig az ismeretségük. Én úgy tettem, mintha nem vettem volna észre. A lány se nagyon beszélt, de egyszer-másszor nem tudta megállni, hogy el ne dicsekedjék: Adynál volt uzsonnán. Azt hiszem, Ady támogatta is a lányt. Lujza aztán elment tőlünk.

A tulajdonosnő is megismétli, amit Tóni már elmondott, Adyt a szomszéd Városmajor-szanatóriumban kezelték, és ide járt mulatni.

– Annyira szeretett mulatni Dani Gyuri bandájával, annyira leitta magát, hogy sokszor mondtam is neki: „– Nézze, én üzletasszony vagyok, és azon vagyok, hogy minél többet fogyasszon a vendég, de már inkább elveszteném azt az egy-két üveg pezsgőt, csak ne rúgna be, csak menne már haza!” Néha egész magánkívül volt, úgy vitték el, Lebeda Feri, az akkori főpincér meg a fiatal Tóni támogatta a konflisba. Ha a szanatóriumba hazafelé tartott, előbb mindig ide jött a kocsival, és mert tudta, hogy ott szigorúan tartják, tőlünk vitt magával egy pár üveg bort. Mert inni muszáj volt. Vagy másfél évig állandóan járt hozzánk. Igen kedves ember volt. A szeparében szeretett mulatni, a mostani konyha helyén. „Csak egy szál cigányt!” – kérlelt, majdnem minden éjszaka ugyanazokkal a szavakkal, mert tilos volt a kései zene, és néha bizony büntetést is kellett fizetnem miatta.

– Tudta nagyságos asszony, hogy milyen nagy költő a vendége?

– Hogy nevezetes ember, azt tudtam, hogy nagy költő, azt, az igazat megvallva, nem nagyon. Akkoriban még gúnyolták Adyt, és a költészet minket különben sem nagyon érdekelhetett a sok munka miatt. Én az embert találtam rokonszenvesnek, illetve az embert sajnáltam benne. Ignotus, Hatvány báró és Bíró Lajos is vele voltak néha, a Nyugat folyóiratot tiszteletpéldányként küldték. Inkább utólag tudtuk meg, hogy milyen nagy író volt a mi vendégünk... Mikor megnősült, egyszer a feleségét is elhozta... Később aztán nagyon beteg lett, folyton

panaszkodott, és emlegette, hogy szeretne még egyszer elmenni Párizsba, és lassanként elmaradt tőlünk...

Ady Endre rövidesen emléktáblát kap a Déli vasútban.

Krúdy Gyula: Az álomlátók

Talán soha annyit nem álmodtak Magyarországon, mint ebben az esztendőben.

Az előttiben, ha valamely különös dolgot álmodott a magyar, felütötte a nagy egyiptomi álmoskönyvet. A hieroglifek, kabalisztikus számok és népies magyarázatok között bizonyosan ráakadt a kedvére való megfejtésre. A kislutri idejében pláne pénzébe került az embereknek az álomlátás. Fehér lepedős ismerőseink éjszakai megjelenése a ternó reményével kecsegtette az unatkozó magyarokat.

Későbbben, a kultúra jöttével, dr. Freud tanár úr módszere alapján estünk neki álmaink megfejtésének. Manapság már sokak előtt ismeretes a tudományos rendszer, amelynek alkalmazásával legbizarrabb álmainkat meg lehet magyarázni. Magyar nyelven is megjelent egy füzet a bécsi professzor elméletéről Ferenczi Sándor fordításában. Az ember megtalálhatta gyermekkorá emlékeit álmaiban; megállapíthatta a képzetet, fölön csíphette a gondolatsejtet, amelyből az álom kifejlődött. Száraz, regiszterelmélet ez, mint egy tudós cédulásdoboz. A legszebb és legkövérebb angyal álombeli hempergése néha igen sivár élménnyel volt összeköttesben. Máskor megdöbbsent a bűvárkodó, midőn legtitkosabb, még önmaga előtt rejtegetett vágyait, óhajtasait, félelmeit olvasta ki az álommagyarázatból.

Most ismét álmodnak Magyarországon, és az álmokat nem mindig lehet megfejteni az eddigi kulcsokkal.

*

Mást álmodnak Budán, mást egy vidéki fogadóban, a tanyákon, csillagterhes égboltozatú pusztákon és a pesti bérházak szomorú szobáiban, holott azt kellene hinni, hogy álmában mindenki demokrata, mint akár a temetőben.

A jobb oldali fekvésnek mások az álmai, míg a vészes látományok, nyugtalanító képek balról jönnek. Az oroslán és a bátor ember jobb oldalán alszik, míg a sorsüldözött szerencsétlen balra fordul, hogy még álmában sem lelje gyönyörét, a nők, akik meglátogatják, örültek, és a szemgolyóit akarják kitolni, gyilkosok és veszett állatok ragadnak a kabátjába... Bepiszkolt kezű emberek ülnek szemben, mint a régi álmoskönyv kis fametszetein. Elfáradva, nagyot sóhajtvá riad fel a halandó álom viszontagságaiból. Ha volna valahol egy nagy hivatal, ahol az álmokat be lehetne jelenteni, könnyű volna a statisztikát megcsinálni arról, hány boldog ember volt

Magyarországon. A földhözragadt, a vészmarta, a bajban sínylődő néha átéli ugyan álmában azt az életet, amelyet áhítana, de emlékszik is ezekre az álmokra élete végeig. Míg legtöbbször bizony csak a nappali kín szenvedéses életét álmodja tovább. Ezért nem is érdemes vitatkozni a kérdés felett, hogy melyik igazi életünk: a nappali vagy az álombeli? Az oroszán álmában is lebírja a gazellát, míg a peches ember rendesen megsántul álmában, midőn a bika kergeti. A kártyás, aki az ágya elé szórja a nyereségét, mielőtt elaludna, ritkán folytatja álmában tovább a játékot, mélyen, üdítően alszik, míg a nincsetlen ember az élénk álomból felébredvén, felforgatja párnáit, hogy az álombeli pénzt megtalálja. A jóllakott nem álmodik étvágygerjesztő lakomával, míg az éhező fájdalmasan nyújtja ki karját az elrepült pástétomostálak után.

Az álmok szigettengerében, a tarka papagájok szigetén tanyáznak a gyermekek és a szerelmesek álmai. Ezen a szigeten semmi sem lehetetlenség, a legnagyobb fára könnyedén kúszik fel a képzelem, hintázza magát a ringó gallyakon, kajdácsszínekben mutatkozik a láthatár, és a nőknek, férfiaknak valóban szárnyuk van, mint az angyaloknak. A gyermekek álmait a dajkák is megfejtik, míg a szerelmesek látományaihoz, alvási élményeihez elég magyarázatot talál a rövid eszű lírikus. Akiket ők csodáknak néznek, azok természetes dolgok. Amit ők álmodnak, az a valóságos élet, az ő életük. Lárma, zenebona, értelmetlenség, madárhang és sikoly hangzik e szigetről, mintha sok ezer fiatal majom lakna a fatetőkön, amelyek még nem hallottak puskalövést, s így gondtalan boldogsággal élék játszi napjaikat. Nincs olyan álomfejtő, aki a szerelmesek álmain el tudna igazodni. Honnan jönnek e tarkaságok, az egzotikus fények és a sohasem látott színek ez álmokba? A blazírt tudomány felmondja a szolgálatot. A szerelmesek azt álmodják, amit éppen akarnak. Vajon ki merné e szemérmertlenségeket valaha is bevallani? Az erkölcs egy megunt ruhadarab ez álmvilágban; hogy csodálkoznának az epekedő férfiak, ha egyszer megtudnák, mily furcsa dolgokat álmodnak a megközelíthetetlen várkisasszonyok, midőn a hátukon alusznak, és odakünn hajnalodik! Szerelmes álom, aki hatalmasabb vagy Faust doktor Mefisztójánál, régi üdvöket és ismeretlen gyönyöröket varázsolsz a tudatlan agy homályos szobájába, mindent megmutatsz, amit eleven állapotban soha sem érhetünk el, mindennel megismertetsz, aminek létezéséről éber nappalokon fogalmunk sincs, a zenittől a nadírig feltárod az emberi szerelem titkait: a szerelmes álom az emberiség jóltevője. Az volna a világ legszebb könyve, amelybe a hajnali álmokat írná le egy isteni toll.

*

Bizonyos életkorban már nem szívesen vallja be az ember, hogy vándorcigánynőkkel álmodott; pedig tán Deák Ferenc sem foglalkozott mindig politikával Angol-királynőbeli lakásán.

Komoly időket élünk, amelyeket a frázis szerint „sorsdöntőknek” mondanak, holott a sorsba senki sem avatkozhatik. Eldőlt az már három esztendeje; ami most történik a világon, olyan, mint egy gombolyag szála; lebonyolódik, bármit tesznek ellene vagy mellette az emberek. A jövőt sem én, sem ő nem tudhatja, a vateszek végleg megbuktak a hókuszpókuszukkal; csak következtetni lehet, hogy még nem értünk a meglepetések útjának a végére, hiszen három esztendeig vajúdott a föld, amíg az első eredmények mutatkoztak az emberiség jövőjében. Bizonyosan most következnek azok a váratlanságok, amelyeket közönségesen csodáknak szokás nevezni. A politikai álmok, amelyek három esztendeig bebörtönözve üldögéltek az agyvelőkben, csak most indultak el fantasztikus útjaikra. Most kezdenek ismét álmodozni a magyarok, mint akár a múlt század ama időszakában, amelyet „kis negyvennyolcnak” is neveznek.

Az álomfejtő, aki három esztendeig nem látott egyebet, mint megfagyott katonát, üszkös falut, ellenséget és repülőgépet, ez idő tájt kezd álmodni a suttyomban tartott vágyakkal, a gyermekkor, háború előtti korszak emlékeivel: a békével.

Mi lenne, ha már béke lenne? – kezdik játékaikat az elfojtott álmok, amelyek zord télen véres borzadalmakat, elkeseredett belviszályokat, utcai torlaszokat és éhségtől üvöltő tömegeket mutattak, hogy riadtan fordult balról jobbra az álomlátás.

Mi lenne, ha már letennék a fegyvereket a katonák; ha mindenki megkapná jutalmát az elmúlt három esztendőért, amely kínosabb volt, mint a gályához láncolt rabok élete; ha az újság többé nem írna offenzíváról, csatáról, tenger alatti harcról; ha nem remegne többé millió szív a holnaptól; ha felemelhetné fejét a gödörbe zárt gondolat; ha újra elkezdődne a megszokott élet, mindennapi örömeivel és bánataival!... A kortárs észre sem veszi már, hogy csaknem harminc esztendő múlt el azóta, hogy utoljára sétáltunk a zöldellő erdőkben, nőknek virágot téptünk, és biztos terveink voltak holnapra. A kortárs azt hiszi, hogy mindig háború volt a földön, soroztak, őrmesterek intézkedtek, menetszázadot szerveztek, ágyút töltöttek, és a piacon az asszonyok verekedtek. A kortárs már csak álmában éli át a boldog esztendőket, amikor nem rettegett őrjáratról, az árdrágítótól, a kofától, az éhenhalástól, a legmegalázóbb nélkülözésektől. A kortárs megszokta a rongyos cipőt, a kopott ruhát, az uzsorát, a korgó gyomrot, felebarátja meggazdagodását és börtönbüntetését. A kortársnak már kezdett mindegy lenni a téli vagy a nyári háború, az élet céltalansága, a holnap reménytelensége, a nyomor jajgatása, a bűnösök elszaporodása, a pénz értéktelensége és a becsület bukása. A kortárs most végre álmodni kezd... Mi is lenne, ha egyszer béke lenne?

Mi lenne?

Az álmokat hagyjuk meg álmoknak. Még oly gyengédek, hogy kézzel nem lehet nyúlni hozzájuk. Csak fújni lehet ez álmodat a levegőben, mint a gyerekek a réten a vadvirág szálló csillagát.

1917

Ballai László: Magyar odüsszeia

– részlet –

Aki majd a hadak útjának történetét egyszer megírja, annak a nagy stratégiai lángelmék és a

hatalatlan emberi erőfeszítések taglalása mellett feltétlenül meg kell emlékeznie arról is, amit mi hüledezve láttunk az orosz front moldvai szakaszán, hogy miképp olvad el egy hadsereg. Szemtanúja voltunk nem egy szökésnek, megfigyeltünk csoportos dezertálásokat is. Mindezeket a tiszték állati üvöltése, a lovaglóostorok kegyetlen pattogása és a gúzsba kötött szökevények fájdalmas jajgatása követte. Ilyenkor fokozódtak az alaki gyakorlatok, és a vigyázzba állított alakulatok előtt sétálgató parancsnokok hosszas, nevelő célzatú fejtegetésekkel próbálták eltántorítani embereiket a rossz példa követésétől. Mert az egyszerű orosz katonák szemében a parancsnok olyasvalaki volt, mint otthon a földesúr – a kétségbevonhatatlan atyai tekintély megtestesítője.

November 7-e után azonban újfajta akadályra figyeltünk fel az orosz vonalak előtt. Különösnek tűnt, hogy nem a senki földjén állították fel őket, hanem közvetlenül a lövészárkok előtt.

– Ez csapda lesz – emelte el a szemétől Hauch tábornok hosszas fürkészés után Zeiss-távcsövét.

– Milyen jó ez a távcső – jegyezte meg egy osztrák ezredes, aki szintén belenézhetett a tábornoki eszközbe.

– Olyan, mintha szőlőkarókkal tűzdelték volna körül a lövészárkokat – mondta Vitár Béla.

– Szőlőkarókkal! Nevetséges – puffogott a tábornok. – Jó hogy nem seprűnyéllel, hogy majd a boszorkányok is az ellenség oldalára állhassanak.

Érdekes, egy év óta ez volt az első kijelentés, amely valamelyest arra utalt, hogy Hauch is kifejleszthette volna magában a humorérzékét.

– Nyilvánvaló, hogy robbanótöltetekkel ellátott tűzcsövekről, valami új fegyverről van szó, ami nem is néz ki fegyvernek – vélte egy német vezérkari tiszt.

– De uraim, semmilyen mozgás nincs odaát – szóltam hozzá magam is a vitához.

– Király, derítse fel három emberrel! – rendelkezett a tábornok.

Azok a tárgyak pedig, amelyeket az ellenséges katonák másfél méterenként a földbe szúrtak, nem voltak sem szőlőkarók, sem új fegyverek, csupán régiek, haditudósaink által tökéletesen ismert gyalogsági puskák. Azokat az oroszok, úgy ítélve meg, hogy többé már nem lesz rájuk szükségük, nem akarták magukkal cipelni a hazafelé vezető hosszú úton, amelynek – legmagasabb szintű vasúti csapatmozgatási korszakunkban – gyalog vágtak neki. Különítményemet sem a második, sem a harmadik ellenséges vonalban nem várta semmiféle csapda – az orosz hadsereg egyszerűen távozott a frontról.

Édes Ilonám! Mindazok, akik részt vettünk ebben a borzalmas öldöklésben – leszámítva persze a vezérkar tagjait és a fanatikus csapattiszteket, akiknek éltető eleme a háború – mindannyian egyébre sem vágytunk, mint arra, hogy ez a véres, ragacsos, romboló áradat elapadjon végre és helyet adjon az élet tavasztól illatozó kedves, szerelmet, boldogságot hozó lágy hullámainak. Ámde az előtt a tény előtt mégiscsak értetlenül álltunk, hogy egy hadban álló ország, amelynek ezerhatszáz kilométeres frontvonalán betörésre kész ellenség sorakozik, egyszerűen megszünteti a hadseregét.

Az összeomlás a bolsevikok lelkén szárad. Mivel a németek Baltikumban kiépített stratégiai

pozíciója immár közvetlenül fenyegette Szentpétervárt, az ideiglenes kormány javasolta a főváros áthelyezését Moszkvába. Ezt Leninék ellenforradalmi lépésként tálalták – mondván, az ideiglenes kormány így akarja átjátszani a néphatalom székhelyét a német császárnak –, és széles körű támogatást kaptak egy Szentpétervár védelmére teljhatalommal felruházott védelmi bizottság szervezéséhez. Ekkora már megszervezték saját, fegyelmezett fegyveres erejüket, a vörös gárdát, és joggal számíthattak arra, hogy céljaik érdekében manipulálni tudják a szentpétervári helyőrséget is. Kerenszkij, tudomást szerezve arról, hogy államcsíny van készülőben, november 6-án bevezetett néhány bátortalan intézkedést a kormányhivatalok védelmére. Parancsaival – amelyeket csak ímmel-ámmal hajtottak végre a benne már nem bízó tisztek – végül is éppen Lenint készítette döntésre. A november 6-ról 7-re virradó éjszakán a vörös gárdisták a postahivatalok, a telefonközpontok, a vasútállomások, a hidak és a bankok megszállásával átvették az uralmat Szentpétervár felett. November 7-én reggel Lenin bejelentette az új kormány, a „népbiztosok tanácsa” megalakulását, amely első intézkedései között meghirdette a földbirtokok „társadalmi tulajdonba vételét” és békét kért a központi hatalmaktól. A béke első lépéseként a bolsevikok három hónapos fegyverszünetet javasoltak. E bejelentésükre olvadt el a hadsereg, s gyalogoltak szépen haza falvaikba a parasztkatonák. Lenin cinikusan így összegezte működésének kétes eredményét: „a katonák a lábukkal szavaztak a békére.” De mérges lehetett apám, amikor a lapokban olvasta ezt a frázist, ő, a forradalom hadseregének a katonája, aki híven követte Bem tábornok jelszavát az 1849-es téli hadjáratban: „lábbal kell megverni az ellenséget!” Másfelől viszont az események illetlen fordulata rávilágított arra, hogy az oroszokkal teljesen feleslegesen gyilkoltuk milliószám egymást négy éven keresztül.

A három hónapos fegyverszünetet Lenin a hadsereg – vagyis a bolsevikok ellen fordítható erő – megszüntetését követően időhúzásra használta, mert azt hitte, hogy ennyi idő alatt kitör a világforradalom és a központi hatalmak összeomlanak, másfelől eközben lebonyolította a maga „vasúti háborúját”, amelyhez foghatóan sikeres hadműveletről a német vezérkar csupán álmodozhatott a nagy háborúban. Ennek keretében a bolsevikok fegyveres különítményei a – cári birodalom által kiépített – vasúthálózaton legyezőszerűen kirajzottak Szentpétervárról és felvették a kapcsolatot azokkal a helyi szovjetekkel, amelyek a közigazgatás hivatalos szervei helyébe léptek, hogy leküzdjék az októberi puccsal szembeforduló csoportok ellenállását. A kellő pillanatban döntő erőt szállítottak a kulcsfontosságú pontokra, ahol sorra aratták a helyi győzelmeket, amelyek azután összességükben meghozták részükre annak a terrorháborúnak a sikerét, amelyet szocialista forradalomnak kereszteltek el.

A bolsevik békekezdeményezés elvileg a teljes orosz arcvonalra érvényes volt, a moldvai orosz-román front azonban gyakorlatilag Romániához tartozott. Mivel az ottani orosz csapatok – mint azt katonai pályafutásom legveszélytelenebb felderítése során megállapítottam – fegyvereiket hátrahagyva elpárologtak, a román kormánynak is fegyverszünetért kellett folyamodnia, amelyet az utolsó pillanatig halogatott, talán abban bízva, hogy az időközben önállóvá vált Ukrajna fogja majd segíteni addig, amíg a nyugati országok ismét fel nem karolják. Ukrajnában azonban, ahol a főhatalomért, a csekély erőt képviselő bolsevikok mellett, többen is síkra szálltak, a román kérdés nem került a politika homlokterébe. A románok így nem húzhatták tovább a tárgyalásokat és december 9-én Foksány városában aláírták a fegyvernyugvást elrendelő dokumentumot.

A német hadosztályok javát ekkor a nyugati frontra, az osztrák-magyarokat az olasz frontra dobták át. A mi alegységünk megfigyelőként egyelőre a térségben maradt. Édes Ilonám, tapasztaltam, hogy az itteni emberek nem csépelik ki rendesen a gabonát, hanem a pelyvát is

megőrlik, ezáltal elég darabos és ízetlen lesz a kenyerek. Beszélgetni kezdtem az egyik falu „vénjével” – mert itt még faluközösségek vannak, amelyekben a legöregebbek az elöljárók.

– Ha csak a tiszta búzát őrölnék meg, akkor sokkal finomabb lenne a kenyerek – vetettem fel.

– De mi ezt a kenyeret szeretjük – felelte az öreg.

– És a tiszta búzalisztból süttötet kóstolták már?

– Nem.

– Akkor honnan tudja, hogy azt nem szeretnék?

– Nem tudom.

– Miért nem kóstolják meg?

– Itt nincs olyan liszt.

– Mindenhol van olyan liszt, ha megfelelően kicsépelik hozzá a búzát.

– Ki csépel ki?

– Én.

– Hogyan?

– Adjanak búzát, és én elkészítem hozzá az eszközt.

– Miért fontos ez neked, fiam?

Hát neki, a falu vénjének, akinek a nép táplálása a feladata, nem fontos?

– Ez minden búzafogyasztó népnek fontos – feleltem végül.

– Ti húst nem esztek? – kérdezte.

– De igen.

– Ti magyarok főleg marhahúst esztek.

– Eszünk marhahúst is, de főleg kenyeret.

– Mi egyáltalán nem eszünk marhát. Nagy ünnepekkor kecskét vagy birkát.

– A búzáról beszélünk.

– Aki a búzáról beszél, mindenről beszél.

– Tehát fehérkenyerről is.

– Az milyen?

– Megsütöm kendteknek, és akkor eldönthetik, melyik a jobb.

– Miért kellene eldöntenünk?

– Mert az ember különféle dolgok között, végül is a jó és a rossz között dönt egész életében.

– De mi nem döntünk semmiről fiam. Nekünk megmondják, hogy mi a jó, mi a rossz, és mi megpróbálunk valahogy életben maradni.

Hát nem ezek a román parasztok fognak gátat vetni a háború áradásának. És mi? Mi különbek vagyunk náluk, akik egész polgári életünkben a békéért küzdöttünk, mégis kötelességtudatunk, hazafias érzéseink és a bajtársiasság miatt a háború pompeji katonáivá lettünk? Mi, akik immár ötödik esztendeje sodortatjuk ingatag csónak-életünket a véres habokon, igyekezve elkerülni a borzalmas örvényeit, amelyek annyi barátunkat rántottak már a feneketlen mélységbe? Mi, akik azért ölünk, mert élni akarunk?

1918 januárjában a románok gátlástalanul megindították hadseregüket Besszarábia elfoglalására azon okoskodás alapján, hogy Foksányban csupán Németországgal és a Monarchiával állapodtak meg a fegyvernyugvásban, addigi szövetségesük – a román állam létét néhány hónappal azelőtt kemény harcokban megvédő –, Oroszország megtámadásától viszont semmi sem tiltja őket. Csapataik a rájuk jellemző lassú hömpölygéssel nyomultak előre a védtelen falvakban és városokban, hogy polgári lakosságuk alapos kifosztására és megregulázására is maradjon elegendő idejük.

A mi felderítő alegységünket Böhm-Ermolli tábornok alá vezényelve ekkoriban irányították Ukrajnába. Az ország téres pusztái a nagy magyar alföldre emlékeztettek, bajtársaink közül többen is elsírták magukat, amikor megpillantották a tájat. Az erősebb képzeletűek a tarló láttán maguk elé festhették a magyar tengert is, a szélben lágyan hullámzó búzát. Talán csak az a különbség, hogy itt sokkal nagyobbak a távolságok és a ligetekben nem nyárfák, hanem nyírek hajladoznak a végtelen síkság felett átsüvöltő szélben. De nekem is könnybe lábadt a szemem, amikor, figyelmesen végigtekintve az előttünk elterülő tájon, felfedeztem egy háromszög alakú facsoportot egy tanyaépülettel, amely szakasztott olyan volt, mint amit a monostori határban látni a Vajthóy birtokon. Ahol – annyiszor eszembe jut ez a történeted, édes Ilonám – Vajthóyné gúnyos mosollyal a tányérodba szedte a tyúklábat, azzal, hogy „jó futó légy, kislányom” – és Te nem vághattad hozzá az utált húsdarabot, amint azt megérdemelte volna a gonosz boszorkány, még csak a földre sem szórhattad, mert édesanyádnak arra a nyolc fillér béredre is szüksége volt, amellyel a „tekintetes asszony”, a kialkudott kilenc helyett, rendre hazabocsátott.

Vonalainkon polgári menekültek kértek átbocsátást. Nagy sietve indulhattak útnak, kofferekben, vagy csak batyuban hurcolva magukkal legszükségesebb holmijaikat.

– De hát kik elől menekülnek? – kérdeztem tőlük, miközben üresen maradt csűrökben gondoskodtunk ideiglenes elhelyezésükről.

Egy idős jogász válaszolt, aki egyenesen Kijevből futott idáig. Szétszakadozott felöltője helyett szereztem neki egy katonai köpenyt, ami nem ment könnyen, ugyanis a német szolgálatvezető csak hosszas alkudozás után, kölcsönbe és átvételi elismervény ellenében volt hajlandó kiutalni azt.

– Ukrajnában igen bonyolult politikai helyzet alakult ki – kezdte beszámolóját az öreg, miután hálás köszönetet rebegve beburkolózott a csukaszürke köpenybe. – A cári rendszer bukása után öt nappal Kijevben megalakult az ideiglenes parlament, az ukrán nemzeti tanács. Hamarosan létrejött a kormány is. A sok évszázados tatár, lengyel, de főleg orosz elnyomásból újjászületett hazánk kihirdette autonómiát, majd a szentpétervári bolsevik hatalomátvételt követően a központi tanács kikiáltotta az Ukrán Népköztársaságot, amelyet Szovjet-Oroszország kormánya 1917. december 16-án elismert, majd december 20-án agresszív ultimátumot intézett hozzá. Ennek következtében az ukrán kormány bekapcsolódott a Németország, Ausztria és Szovjet-

Oroszország között folyó breszt-litovszki béketárgyalásokba, ugyanakkor szuverenitása megőrzése érdekében az antanttal is erősítette a kapcsolatait.

Apámra emlékeztetett az öreg, ő tudja ilyen világosan, széles ívben, összefüggéseiket láttatva leírni a politikai eseményeket.

– Ukrajna 1918. január 22-én formálisan kikiáltotta a függetlenséget, február 9-én kormánya pedig Breszt-Litovszkban aláírta a központi hatalmakkal kötött különbékét. Kijevet még azon a napon megszállták a Muravjov parancsnoksága alatt álló bolsevik csapatok, hogy „rendet teremtsenek”. A bolsevikok – a törvényességnek még csak a látszatát is kerülő – terrorintézkedéseik során kivégezték a független Ukrajna államigazgatásának tisztségviselőit, az ukrán hadsereg tisztjeit, a régi, cári adminisztráció tagjait és az ukránul beszélő emberek tömegeit. A város utcáit elborították legyilkolt honfitársaink tetemei. A három napig dülő, érthetetlen vérengzésnek legalább ötezer ember esett áldozatául. Muravjov ezek után tájékoztatta Moszkvát, hogy seregei szuronyaival átadta a szovjethatalmat „Szovjet-Ukrajnának”. Létrejött az ukrajnai „tanácsköztársaság”, amelynek keretében a bolsevik csapatok jelenléte egyre fokozódott, bennünket, ukránokat pedig megfosztottak élelem-, gabona- és szénkészleteinktől, amelyeket a „Petrográdra” keresztelt Szentpétervárra, valamint Moszkvába irányítottak.

– De hát hol van az az igazságos forradalom, amelyet a fél világ ünnepel? – kérdeztem meg.

– Én nem tudom, és azt sem, hogy hol születtek e pokolfajzatok, akik először rászabadítják az emberekre a terror emberevő Küklópszát, majd, az aljas propagandájukkal beetetve őket, megpróbálják elbutult lótuszevőkké változtatni őket. Ezek még véletlenül sem azt csinálják, amit mondanak. Forradalmároknak mondják magukat, noha egyszerűen csak puccsisták. Azt állítják, hogy megmozdult a nép, noha éppen ők mozgatják azt politikai terveik megvalósítása közben, sőt a leggátlástalanabban pusztítják, miközben a nevében cselekszenek. A „kizsákmányolók” elleni harcra uszítanak – amely bélyeget arra ragasztanak rá akire akarnak – pedig ők a legnagyobb kizsákmányolók. A magántulajdon társadalmi tulajdonba adásának szükségességét hangoztatják, holott az általuk kisajátított javak a „párt”, azaz annak istenként bálványozott vezetőjének a magántulajdonába kerülnek. Végeredményben Lenin kezében összpontosul az a teljhatalom is, amelyet a szovjeteknek követelt, és őt nem számoltathatja el senki, még a „párt” sem, mert az csupán eszköz a kezében ahhoz, hogy ő maga legyen a törvény.

Édes Ilonám! Végső soron a bolsevikok uralomra jutása és garázdálkodása is azoknak a tökfilkóknak a lelkén szárad, akik behajszolták a világot ebbe a véget érni nem akaró háborúba, mindenek előtt Ferenc Józsefén, akit – ebben mindinkább egyetértek apámmal – nem lehet eleget kárhoztatni. A hosszasan elhúzódó válságok ugyanis a szélsőséges politikai mozgalmaknak kedveznek. Persze Vilmos német császár is ott ül a vádlottak padján, hogy Miklós cárról ne is beszéljek, aki úgy veszítette el az országát, mint holmi bácskai földesúr az egész birtokát egy pezsgőfelhős pesti kártyapartin. A német hadvezetés, amely Lenint támogatva szintúgy visszaszármazott keveredett, szerette volna végre kikényszeríteni Szovjet-Oroszországból a békeszerződést. A hallgatólagosan elfogadott három hónapos fegyverszünet vége gyorsan közeledett, a bolsevikok azonban – akiknek különben egyetlen ütőkártya sem volt a kezükben – továbbra is elutasították németek feltételeit, azaz Lengyelország leválasztását Oroszországról, valamint attól keletre jókora területek átengedését. Lenin a világforradalom kitörésének

elmaradása miatt azért is aggódott, hogyha egyszer aláírják a békét, Németország és ellenségei összefognak majd a szovjet kormány ellen. Végül a németek türelmüket veszítve bejelentették, ha nem fogadják el a feltételeiket, véget vetnek a fegyverszünetnek, hogy akkora területet foglaljanak el Szovjet-Oroszországból, amekkorát ők akarnak, és február 17-én megindították az inváziót.

Ha az 1916-os romániai hadműveleteket gyerekjátéknak lehet nevezni, akkor a mostani ukrajnai háborút parádés hadgyakorlatként aposztrofálhatjuk. Egy héten belül kétszázötven kilométert haladtunk előre, és nem ütköztünk számottevő ellenállásba. A németek vonatra rakták géppuskákkal és ágyúval felszerelt gyalogos rohamosztagaikat, amelyek, amint elfoglaltak egy helységet foglyul ejtve az ott tanyázó bolsevikokat, száguldottak tovább a következő állomásra. A pánikba esett Lenin erre azzal az utasítással küldte delegációját Breszt-Litovszkba, hogy bármit diktálnak is a németek, írja alá. A bolsevikok végül is lemondtak egy Németországnál háromszor nagyobb területről, feladva ezzel Oroszország lakosságának és ipari erőforrásainak negyedét, valamint szántóföldjeinek egyharmadát.

1918 márciusában Kijev felszabadult a bolsevik megszállás alól. Szovjet-Oroszország másodszor is elismerte az Ukrán Népköztársaság kormányát, nem sokkal ezután az ukrajnai „tanácsköztársaságot” is feloszlatták. Ukrajna német megszállása után a forradalmi kormány felfedezte, hogy nincsen ereje a névleg megszerzett hatalom megvédéséhez. A vörös gárda mellett csupán egy lett önkéntesekből álló különítmény várta fegyelmezetten a parancsait. A volt cári tisztek Kornijilov, majd az ő halála után Gyenyikin és Kolcsak zászlaja alatt gyülekeztek. Ugyanakkor egy polgárháború soha vissza nem térő lehetőséget teremtett Leninnek ahhoz, hogy az őt támadó ellenzék felszámolása címén az egész társadalomra rákényszerítse „forradalmi” elképzeléseit. Mindenesetre a Cseka, azaz a bolsevik rendőrség „különleges bizottsága” a legkönyörtelenebbül lecsapott mindenkire, akit „osztályellenségnek” bélyegeztek.

Az Ukrán Népköztársaság ellen szeparatista szervezkedés indult meg, az ő segítségükre siető, a lengyel hadifoglyokból szerveződött hadsereget azonban a németek szétverték. Ezt a lépést a vezérkar hivatalosan is alátámasztotta: „Ukrajna átadja nekünk gabonafölöslegét, amiért cserébe mi segíteni fogjuk a kijevi kormányt a csendőrszolgálat erőteljes megszervezésében, amelyet a bolsevikok által szervezett forrongás tesz szükségessé”. Mégis inkább a szövetségesi hűség kinyilvánítása, illetve az Ukrajna által vállalt szerződéses kötelezettségek biztosítása lehetett a cél, mert az ukrán szeparatistákat és a lengyel katonákat a legkevesbé sem lehetett bolsevik érzelműeknek nevezni. Ámde idővel a németek nem kapták meg az általuk elvárt élelmiszer mennyiséget, ezért államcsínyt készítettek elő és hozzájárultak az Ukrán Népköztársaság kormányának megbuktatásához. A hatalmat a szeparatisták vették át, az ország neve Ukrán Állam lett, a nemzeti tanács helyébe pedig a direktórium lépett. Az ukrán csapatok egy része azonban hű maradt a nemzeti tanácshoz. További hetmanok is jelentkeztek az ország feletti uralomért kisebb-nagyobb csapatokkal. A Donyeck-medence munkásai a bolsevikokkal szimpatizáltak, akiknek a visszatérésére azért szintén lehetett számítani.

– Az oroszok azóta fenik a fogukat Ukrajna meghódítására és megalázására, amióta a kijevi nagyfejedelemséget megdöntötték a tatárok – magyarázta az öreg kijevi jogász fázósan beleburkolózva a durva katonaköpenybe, még a német és osztrák-magyar hadműveletek megindítása előtt. – Soha nem bocsátják meg nekünk, hogy mi hoztuk létre az első keleti szláv birodalmat.

Mi, Böhm-Ermolli tábornok csapataival a dél-ukrajnai frontot biztosítottuk, Herszonig,

Odesszáig és Jekatyerinoszlagig. Járőrszolgálatunk többnyire oly veszélytelennek bizonyult, hogy nem egyszer – persze erős őrséget állítva – engedélyeztem embereimnek, hogy elheveredjenek a fűben. Édes Ilonám, egy csalitban magam is olyannyira elandalodtam, hogy a karjaidba álmodtam magamat. Oly erősen éreztelek, mint addig még, alvás közben, soha sem. Az ébredés után pedig belém villant a gondolat, hogy míg más nőkben csupán egy sejtelmes szempár, egy gödrös mosoly, egy keskeny, fehér kézfej vagy sudár derék, benned az egész ember harmóniája ragadott meg.

Néha azonban orosz területeket is fel kellett derítenünk. A polgárháború elmérgesedett. A déli területeken álló Gyenyikin nem tűnt veszélyesnek a bolsevikokra nézve, ám a cseh hadifoglyokból összeállt légió igen komoly zavart támasztott a transzszibériai vasút elfoglalásával, amely az ország egyik fő szállítási ütőere volt, akciójukkal ráadásul előnyös stratégiai helyzetbe hozták a Szibériában működő cári tábornokot, Kolcsakot is. Így azután a Gyenyikin körzetében működő doni és kubáni kozákok is felbátorodva fordultak a bolsevikok ellen. Lenin ebben a helyzetben kivégeztette a cárt és egész családját.

Az orosz polgárháborúval kapcsolatban mind az antanthatalmak, mind a németek igen tanácstalanok voltak. A német vezérkar, amely a vörös fertőzéstől féltette a frontot és a hátszágot, a bolsevikok likvidálását követelte. Ám diplomataik a bolsevikokat hazafias érzelmű csoportoknak minősítették a breszt-litovszki béke aláírása miatt, szemben azokkal, akik azt elutasították. A császár végül a külügyminisztérium állásfoglalása mellett döntött, amely szerint a bolsevik kormányt biztosították arról, hogy sem a balti államokban állomásozó német fegyveres erők, sem finn szövetségeseik nem fognak Szentpétervár ellen vonulni. II. Vilmos váratlan segítségének köszönhetően Lenin átdobhatta a lett lövészeket az Urálba, a transzszibériai vasútvonal veszélyeztetett szakaszára, ahol azok ellentámadásba lendülhettek a csehek ellen.

Le Fondant: Az Isten és a szájisten

A térre hatalmas szobrot cipeltek,
 hasmánt csúsztak előtte, sírva nézték,
 a perselyek félóránként megteltek,
 eleven mását vágyták és remélték.

És nagy sokára megjelent a hős,
 szobor mintája, tervvel viselő.
 Ércmása lábujjához állt, fejével
 sem érte fel, de szavai mint bétel
 hullottak a tömegbe, melyeket
 csak rágni kell, majd skandálni lehet

és kell, mert az nem pusztá illendőség,
 ki hallgat, azt felírja a rendőrség.
 Szavak, szavak, szavak csattantak durván,
 ismételte a kijelölt közösség
 a gyűlőtéren mélyen felindulván,
 alig is várva, hogy hazalökdössék.
 A kiürített téren áll egy ember
 szobrának lábujjához szólni sem mer.
 „Ki vagy te?” – kérdezte tőle az Isten.
 „A szájjisten. De te ki vagy? Hisz nincsen,
 ki ne szolgálna engem holtra válva.”
 Az Úr a száját végtelenbe tárta,
 de a mögött nem volt erő, sem forma,
 a szájjisten széjjelpattant a porba.

Húrok

Nándi Mihály: „Az orosz királynő szeretője”

1978-ban a Népstadionban koncertet adott a híres nyugatnémet popegyüttes, a Boney M, amelynek a slágerei addigra meghódították a világot (kis és nagylemezeit nálunk is elkapkodták). A szenzációszámba menő eseményre mind elkeltek a megemelt helyárok, a jegyűzések pedig kivételesen jó üzletet csináltak. A közönség felszabadult örömlázban hullámszórt és felállva ünnepelte a „himnusz”, a *Babilon folyóinál* című dalt. Ez már-már megbocsáthatatlannak tűnt a kommunista erkölcs szempontjából, különös tekintettel arra, hogy szintén előadott *Raszputyin* című számot az SZKP betiltotta. (A bolsevik hatalomátvételt követően ugyanis a pápai index mellett feltűnt a világban a „moszkvai index” is, de olyan nyomatékkal, hogy Szent Péter trónusának XX. századi örökösei bizony már annak is örültek volna, ha csak feleannyira uralkodhatnak a katolikusok lelke, mint a Kreml urai a szovjet alattvalóké felett.)

A paraszti származású Grigorij Jefimovics Raszputyin (1869-1916) kicsapongó kamaszkorát követően vándorló szerzetesnek állt. Egy útja során – elmondása szerint – megjelent előtte Szűz Mária, aki a fővárosba küldte a cári család megsegítésére. Szentpéterváron, amelynek arisztokráciája a miszticizmus bűvkörében lebegett, hamarosan a cárevics betegágya előtt találta magát. A kisfiút – alighanem hipnózissal – megnyugtatta, ezáltal csillapította hemofiliás vérzését. A magát szentembernek, gyógyítónak és látnoknak hirdető – vélhetően súlyosan pszichotikus – Raszputyin ezzel óriási politikai tőkét kovácsolt magának. Botrányos kicsapongásai, többek között a fürdőkhöz rendezett szeánszai miatt – amelyeken oly módon szabadította meg a nőket a

gonosztól, hogy közöszlésre kényszerítette őket – több egyházi személy is fellépett ellene, ám végül jogos vádlóit ítelték el. Népszerűsége csúcspontján elvakult rajongók serege kísérte, mint mesterét. Legfőbb híve maga a német származású cárné lett, akinek a kegyenceként Raszputyin – míg II. Miklós a fronton személyesen vélte irányítani a hadieseményeket – egyre nagyobb politikai hatalomra tett szert, végül a miniszterek kijelölésébe és kinevezésébe is bevonták. Amikor azonban nyilvánvalóvá vált, hogy füttyül a tömegeket elnyomó inflációra, az élelmiszerhiányra, sőt – a háború folytatásához elengedhetetlenül szükséges – hadiutánpótlás megjavítására is, a cár legbelső köréhez tartozó arisztokraták fellázadtak ellene. Azzal az ürüggyel csalták lépre, hogy Szentpétervár leggyönyörűbb asszonya kíván vele vacsorázni, majd meggyilkolták és holttestét a Névába dobták. Földi maradványait néhány nappal később a cárné Carszkoje Szelóban, a Romanovok sírboltjában helyeztette végső nyugalomra, onnan azonban a februári forradalom során kivetették és hamuvá égették.

Mármost a Raszputyinról szóló Boney M dal nagy vonalaiban helyesen idézi fel a cári rendszer erjedését szimbolizáló figura életútját, leszögezve: „érdemtelenül jutott előre”, frivol szövegeivel – „az orosz királynő szeretője”, „Oroszország legnagyobb szexgépe” – pedig teljesen megfelel annak a cinizmusnak, amellyel a bolsevikok mindenkori ellenfeleiknek nekimentek. Miért tiltotta be hát Brezsnyev ezt a számot? Mivel az utolsó sora így hangzik: „ó, azok az oroszok!” – vélték tudni a bennfentesek. Egy klientúrarendszerhez, aminővel Moszkva a II. világháborút követően Közép-Kelet-Európában körülbástyázta magát, mindenek előtt kliensek kellene, akik igyekezetükben gyakran túllihegik patrónusuk igényeit. A *Raszputyin* felvételének sugárzását ugyanis csak a Magyar Rádióban tiltották meg, mivel az „sértené a baráti szovjet nép érzékenységét”. A Boney M még 1978-ban – talán ugyanazon turné keretében, amelyben Budapestre is eljutott – fellépett a Szovjetunióban is, ahol a *Raszputyint* kirobbanó sikerrel fogadták.

Ballai László: Kodály-scratching

Megjegyzendő – bár nem szerettem volna megjegyezni –, hogy ha valaki a BMC Magyar Zenei Információs Központ (figyeljük meg az elnevezést) honlapján az idén október elején lezajlott zeneszerző verseny eredményéről kívánna tájékozódni az interneten, az csak a pályázati kiírásról értesülhet. Magyarország jobban teljesít, de mit sem változik – 2006-ban, amikor *A rettenetes csend* című regényemmel első díjat nyertem Debrecen város Csokonai-regénypályázatán, a kiírók ugyanígy semmibe vették a sajtótájékoztatás legalapvetőbb szabályait.

Itt tehát a BMC információs funkcióját is átvállalva tájékoztatunk minden érdeklődőt arról, hogy hallgatható műveikkel a zeneszerzőversenyt nagyzenekari kategóriában Tornyai Péter nyerte a *Chorus Sturnorum*mal, kamara kategóriában pedig Balogh Máté *Pseudomarsch*ával.

A kiírók – így a BMC Magyar Zenei Információs Központ – Kodály Zoltán emléke előtt

kívántak tisztelegni, születésének 135. és halálának 50. évfordulója alkalmából. A zeneszerzőktől ezért olyan pályaműveket vártak, amelyek témáját Kodály Zoltán művészete vagy személyisége ihlette.

Magam ugyan Kodály zeneszerzői érdemeivel kapcsolatban kritikus vagyok, de feltétlenül elismerem úttörő zenepedagógiai munkásságát, zenei szervezőképességének súlya pedig feltétlen főhajtásra kész. Nagy várakozással tekintetem tehát a döntő elé, amelyet a Bartók rádió élőben közvetített, bejátszva a versenyzőkkel korábban készült interjúkat. Az első résztvevő, Horváth Balázs – legnagyobb megdöbbenésemre – a „lopofónia” jelentőségéről tartott kiselőadást, vagyis lényegében arról, hogy minden nagy zeneszerző alkotása közkincs, ezért azt a szerzői jogokra való tekintet nélkül, szabadon fel lehet használni. Mintha ez nem lett volna elég, hozzátette, hogy a mai zeneszerzés palettájára feltétlenül beilleszthetők a DJ-technikák, elsősorban a scratching (azaz, hogy a szerencsétlen bakelitlemezt ide-oda húzogatják és meg-megállítják a tű alatt). Az igazi megpróbáltatást azonban pályamű lejátszása jelentette: a jelölt Kodály *Háry János*beli *Intermezzo*ját vizezte fel és lassította-gyorsította húzogatva, borzalmasra sikeredett az, amit alkotott – és biztos, hogy Kodályból is heves ellenérzéseket váltott volna ki. Miután kénytelen voltam kikapcsolni a rádiót, mindegyre azon járt a fejem, ugyan miért nem a saját témáját kínozza; a Kodály-allúzió megteremtéséhez elegendő egy hármashangzat is.

Kovács Sándor, a kiváló zenetörténész ellenben úgy értékelte Horváth Balázst, hogy működése nagyon fontos, követi a kortárs nyugati zenei irányvonalakat – például előadást tartott a spektrumzenéről – és szerinte nagyon érdekes volt az, ahogy az *Intermezzo* kibontakozott a ráragódó szövegből, ő nem tudott volna dönteni a Horváth-mű és Tornyai alkotása között.

Nándi Mihály: Tan Dun

A Bartók rádió továbbsilányításának dolgozva a szerkesztők a „revival” (pl. Bartók Béla népi ihletésű műveiből visszaegyszerűsített), „eredeti játékmódon” (hamisan) előadott nóták mellett egyre nagyobb teret szentelnek – vagy kénytelenek szentelni – a filmzenének. 2017. október 7-én Tan Dun kínai zeneszerzőt interjúvolták meg, aki a *Tigris és sárkány*, valamint a *Hős* című filmek melódiai – előbbiért Oscar-díjat is kapott –, valamint a *Jázminvirág* című kínai népdal pekingi olimpiára történt adaptációjával vált világhírűvé.

Az alany a riporter azon – nem túl szerencsés – kérdésére, hogy vajon a filmszerűség miként határozza meg a zeneszerzést, azt válaszolta, hogy szemben a fiatalkorában Kínában uralkodó szovjet esztétika meghatározásával – amely a művészetek kategorikus szétválasztására törekedett – a zene igenis rendkívül vizuális műfaj. Hogy egy példával éljen, az opera olyan, mint egy film, amelyet csupán egyszer játszanak le.

Ez a példa kétségtelenül eredetibb, mint az az unalomig hangoztatott szólam, hogy a

zeneszerző „hidat ver” a különböző műfajok közé, vagy átjárást kíván teremteni azok között. Tenné ezt pedig azért, hogy a közönséghez „közelebb hozza” a művészetet, vagy mert alkotó zsenije egyszerűen nem tűri a megkötéseket. Ha azonban újrarendezzük az egyenletet, mindez inkább úgy értelmezhető, alkotóereje túl vékonyan csordogál ahhoz, hogy a forma zártságán belül hatalmas alkotást hozzon létre, mint mondjuk Bach a *Máté passió*val Mozart a *Don Giovanni*val, vagy Verdi a *Macbeth*tel.

Ráadásul hasonlatával szegény Tan Dun éppen szarva közt találja el a tőgyit. Idem per idem, az opera pontosan olyan, mint az opera. Önálló zenei-drámai mű, amelyben a párbeszéd énekben, zenekari kísérettel zajlik, és a partitúra, illetve a szövegkönyv alapján számtalanszor előadható. A filmtől esztétikai értelemben teljesen eltér, hiszen az előadás feszültsége – és ez a lényeg – a közönséggel való interakció során alakul ki.

De hát éles nyelvű kritikus! A művészt végső soron az alkotásai, nem pedig az interjúi alapján ítélik meg. Azonban bármennyit hallgattam is Tan Dun műveit, nem csendült ki belőlük egyéb, mint hogy teljes mértékben ráhúzhatók a manapság divatos (bocsánat, trendi) hollywoodi mozizene kaptafájára, és túl ezen Ennio Morricone oly mérvű hatást tett ifjabb kínai kollégájára, hogy az képtelen eredeti hangját megtalálni, hiába alkalmaz a cselekmény igénye szerint, mondjuk, Cheyenne betétdala helyett kínai népi melódiát – egy Tan dunizmussal élve – a sokszor lejátszható operában, azaz a filmben.

Kapcsolat

Impresszum

Felelős kiadó: Ballai László, 1022 Budapest, Filler u. 78-82.

Felelős szerkesztő: Ballai László

Technológia és design: Vasáros András

ISSN 2063-4285

Elérhetőség

Szerkesztőség: szerkesztoseg@marczius15.hu

Webmester: webmaster@marczius15.hu

www.marciustizenotodike.hu - © 2010-2017 Marczius Tizenötödike. Minden jog fenntartva!